

T.C.
DEVLET BAKANLIğI

Alevi alıştayları

Nihai Rapor

Ankara – 2010

Copyright © T.C. Başbakanlık 2010

Bu raporun tüm hakları saklıdır ve izinsiz olarak elektronik veya meknik yollarla çoğaltılamaz.
Raporun içeriği, T.C. Hkmeti'nin görüşlerini ya da konuya ilişkin duruşunu yansıtmayabilir.
Raportörün görüşleri, tüm ayrıntıları ve yönleriyle hükümetin görüşlerini yansıtma ya da temsil etmek durumunda değildir.

Dizgi & Grafik

DNA Medya Tanıtım

Fevzi akmak Sokak No: 11/12 Kızılay - Ankara

Tel: 0 312 230 77 55 • Fax: 0 312 229 76 39

www.dnamedya.com

Baskı

Anadolu Bulvarı Meka Plaza No:5/15

Gimat – Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0 312 397 16 17 • Fax: 397 03 07

www.basakmatbaa.com

Nihai Rapor

2010 ANKARA

İçindekiler

BAŞBAKAN RECEP TAYYİP ERDOĞAN	VII
DEVLET BAKANI FARUK ÇELİK.....	XI
ÖNSÖZ.....	1
ÖZET	5
GİRİŞ.....	9
I.BÖLÜM: BAĞLAM VE KONSEPT.....	17
1.1. SÖYLEM VE TEMSİLLER	24
1.2. İMKÂN VE İTİBAR	26
1.3. GECİKME YA DA ERTELEME	29
1.4. YENİ BİR DİL ARAYIŞI	32
II. BÖLÜM: REFERANS VE SABİTELER	37
2.1. KÖKLER VE DALLAR	39
2.2. GEÇMİŞ VE GELECEK.....	45
2.3. TARİHTE NELER OLDU?	50
2.4. CUMHURİYET VE ALEVİLER	54
III. BÖLÜM: KİMLİK SORUNLARI	59
3.1. KİMLİK REKABETİ.....	61
3.2. MODERNLEŞME VE ALEVİLER	65
3.3. SORUNLAR VE MALİYETLERİ	68
3.4. MUHATAP ARAYIŞI	72
3.5. KORKU, UMUT VE TEREDDÜT	76

IV. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	79
4.1. BAZI İŞARETLER: GENEL VE ÖZEL DURUMLAR	81
4.2. TANINMA VE TANIMLANMA.....	87
4.3. AYRIMCILIK, KİMLİK VE BEYAN SORUNLARI.....	93
4.4. ANAYASAL VE HUKUKSAL KONULAR	101
4.5. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI.....	115
4.6. DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ	133
4.7. CEMEVLERİ, İNANÇ REHBERLERİ VE YENİDEN YAPILANMA.....	161
4.8. MADIMAK OLAYI	179
SONUÇ	187
KATILIMCILAR.....	195

Recep Tayyip ERDOĞAN

Başbakan

Bizler bu topraklar üzerinde kadim bir medeniyetin mirasçıları olarak bulunuyoruz. Her bir vatandaşın derin hafızasına etki eden bu kadim medeniyet bir “sevgi medeniyeti”dir ve özü de “insan”dır.

Bizim tarihimiz, kültürümüz ve dünyayı etkilemiş olan medeniyetimiz, insanı, yani canı kutsal bir varlık olarak görür. Can azizdir, mübarektir. Nitekim bu toprakların adeta dili olmuş Yunus Emre, “*Yaradılanı severiz / Yaradandan ötürü*” diyerek, canın kutsallığını en özlü şekilde ifade etmiştir.

İnsan, her şeyden önce insandır; can, her şeyden önce candır. Rengi, dili, dini, mezhebi, etnik kökeni, düşünceleri hiç bir insanı diğerine göre üstün ya da düşkün kılmaz, kılamaz. Bizim köklü medeniyetimizde insanın insana üstünlüğü, anne-babasından devraldığı biyolojik vasıfları değil; ildir, insani hasletleridir, insana ve insanlığa ürettiği değerlerdir.

Her bir insan, devlet karşısında, hukuk karşısında aynı haklara sahiptir ve birinci sınıf vatandaşdır.

Ne yazık ki ülkemizde geçmiş dönemlerde yaşanan sosyal travmalar neticesinde belli kesimler ihmale uğramış, horlanmış, ötelenmiş ve mağduriyet yaşamıştır. Dini, mezhebi, etnik kökeni farklı olan toplum kesimleri, sorunlarına bırakınız çözüm bulmayı, sorunlarını dile getirmekte dahi zorlanmışlardır.

Bu aziz topraklarda kardeşlik ve hoşgörü tohumları yeşerten Şeyh Edebali, “*insanı yaşat ki, devlet yaşasın*” ifadeleriyle yolumuzu aydınlatmıştır.

Hükümet olarak, bu anlayışla yola çıktık ve bu anlayışla hareket etmeye özen gösterdik. 81 vilayetimizde, 780 bin kilometrekare vatan toprağında, 73 milyon vatandaşımız arasında hiç kimsenin kendisini

ötelenmiş, dışlanmış, horlanmış hissetmemesi, devlet ile millet arasında kaynaşmanın, kucaklaşmanın sağlanması için cesur adımlar attık, atıyoruz.

“*Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi*” olarak adlandırdığımız Demokratik Açılım süreci, bu ülkenin bin yıldır süregelen kardeşliğini pekiştirme, demokratik hak ve özgürlükleri en ideal seviyeye yükseltebilme hedefini taşıyor.

Bu süreçte, öncelikle geçmişte görülen inkâr ve dışlama politikalarına geçit vermedik; farklı toplumsal kesimleri ilgilendiren tüm sorun alanlarını masaya yatırarak en geniş ve en samimi şekilde ele almaya başladık.

Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi kapsamında, Alevi vatandaşlarımızla da görüştük, sorunlarını ilk elden, doğrudan, sorunun taraflarından dinleme fırsatını bulduk. Böylece tarihimizde ilk kez Alevi vatandaşlarımız devlet tarafından bu boyutta ve bu samimiyet derecesiyle muhatap alındılar.

Bu kapsamda, ilki 3–4 Haziran 2009’da, sonuncusu da 28–30 Ocak 2010 tarihlerinde olmak üzere 7 adet Alevi çalıştayı gerçekleştirdik.

Alevi çalıştayları, Alevi vatandaşlarımızın sorunlarının ilk elden dile getirilmesini, ilgili tarafların görüşlerinin öğrenilmesini, sorunların doğrudan tespit edilerek çözümü noktasında kapsamlı ve derinlikli öneriler sunulmasını sağlamıştır.

Ayrıca şunu net olarak ifade etmek gerekir ki, bütün bu çalıştaylar, devletimizin Alevi vatandaşlarımıza ilişkin tarihsel hafızasını gözden geçirme, hatta yeniden oluşturma konusunda da bir milattır. İnanıyorum ki, bu süreç sonunda ülkemizdeki her bir vatandaş kendini daha özgürce ifade edebilecek, milli birlik ve bütünlüğümüz daha da güçlenecektir. Bu açıdan, ilgili Devlet Bakanlığımızın himayesinde gerçekleştirilen bu çalışmaları, ortaya çıkarması, muhtemel hayırlı sonuçları itibarıyla kayda değer bir girişim olarak görüyor ve umut verici olarak değerlendiriyorum.

Hükümet olarak “*Alevi Açılımı*” süreciyle, bir yandan Alevi kardeşlerimizin meselelerini devlet nezdinde ele alırken, bir yandan da en geniş istişareyle oluşan önerileri belli bir takvim çerçevesinde hayata geçirmenin gayreti içinde olacağımızı ilan etmiş bulunuyoruz.

Elinizdeki rapor, gerçekleştirmiş olduğumuz 7 Alevi çalıştayından ortaya çıkan nihai rapordur. Hiç şüphesiz bu rapor, sorunların tespiti gibi çok önemli bir başlangıcı yansıtmaktadır. Alevi vatandaşlarımızın sorunları ilk kez bu kapsamda dikkate alınmıştır; hiç şüphesiz çözümler de bu aşamadan sonra kademe kademe gündeme gelecektir.

Bu Nihai Rapor’un, Alevi vatandaşlarımızın sorunlarına çözüm getirecek önemli bir vesika olmasını, ülke genelinde kardeşliğimizi, birlik ve bütünlüğümüzü pekiştirecek önemli bir adım olmasını diliyor; Alevi çalıştaylarını tertip eden, başarıyla yürüten ve bu nihai raporun hazırlanmasında emeği geçen Devlet Bakanımız Faruk Çelik başta olmak üzere, *Nihai Rapor*’u kaleme alan Necdet Subaşı’na, Bakanlık ekibine, sürece katkı veren tüm vatandaşlarıma şükranlarımı sunuyorum.

Faruk ÇELİK

Devlet Bakanı

Kamuoyunda “Alevi Açılımı” olarak bilinen ve Alevi vatandaşlarımızın belli başlı sorun ve taleplerini demokrasi ve insan hakları temelinde yeniden ele alıp değerlendirme amacı taşıyan Hükümet girişiminde, Bakanlığımız himayesinde bir dizi çalıştay gerçekleştirilmiştir. Her şeyden önce bu süreç, Alevilerin mevcut sorunlarının bilgi, cesaret ve kararlılıkla ele alınması konusunda bir milat değeri taşımaktadır.

Bu çalıştaylarda şimdiye değin farklı platformlarda görüş ve düşüncelerini ifade eden Alevilerin sorun ve taleplerinin belirlenip, bu çerçevede atılacak adımların net bir şekilde belirlenmesi hedeflenmiştir. Düzenlenme ve uygulama aşamalarında, tüm katılımcıların genel kamuoyunda bilinen söylemleriyle tebarüz etmiş olmalarına dikkat edilmiştir. Böylece çalıştay üyelerinin Alevi kamuoyunun örgütsel çeşitliliği içinde ortaya çıkan farklılığı yansıtması kadar, aynı şekilde sorunun çözümüne yönelik kuşatıcı dil ve önerileriyle de bilinmiş olmalarına özen gösterilmiştir.

Hükümet değişik vesilelerle, Alevilerin inanç, kültür ve kimlik kaygılarını ortadan kaldıracak bir dizi adıma ihtiyaç duyulduğunu kamuoyuyla paylaşmış, bu bağlamda toplumdan ve ilgili kurumlardan destek istemiştir. Bu niyetten hareketle açılımın, Alevilerle devlet ve toplum arasındaki ihtilaf ve saflaşmayı ortadan kaldırmaya, yanı sıra belli bir yoğunlukta seyreden soğukluğu azaltmaya yönelik bir çaba

olarak anlaşılması gerekmektedir. Bu niyetin kamuoyunda gördüğü yüksek ilgi, sürecin belli başlı aktörleri için kayda değer bir motivasyon sağlamıştır.

Hükümetimiz bu amaçla 2009 Şubat'ından itibaren kendilerini “mağdur”, “mahrum” ve “mazlum” olarak gören vatandaşlara yönelik olarak yeni bir yaklaşımı devreye sokmuştur. Bu bağlamda başta Aleviler olmak üzere devletle ilişkilerinde derinlikli sorunlar yaşayan tüm toplum kesimleriyle aradaki mesafeyi ortadan kaldırma konusunda, alışılmış perspektif ve stratejilerin terk edildiğinin işaretlerini veren bu yaklaşım, daha hazırlık aşamalarında bile tüm kamuoyunda hissedilir bir ferahlamaya yol açmıştır.

Esasen değişik mahfillerde dillendirilen ve yer yer sert unsurlarla takviye edilen söylem ve çıkışların soğukkanlı bir şekilde ele alınması için olayın belli başlı taraflarını kademeli olarak bir araya getirmek ve ardından da ulaşılan diyalog zemininde gerçek ve sahici çözümleri devreye sokmak gerekmiştir. Bu bağlamda konunun içine Alevileri, STK'ları, akademik ve siyasal çevreleri, gazetecileri ve ilahiyat çevrelerini de dahil etmek ve problemin çözüm noktalarını ülkenin ortak gündemi olarak belirlemek gerekmiştir.

Kabul etmek gerekir ki devlet bugüne kadar Alevilerin sorunlarını çözmek, taleplerini karşılamak ve kendileriyle iletişim kurmak adına, tatminkâr bir açılım sunmada yeterli bir gelişme sağlayamamıştır. Bu toplantıların amacı temsil değeri yüksek bir buluşma ortamı sağlayarak, sorunların çözümünde herkese söz hakkı vermek ve katılımcı demokrasinin gereklerine uygun bir müzakere süreci başlatmaktır. Uzun soluklu bir girişime sağlam ve kalıcı adımlarla başlamak mesafe almak açısından yararlı olacaktır.

300'ü aşkın kişinin katılımıyla gerçekleştirilen bu süreçte, hemen herkesin üzerinde uzlaşacağı görüş ve düşünceler olduğu gibi pek çok kişiyi pekâlâ rahatsız edebilecek görüş ve düşünceler de olmuştur.

Sorunun ele alınışında ortaya çıkan görüşlerin ılımlı, agresif, sıra dışı, fantastik ya da makul olmaları tartışma kültürümüzün sınırlarını yansıtması açısından dikkatle incelenmeyi gerektirmektedir. Oysa biz, ortaklıklarda olduğu kadar farklılıklarda, yakınlıklarda olduğu kadar uzaklıklarda da birbirini anlama derdinde olan ve duygudaşlığı önemseyen, insanlığın olmazsa olmaz temel değerlerine her zaman sahip çıkma düşüncesiyle hareket etmeyi önceliyoruz.

Bu çerçevede süreç içinde gerçekleştirilen tüm görüşme kayıtları ilgili kamuoyunun dikkatine sunulmak üzere çözümlenmiş ve yayınlanmıştır. Aslında sonunun devasa boyutlarını öğrenmek ve çözüm noktasında gelinen noktaları görmek için vazgeçilmez bir arşiv değeri taşıyan bu kayıtlar, aynı zamanda hem devlet hem de toplum nezdinde yaygın kabul gören Alevi algısının deşifre edilmesi açısından da ciddi bir referans değeri taşımaktadır.

Alevilerin talepleri arasında en başta ayrımcılığın ortadan kaldırılması gelmektedir. Kimliklerinin tanınmasını isteyen Aleviler, eğitim ve öğretim müfredatında kendi inançlarına daha geniş bir şekilde yer verilmesini, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın pozisyonunun ideal laiklik normları içinde yeniden ele alınmasını istemektedirler.

Alevi kardeşlerimiz için şimdiye kadar atılan adımlar topluca değerlendirildiğinde maalesef bugüne kadar yapılanlar bir tür gönül alma sayılabilecek türdendi. Bu çerçevede kimi Alevi örgütlerine para yardımı yapmak ya da belli başlı topluluk liderlerine yakın olmakla sınırlı bir temas arayışı söz konusuydu. Oysa bu yol ve yöntemlerin sorunun çözümüne hiçbir katkı sağlayamayacağı açıktır. Alevilerle devlet arasındaki vatandaşlık bağlarını hasımlık ya da hısımlık üzerinden inşa etmeye gayret eden her türden siyasi stratejiyi net bir şekilde reddediyor, Alevi kardeşlerimizi de eşit yurttaşlık statüsünün birer parçası olarak kabul ediyoruz.

Sürecin başarıyla sürdürülmesinde Alevi ve Sünni kamuoyunun

sunduğu katkılar oldukça önemlidir. Yanı sıra medyada da artık konu, süreci tıkayıcı hatta baltalayıcı bir dil üzerinden değil, aksine rahatlatıcı ve geliştirici bir dil üzerinden ele alınıp işlenmeye başlamıştır. Bütün bu katkılar, tarihsel bir sorunun bugün her vesileyle ağırlığı hissedilen bilançosunun sorgulanmasında ciddi ve kolaylaştırıcı rolleriyle teşekkürü hak etmektedir.

Bu bağlamda hazırlanan raporun Alevi vatandaşlarımızın sorunlarının çözümlünde kayda değer bir fonksiyon icra edeceğine içtenlikle inanıyorum. Sorumluluk kaygısı taşıyan her bir vatandaşımızın bu raporu soğukkanlı bir şekilde değerlendirmesini ve sürecin bundan sonraki etapları için katkı sunmasını bekliyorum. Bu vesileyle tüm katılımcılara ve emeği gečen herkese şükranlarımızı sunuyorum.

Yanı sıra süreci, hem koordinatör hem de moderatör olarak başarıyla sürdüren Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Necdet Subaşı'na hazırladığı bu rapordan dolayı da özellikle teşekkür ediyorum.

Önsöz

Açılım, gündelik hayatta sık kullanılan kavramlar arasında yer almaktadır. Siyaset dilinde de yerini alan kavram, yüklü bir anlam ağından beslenmektedir. Açılımı hayata geçiren irade, tasavvur ve fikriyat, uygulama adımlarına yönelik beklentileri artırmıştır. Siyaset dünyasında “açılım”ı başından beri netameli bulan yaklaşımlar eksik olmamıştır. Ancak bu değerlendirmelerin de toplumun derin taleplerini bastırarak çözümler üretmek hususunda tatminkâr oldukları söylenemez.

Genelde toplumsal, özelde dinsel, kültürel ve etnik sorunların devasa ağırlığı, artık her alanda belirleyici bir gerçeklik kazanmıştır. Bundan böyle problemlerle yaşamanın ya da acılarla özdeşleşmenin tercih edilebilir bir öneri olarak görülmesi mümkün değildir. Bu bağlamda açılım, etrafımızda olup bitenleri görmeyi, işitmeyi ve sorunlara bizatihi el atmayı öncelemektedir. Mevcut sorunların listelenip biriktirilmesiyle hiç kimse kayda değer bir yol alamamaktadır. Yapılması gereken kesin bir kararlılıkla bütün bu hercümercin aşılması için sorumluluk üstlenmektir.

Kendini dayatan bir avantaj olarak ortaya çıkan açılım, içerdiği bileşenleriyle toplumsalın oldukça derin sayılabilecek tasavvur ve tahayyül zenginliğini harekete geçirmiştir. İyice aşınmış ve eskimiş bir süreçten sonra açılım, belli başlı kalıplara teslim olmuş ezberlerden kopmanın zorunluluğuna gönderme yapmakta; bu amaçla yeni bir dil kurmanın, başvuru rol ve istikameti sık sık gözden geçirmenin, bilimum engelleri cesaretle aşmanın, düğümleri kararlılıkla açmanın önemi yansıtmaktadır.

Açılım, bilinen bakış açılarını terk etmekle yetinmek yerine yeni perspektiflere açık olmayı gerektirmektedir. Sorunları yeni bir dil ve anlam dünyasına tahvil etmeksizin ne anlamak ne de çözümlemek

mümkündür. Doğru olan, problemlerle karşılaşmak kadar yüzleşmeyi de göze almak, bu yöndeki veri ve sonuçları bir siyaset tarzı olarak görmekten vazgeçip doğru bir yöntem ve analizle karşılamaya hazır olmaktır. Bunun için de sorunlarla ilgili herkesi makul bir çerçevede tartışma ve müzakereye davet etmek gerekir. Kabul etmek gerekir ki coğrafyamızın her köşesinde, hatta hemen her hanede, birbiri üstüne katlanıp istiflenmiş sorunlarla baş etme arzusunun meşruiyeti artık hiçbir şekilde sorgulanmamakta, yeni bir milat sayılabilecek adımlara ilgi ve teveccühteki artış, toplumsal birlik ve kardeşliğin yeniden tesisinde güçlü birer motivasyon kaynağı olarak dikkat çekmektedir.

Böylece Alevi vatandaşların fiili durumlarını ele almaya ve belli başlı sorunlarını yeni bir konsept içinde tartışarak açıklığa kavuşturmaya, bu niyet ekseninde çözüme odaklı arayışları siyaset diline dahil etmeye odaklanan açılım süreci de genel kamuoyunda kabul görmekte gecikmemiştir.

Aslında oldukça gecikmiş sayılabilecek bu adımları birer hazırlık etabı olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır. Artık bir hayli ertelenmiş sayılabilecek sorular tam bir cesaretle sorulmaya başlanmıştır. Örneğin topluluk çıkarları sık sık örtbas edilen, kimlik ve beyana ilişkin talepleri içinden çıkılmaz bir gerginliğin parçası haline getirilen Alevilere yönelik bildik yaklaşımlar karşısında şimdiye kadar yapılanlarla yetinmenin hiçbir şekilde tatmin edici olmadığı açıktır.

Aleviler kimdir? Ne istiyorlar? Nasıl ve ne şekilde yaşarlar? İlgili ve talepleri nelerden ibarettir? İnançlarını, yaşam tarzlarını ve taleplerini devlet ve kamuoyuyla doğru bir şekilde paylaşabilmişler midir? Devlet ve kamuoyu da bu beyanları yeterince anlamış ve kavrayabilmiş midir? Gündelik hayatlarını yetkin bir düzeyde sürdürebilmeleri için nelere ihtiyaç duymaktadırlar? İnanç ve kimlik sorunları etrafında şekillenen hak arayışları karşısında devlet ve toplum, sahici ve geliştirici bir emek sarfetmiş midir? Alevileri devlet katında, diğer her bir vatandaştan farklı olmaksızın eşit ve itibarlı kılmak için kimler neler yapabilmıştır? Aleviliğe asıl zarar nerelerden gelmiş ya da gelmektedir? Bu zararların bedelini kimler, nasıl karşılayacaktır? Bütün bu soruların sorulması artık hiçbir şekilde ertelenemez.

Bu bağlamda yeni doğan her bir Alevinin kaçınılmaz bir şekilde kendini içinde hazır bulacağı verili düzencele, sadece hukuki teminatları değil aynı zamanda insanî duyarlılıkları da devreye sokarak yüzleşmesi gerekmektedir. Gerçi bu yüzleşmelerin ortaya çıkaracağı sonuçların önceden kolaylıkla kestirilebileceği de söylenemez. Kabul etmek gerekir ki burada elde edilmesi önceden tasarlanmış bir sonuçta bir sosyal mühendislik marifetiyle erişmek de söz konusu değildir. Burada yapılması gereken, doğru ve sahici araçlarla, makul hedeflere, sonuçlarına katlanmayı göze alarak kararlılıkla yönelmektir.

Açılım süreci bütün bu hissiyat, tefekkür ve tahayyül dikkate alınarak başlatılmıştır. Süreç bir imkân bolluğu yaratsa da, sonuçta bu durum, her şeyden önce karşılaşılması kuvvetle muhtemel pek çok engel karşısında tam bir teyakkuz halini gerektirmektedir. Toplumda huzur ve mutluluğa yönelmiş ortak bir duyarlılığa ihtiyaç had safhadadır. Zaten tarihsel olanın ağırlık ve maliyeti karşısında, insanî-vicdanî olan her şeyi harekete geçirmeksizin, süreçle ilgili çözümlerin üretilmesi de imkânsızdır.

Alevi açılımında, bu sabiteler içinde yol alınmakta ve toplumsal duyarlılıkların harekete geçirildiği alanlarda daha da titiz davranılmaktadır. Bütün bu adımlar, her aşamada sabırlı ve titiz olmayı gerektirmektedir. Açılımın beklenen sonuçları doğurabilmesi için her şeyden önce yoğun ve nitelikli incelemelere, koşulsuz empatik iletişimlere ve uygulama adımlarının sürekli olarak gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Buna karşılık sürecin bir hayli uzadığına ilişkin kimi eleştirilere de her zaman hazır olmak gerekmektedir. Alevi sorununun birkaç kalemlik iş olduğu kanaatinden yola çıkılarak dillendirilen yaklaşımlarda, konunun bir an önce çözüme kavuşturulması savunulmaktadır. Bu kanaate göre Alevilerin talepleri bellidir ve pek çok Alevi örgütü de daha çalıştayın başlangıcında belli başlı isteklerini ve çözüm yollarını ilgili muhataplara beyan etmişlerdir. O halde devlet ve hükümete düşen, bu istekleri zaman kaybetmeden ve ivedilikle yerine getirmek olmalıdır.

Hâlbuki bu süreçte bilinen etapların pek çoğunun “zorlu yokuşlar”da geçeceği daha başından kestirilebilir bir sonuçtur. Açılımın

hızını duraksatıcı, sürece katkı sunanları caydırıcı ve çeldirici unsurlar kadar, uygulama adımlarının birer umut havası yaşatan eşiklerini, imkân ve sürprizlerini de göz ardı etmemek gerekir. Esasen Nihai Rapor da bu duyarlılıklar içinde hazırlanmış, şimdiye kadar gerçekleştirilen ve başarıyla tamamlanan çalıştaylar her zaman temel belirleyici referanslar arasında değerlendirilmiştir.

Bu rapor, Sayın Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın direktif ve himayeleri ve Sayın Devlet Bakanı Faruk Çelik'in öncülüğünde başlatılan açılım sürecinin bir parçasıdır. Toplumsal birlik ve kardeşlik arzusunun devlet gereklilikleri içinde bir hükümet inisiyatifi olarak gerçekleştirilmesinde hem Sayın Başbakan'ın hem de Sayın Devlet Bakanı'nın katkısı emsalsiz düzeyde olmuştur. Raporun hazırlanmasında hiçbir şekilde, bir yönlendirme, kanaat baskısı ve müdahale söz konusu olmamıştır. Açılım sürecinin gündelik siyasetin dışında kalınarak sürdürülmesi konusunda Hükümet'in üstlendiği rol her türlü takdirin üzerindedir. Bu duyarlılık içinde Nihai Rapor'un hazırlanmasında her zaman desteğini gördüğüm Sayın Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a ve Sayın Devlet Bakanı Faruk Çelik'e teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca her bir katılımcının, süreç boyunca üstlendiği tarihsel rol ve sorumluluğu da bilhassa hatırlamak gerekir. Son olarak akademik ve entelektüel dünyadan pek çok kişinin, bu raporun hazırlanış sürecinde sundukları farklı okuma ve katkıları da minnet ve şükranla anmak isterim.

Nihai Rapor'un başta Aleviler olmak üzere tüm vatandaşlarımızın huzur ve esenliğine vesile olmasını diliyorum.

Ankara, Temmuz 2010

Yrd. Doç. Dr. Necdet Subaşı

Özet

Alevi alıştaylarında ele alınan konulara dayalı olarak hazırlanan bu rapor dört ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, açılım sürecinin genel bir analizi yapılmakta ve raporun hazırlanışında dikkat edilen kriterlere, uygulanan metodolojiye ve belli başlı sınırlılıklara yer verilmektedir.

Birinci bölümde, Alevi sorununun bugün itibariyle ulaştığı boyutlara dikkat çekilmekte, çalıştayların hangi bağlam ve konsept üzerinde gerçekleştirildiğine dair bilgi verilmektedir. Katılımcıların rgtsel temsilleriyle değil söylemleriyle muhatap alındığının vurgulandığı bu bölümde, devletin şimdiye kadar attığı ya da atmaya çalıştığı adımların da genel bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.

İkinci bölümde, Aleviliğin bugün oldukça çeşitlenmiş yapısından hareketle tarihsel geçmişine odaklanılmakta ve bu bağlamda geleneğin bozulmamış hali bütün boyutlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Bu bölümde, geçmişten geleceğe mağdur, mahrum ve mazlum kavramlarıyla ilişkilendirilen bir sosyal gerçekliğin kronolojik seyri takip edilmekte, böylece Aleviliğin bugün karşı karşıya olduğu referans ve sabite sorunları tartışılmaktadır.

nc bölümde Alevilerin bugün itibariyle yaşadıkları belli başlı kimlik sorunları ve mahiyetleri, mevcut çeşitlilikleri içinde ele alınıp sorgulanmaktadır. Bu bölümde sorunların Alevilerden ve Alevilikten kaynaklanan yanları kadar devletten ve sosyo-kültürel yapı, gelenek ve modernleşmeden beslenen yanlarına da yer verilmektedir.

Dördüncü ve son bölümde ise, mevcut sorunlar ulusal ve uluslararası kamuoyunda yansıyan haliyle sıralanmakta; gereklilikler ve olasılıklar üzerinde yoğunlaşan bir perspektifle de bu sorunlara çözüm yolları aranmaktadır.

Raporda kullanılan tüm veri ve değerlendirmelerde “Alevi Açılımı” çerçevesinde gerçekleştirilen çalıştaylar temel hareket noktası olarak kabul edilmiştir.

Giriş

Bu rapor, Alevilerin belli başlı sorunlarının devlet tarafından tespit edilip değerlendirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması konusunda gereken adımları atmaya üzere bir Hükümet girişimi olarak başlatılan açılım sürecinin bir parçasıdır. Toplam yedi etaptan ibaret olan çalıştayların ana zemin olarak kabul edildiği bu süreçte, başka pek çok etaba da ihtiyaç duyulmuştur. Nihai Rapor, bu kapsam ve çeşitlilik içinde gerçekleştirilen tüm çalıştay ve müzakerelerde elde edilen bilgi, gözlem ve tecrübelerle dayanılarak hazırlanmıştır.

“Toplumsal birlik ve kardeşlik” fikriyle başlatılan süreçte Alevilerin yaşadıkları sorunlar yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda kamuoyunda Alevi açılımı olarak bilinen girişim, ilgili vatandaşlar nezdinde heyecan yaratmış, konunun ele alınışındaki duyarlılık ve öne çıkan tartışmalar, mevcut sorunların ortak referans kalıpları içinde çözülebileceği konusunda tüm taraflar için umut verici birer fırsat alanı olarak değerlendirilmiştir. Müzakere süreci hem Alevi hem de Sünni topluluklar nezdinde büyük bir heyecanla karşılanmış, bu çerçevede Alevilerin birikmiş pek çok sorununun bugüne kadar ele alınmamış olması da tüm taraflarca açıkça ifade edilmiş ve yadırganmıştır. Sürecin bizatihi kendisi bile tüm katılımcılara, sorunların üzerine ayrıştırıcı ve parçalayıcı bir dil ya da tavırla gidildiği takdirde, mevcut durumun daha da kötüleşebileceği konusunda güçlü tecrübeler kazandırmıştır.

Öte yandan güvenlik kaygısını vatandaşların bir bölümünü açıkça mağdur eden bir dikkat ve duyarlılık içinde gidermeye çalışan geleneksel devlet yaklaşımı, bugüne oldukça ağır sorunlar devretmiştir. Buna karşılık toplumu tüm çeşitliliğiyle kabul eden, vatandaşların inanç, kültür ve kimlik beyanlarını birlikte yaşamının temel şartları arasında görmekten hiçbir şekilde çekinmeyen perspektifler ise, başta Aleviler olmak üzere toplumsal konularını dengeli bir şekilde geliştirmek isteyen her inanç grubu için geliştirici yeni alanlar açma potansiyeline sahiptir.

Aleviler yapısal düzeyde bir hayli bölünmüş gibi görülseler de, bu durum kendi aralarında ortak kabul gören ihtiyaç ve taleplerini dile ge-

tirmelerine engel değildir. Karmaşık yapılanmaları, örgütsel parçalanmışlıkları ve gelenekle ilişkileri oldukça zayıflamış inanç ve uygulamalarıyla Aleviler, içinde yaşadıkları fiili durum en başta olmak üzere pek çok konuda, yaşaya geldikleri problemlerden ve sıkça maruz kaldıkları tazyiklerden yakınmakta; bu bağlamda geleceklere ilişkin endişelerinin giderilmesi noktasında devlet ve hükümetten sahici bir ilgi, destek ve yakınlık beklemektedir.

Alevilerin istekleri coğrafi, etnik, siyasi ve kültürel özellikleri dikkate alındığında homojen özellikler taşımamaktadır. Zaten Türkiye Alevileri daha çok heterojen yapılarıyla dikkat çekmektedir. Aslında Alevilerin kendi aralarındaki çeşitlilikleri, bir zenginlik ya da farklılaşmadan çok daha ileriye giden yeni bölünme ve ayrışma noktaları oluşturmuştur. Bu noktalar, talepler söz konusu olduğunda birbirinden uzaklaşan yeni birtakım bölünmelere yol açsa da sonuçta bütün bunların ortak bir beklenti tablosu oluşturduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Türkiye'nin siyasi hayatındaki mevcut çelişki ve gerilimlere uluslararası ilgi ve dikkatler de eklendiğinde ortaya birbirinden farklı tasavvur ve tahayyüllerle şekilenmiş yeni birtakım Alevilikler çıkmıştır.

Bu bağlamda Aleviler söz konusu olduğunda, sorunları apaçık bir şekilde gerçeklik kazanmış bir topluluğun diline nasıl ulaşılabilirdi? Mevcut kargaşada devlet, derinleşen sıkıntıların belli başlı nedenlerini ihmal etmeksizin kendi vatandaşlarıyla nasıl buluşabilirdi?

Bu oldukça zor ve girift sayılabilecek adımların atılabilmesi için her şeyden önce devletin, demokratik bir toplum ve aydınlık bir gelecek beklentisinde kararlı olması, toplumla müzakere isteğini sürekli olarak yenileyip geliştirmesi gerektirmektedir. Artık talepkârlığı her geçen gün yeniden biçimlenen bir toplumu, türlü yöntem ve tekniklerle kontrol altına alma hesabı gütmeksizin, ortak bir iletişim diline dahil olmak ve mevcut problemleri suhuletle çözmek, devletin hem erdemi hem de başta gelen ödevi olmalıdır.

Sürece dışarıdan bakıldığında bütün bu olup bitenleri nasıl anla-

mak gerekir? Gerçi şimdye kadar hükümetlerin Alevilerle ilgili sadra şifa bir adım attığından söz etmek de mümkün değildi. Yetersiz ve niteliksiz düzeydeki adımların, her yeni girişimi kuşkuyla karşılamaya yönelik bir tepkiselliğe yol açması da kaçınılmazdı. Ancak yapılan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla hükümet, bu konuda kayda değer adımlar atmakta ısrarlıydı ve eğer bütün bu adımların bir başlangıcı olacaksa, her şeyden önce bu milad, sıkı bir diyalogtan hareketle ancak kabul görebilirdi. Bir amaca ulaşma kaygısı güdenler açısından bakıldığında mevcut zemini, soğukkanlı bir şekilde değerlendirmekten başka çare de yok gibidir. Sonuçta ya hep isyan, itiraz ve nefrette karar kılan kalıcı bir muhalefet temasının devamına destek verilecek ya da sıkı bir müzakere bilinci ve artık hiçbir haksızlığa izin vermeyeceğini deklare eden yeni bir insan hakları retoriğinin oluşturulmasına emek verilecekti.

Gündelik hayatlarını ihmal ya da iltimaslarla sürdürmeye zorlanan bir topluluğun bugün kendi durumunu açıkça gözden geçirme fırsatı yakalamış olması bir hayli umut vericidir. Yeni birtakım gerilimlere yol açmaksızın, karşılıklı ilişkilerin daha da geliştirilmesinde, sorunların toplumsal mutabakat, laiklik ve insan hakları temelinde aşılmasında, mevcut dinsel ve kültürel bakiyenin sunduğu imkânları da hiçbir şekilde göz ardı etmemek gerekir.

Aslında çalıştaylar toplumun birbirini yeterince tanımadığını, birlik ve beraberliğe çok sık atıfta bulunulmasına karşın, şimdye kadar geliştirilen siyaset ve pratiklerin mevcut soğukluğu ortadan kaldırmadığını açıkça göstermiştir. Alevilerin devletle olan ilişkilerinde gözlenen çekingenlik ve yaşadıkları sorunların benzersiz olduğu noktasındaki iddiaları, bugün artık herkesin bilgisi dahilindedir. Aleviler, kendileri için “en yüksek iyi” olarak gördükleri taleplerini hemen her fırsatta dile getirmektedirler. Bu talepler kendi içinde türdeş olmasa da sorunun demokrasi, hukuk ve insan hakları düzleminde kilitlendiği bellidir. Bu kilidin toplumun ortak deneyimleri ve duyarlılıklarıyla açılacağına ise hemen herkes hemfikirdir.

Açılım sürecinin arka planında besleyici ve baskın olan ana tema, Alevilere gündelik hayatta her zamankinden daha geniş bir yer ve alan açmak değil, kendini neredeyse rutin bir dışlanmışlıkla, mağduriyet ve mahrumiyetle malul sayan hatta bütün bu yaşadıklarını bir şekilde kut-sallaştıran bir topluluğu diğer vatandaşlarla, olması gerektiği statüde ve ortak bir konumda buluşturarak eşitlemekti. Sonuçta bütün bu niyetler, Alevilerin genel toplumun esaslı birer parçası olarak bütünlüklü ve iç tutarlılığı sağlam bir vatandaşlıkla buluşturulmasına ve bu me-yanda, bilişsel ve duygusal yakınlıkların harekete geçirilmesine zemin hazırlayacaktır.

Burada sorunun temel parametrelerinin neler olduğu kadar bu sorunların hangi ilke ve prosedürlere bağlı kalınarak çözümleneceği de oldukça önemlidir. Bütün bunların her şeyden önce çalıştay katılımcılarının iyi niyetli çabalarına bağlı kalınarak şekillendiğini vurgulamak gerekir. Esasen bu girişimlerde asıl amaç, toplumda önyargı ve dışlama stratejileriyle oluşturulmuş Alevi algısını dönüştürmek, Aleviler kendilerini nasıl algıyorsa o doğrultuda geçerli olabilecek yeni bir tanınma biçimini hayata geçirmektir. Bu yaklaşım, her zaman genel toplum ve devlet tarafından paradigmatik sınırların dışında tutulduğuna kani olunan bir topluluğun, kendi öz benliğine sahip çıkabilme arzusunun da bir gereğidir. Nihayet tamamlanan çalıştaylarda, eşitlikçi ilişkileri bozan uygulamalara artık bir daha tekrarlanmayacak şekilde son verme kararlılığı damgasını vurmuştur. Bu kararlılıkla devlet-vatandaş ilişkilerinin alışılmış yapısı tartışmaya açılmış, kurumsallaşmış bir laiklik anlayışının bugün herkes için sıkıntı yaratan boyutları da müzakerelerde ele alınmıştır.

Aslına bakılırsa şimdiye kadar Türkiye’de ne devlet ne de hükümetler, Alevilere ulaşacak bir dil ve retorik üretme konusunda yeterli düzeyde bir tecrübeye sahip olabilmıştır. İyi niyetli birkaç atak, aslında bu dili ve retoriği bulma arzusundan çok mevcut durumu kontrol etmekle sınırlıdır. Alevi açılımı ve bu sürecin esaslı bir parçası olarak çalıştaylar, arananın, her şeyden önce yeni bir dil olduğunu göstermiş ve kanıtlamıştır. Bu doğrultuda süreç boyunca her çalıştaydan sonra

kamuoyunda müspet bir hava oluşmuş ve artık Aleviler kendilerinden “beklenen” bazı hazır kalıp yargılarla değil, üzerinde iyice kafa yorulması gereken sorularla meşgul olmaya başlamışlardır. Kontrollü bir arayış içinde popüler beklentilere ulaşmayı hedefleyen belli başlı çıkışların şimdiye değin ürettiği sonuçlar fazlasıyla pragmatik ve yoruma açıktı. Bunlar, “kimi vakıf ve derneklere ya da bazı karizmatik şahsiyetlere özel bütçeler tahsis etmek, Hacı Bektaş Veli törenlerine devlet erkânıyla katılmak, Alevilerin dini ve kültürel temsillerini kamuoyu önünde sık sık vurgulayarak bir tür gönül almak ya da zaman zaman pozitif ayrımcılık yaparak laikliği kendileri lehine açıkça ihlal etmek”le sınırlıydı. Başlangıçta geçici birer tedbir olarak düşünülebilecek bütün bu adımların, gerçekte esaslı bir tahayyüle hiçbir şekilde ihtiyaç duymaksızın siyasete tahvil edildiği rahatlıkla söylenebilirdi. Öteden beri bu sorun, ihmal ve iltimaslar arasında gidip gelen bir stratejiyle geçiştirilmeye çalışılmıştır

Oysa her şeyden önce Alevileri sorunlu, tartışmalı ve karmaşık bir algı içinde görme alışkanlığına sahip genel havayı dağıtmak ve Aleviliği de kendi öz sunumları, ritüelleri, nitelik ve yeterlilikleri içinde, tarihsel gerçekliklerini gündelik tezahürlerine heba etmeksizin anlamak gerek-mektedir. Bu nedenle Alevi açılımını, dünya ölçeğindeki gelişmelere de dikkat ederek yeni bir müzakere bilinciyle ele almak daha uygun olacaktır. Artık devlet katında, şimdiye kadar olmadığı bir şekil ve tarzda Alevilerin belli başlı sorunlarını anlamanın ve bu konuda kayda değer bir mesafe kat etmenin amaçlandığı teyit edilmektedir.

Devlet, Alevilerin bugün oldukça yüksek bir perdeden seslendirdikleri sorunlarını fark etmede ve bütün bunları ortadan kaldıracak adımları atmada hiç kuşkusuz geç kalmıştır. Görünen o ki kendini “öteki”nin varlığı üzerinden inşa etme konusundaki yaygın hissiyat ve bu hissiyat üzerinden meşrulaştırılan iktidar düzeneği, bugün artık ağır maliyetler üretmeye başlamıştır. Ne var ki bu sonuç, devletle Aleviler arasında yeterli ölçüde bir özeleştirme imkânına da zemin hazırlamamıştır. Hatta bu çerçevede Aleviler kadar Sünniler de, kendilerine özgü dünyaları içinde, yaşadıkları sorunların gelinen nokta itibarıyla ancak bir karşılık-

lılık içinde çözümlenebileceği gerçeğini de göz ardı etmişlerdir. Hâlbuki sorumluluk sahibi herkesin toplumsal gerilim, kaos ve benzeri kritik sorunları aşma konusunda, empati ve yüzleşme gibi, birbirini anlamının olmazsa olmaz şartlarını her fırsatta hatırlamaları ve gereğini yerine getirmeleri gerekirdi.

Şimdiye kadar devlet, birbirine karşı öteden beri mesafeli duran bu grupların arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmak için ne geleneksel ne de modern tecrübeye başvurma gereği duymuştur. Resmi söylem etrafında oluşturulabilecek zorunlu bir mutabakatın, bazı kadim sorunların giderilmesinde yeterli olabileceği devlet aklının yegâne kabulü olmuştur. Buna karşılık çözüme ilişkin öneriler de, başta belli başlı istismar alanlarının çoğalıp genişlemesi olmak üzere, yeni kuşak Alevilerin sert ideolojik kulvarlara yönelmesine, bir şekilde kendi kendini ötekileştirerek mağduriyet diline hapsolmalarına yol açmıştır. Aslında gelişmeler tahmin edilenden daha da yıpratıcı olmuştur. Yeterli özen gösterilmediği takdirde özellikle radikal bir dile tutunmuş Alevilerin, çok boyutlu bir güvenlik sorununun birer parçası olarak daha keskin tavırlara ilgi duyabileceğini, hatta genel kitlenin mevcut istikametini bozabilecek girişimlere yönelebileceğini kestirebilmek şimdiden imkân dahilindedir.

Gerçekte çalıştaylar aracılığıyla yapılan, sorunun hem taraf hem de muhataplarıyla gerçekleştirilen müzakerelere devletin kulak vermesini sağlamak ve Alevilerin taleplerine toplumun sağduyusunda sahici bir karşılık bulmaktır. Kritik eşikler, bu karşılıklılık ve ilişkisellik sayesinde ancak aşılabilecektir. Nitekim Alevi ve Sünniler birbirlerinin yegâne hamileri oldukları gerçeğini açıkça fark etmeye başlamışlar, bu çerçevede birbirlerine karşı taşıya geldikleri önyargıları bundan böyle sağlıklı bir iletişime dönüştürmenin gereğine ve yararına vurgu yapmışlardır.

I. Bölüm

Bağlam ve Konsept

Açılım sürecinin birer parçası olarak 7 çalıştay ve bu konseptin içinde yer almak üzere de 3 toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıların tamamında ağırlıklı olarak Alevilerin yaşadıkları sorunlar ele alınmış ve belli başlı talepleri müzakere edilmiştir.

İlki 3-4 Haziran 2009'da Ankara'da gerçekleştirilen çalıştayda, tamamı Alevilerden oluşan yüksek bir katılım sağlanmıştır. Çalıştayda, Aleviler arasında söylemleriyle temayüz etmiş kişiler, inanç rehberi dedeler, kanaat önderleri, örgütsel yapılanmalarda yer alan liderler, aydınlar ve sanatçılar görüşlerini bu vesileyle dile getirme olanağı bulmuşlardır. İlk çalıştayda tüm katılımcılardan devlet ve toplum katında yaşadıkları ihtilaflar başta olmak üzere yaşadıkları belli başlı sorunlarını, sıkıntı ve kaygılarını bütün açıklığıyla ifade etmeleri istenmiştir. Alevilerin örgütsel çeşitliliği ve belli bir söylem etrafında buluşmalarını engelleyen kimi özel durumların varlığına rağmen sorun, katılımcılar tarafından bütün boyutlarıyla ele alınmış, daha önce değişik vesilelerle kamuoyuna iletilmiş problemler de yeniden formüle edilerek devlete takdim edilmiştir. Hükümetten sorunlarının acilen çözümlenmesi konusunda somut adımların atılmasının istendiği bu birleşimlerde karşılıklı itimat ve güvenin kalıcı bir şekilde yeniden tesis edilebilmesi için gerekli adımların neler olabileceği üzerinde fikir alışverişi yapılmıştır. Ne Aleviliğin ne de Alevilerin hiçbir şekilde birer "sorun" olarak değerlendirilmediği bu toplantıda, bugün itibarıyla yaşanan sıkıntılara ve bunların kökenlerine odaklanılmıştır. Zaten ana teması "Aleviliğe içerden bakış" şeklinde özetlenebilecek bu çalıştayda amaç, söylem çeşitliliği içindeki tüm Alevi gruplarının mevcut durumlarını tespit etmek, sorunlu bir şekilde devam eden ilişkilerinin belli başlı boyutlarını açığa çıkarmak ve çözüm için bir yol haritası oluşturmak şeklinde sıralanabilirdi.

İkinci çalıştay, 8 Temmuz 2009'da İstanbul'da, akademisyenlerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Ana teması "Alevilere akademik bakış" şeklinde özetlenebilecek bu toplantıda da katılımcılar, bilim dünyasın-

da karşılığını bulan Alevilik anlayışlarını müzakere etmişlerdir. Bu tartışmada yer alan akademisyenlerin Alevilik hakkındaki çalışma ve yaklaşımlarıyla tebarüz etmiş olmalarına dikkat edilmiştir. Bu çalıştayda da amaç, Alevilere ilişkin algıların bilimsel kamuoyunda nasıl şekillendiğini sorgulamakla sınırlı olmuştur. Bu bağlamda sorunun şimdiye kadar nasıl değerlendirildiğine ilişkin tarihsel, teolojik ve kültürel bakiye kadar bugün bu tartışmanın ne yönde ilerlediği ve gelecekte hangi noktalara doğru evrileceğine dair projeksiyonlara da yer verilmiştir. Aleviliğe hasredilmiş ya da görece bir ilgiyle kotarılmış çalışmalarda konunun doğru bir şekilde anlaşılması konusunda ne derece başarılı olunduğunun tartışıldığı bu çalıştayda, başta metodolojik sorunlar olmak üzere dağınık, savruk ve özensiz çalışmalarla öne çıkan ve açıkça bilgi kirliliği yaratan kimi söylemlerin sonuçta bilim dünyasını içine çektiği kargaşaya da dikkat çekilmiştir. Böylece sorunun yeni bir bakış açısı içinde ele alınıp müzakere edilmesine ağırlık verilirken, akademik ilgi ekseninde Alevilerin ne düzeyde kavranabildiği, mevcut önyargıların ve ilişki bozukluklarının giderilmesinde bilimsel araştırmaların katkısının neler olabileceği konusunda karşılıklı bilgi alışverişine ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda: “mevcut akademik literatürde Aleviler nasıl değerlendirilmektedir?”, “Alevi sorununun belli başlı yönleri hakkında akademik ilgi topluma ne tür imkânlar sunabilir?”, “Alevi toplumunun tarihsel, kültürel ve inançsal düzeydeki yapılanma arzusunun bugün ortaya çıkardığı sorunlar, akademik araştırmaların ürettiği bilgi ekseninde nasıl ele alınabilir?” şeklindeki sorulara cevap aranmıştır.

Üçüncü çalıştay, ilahiyat çevrelerinden akademisyenlerin katılımıyla 19 Ağustos 2009'da Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Genel akademik buluşmanın sağlandığı 2. çalıştayda genellikle Alevilerin sosyo-kültürel gerçekliği ele alınırken bu çalıştayda da özellikle Alevilik ele alınmıştır. Bugün Alevilik algısının genel geçer yönleri hakkındaki yaygın kanaatlerde ilahiyat alanının ürettiği bilginin etkisi göz ardı edilemez. Gündelik hayatın değişik kompartmanlarında kendine bir yer bulmakta zorlanmayan ve çoğu önyargılarla şekillenmiş bilgiler karşısında ilahiyat alanı, akademik bir dikkat içinde nesnel bilginin üretimine ağırlık verme

çabası içindedir. Toplumun din algısının güncellenmesinde hatırı sayılır bir katkıya sahip olan ilahiyat alanının Aleviliğin tarihsel, sosyolojik ve dinsel köklerinin ortaya çıkarılmasında da etkilerinin olabileceği açıktır. Ne var ki bu katkının genel Alevi kamuoyunda yeterli düzeyde takdir edilebildiğinden söz etmek imkânsızdır. Bu bağlamda kimi Alevi grupları, ilahiyat alanında üretilen bilgiye derin bir kuşkuyla bakmaktadır. Bu yaklaşıma göre ilahiyatçılar, Alevilik bilgisini manipüle etmekle, hatta konunun bağımsız bir şekilde ele alınıp tartışılmasına engel olmakla suçlanmaktadır. Nihayet kimi Alevi grupları da bütün bu çabaları devletin “asimilasyoncu politikaları”nın organik birer ürünü olarak sunmakta ve genel kamuoyunu da bu bilgi akışına karşı teyakkuza davet etmektedir. Öteden beri akademik ilahiyat kaynağından beslenen Diyanet İşleri Başkanlığı’nın sunduğu hizmetler de “Sünni asimilasyonist çabanın kurumsal tezahürü” olarak değerlendirilmektedir. Sonuçta bu çözümlerlerin dayandığı siyaset, Alevilikle ilahiyat eğitimi arasında kayda değer bir kopukluk ve boşluk oluşturmakta, bu kurumlarda üretilen bilgiyi Aleviler açısından değersiz ilan etmektedir. Bu nedenle 3. çalıştayda Aleviler arasında görece olarak ilgi gören bazı temel kaygıların ilahiyatçılar nezdinde nasıl değerlendirildiği konusundaki sorulara bilhassa ağırlık verilmiş, tartışmaların üzerine oturduğu ana tema da “Aleviliğe ilahiyatçı bakış” şeklinde belirlenmiştir. İçinde Diyanet İşleri Başkanlığı’nda görevli katılımcıların da yer aldığı bu toplantıda sonuçta her biri ilahiyat kökenli olan müzakereciler, Türkiye’nin sosyo-politik gerçekliği içinde erişilmesi arzulanan toplumsal birlik ve kardeşliğin, bugün hangi yollar üzerinden gerçekleştirilebileceği konusunda kendi projeksiyonlarını paylaşmışlardır.

Dördüncü çalıştay, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileriyle 30 Eylül 2009’da Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Aralarında sendikacılar, insan hakları örgütlerinden temsilciler ve diğer STK üyelerinin de yer aldığı çalıştayda, sivil toplum nezdinde Alevi sorununa gösterilen ilgi ve destek ele alınmıştır. Yerini tarih boyunca İslâmi gelenek içinde konumlandıran Aleviliğin bugün bir hayli çeşitlenen yapılanması karşısında sivil toplumun ilgi, tepki ve reflekslerinin ne yönde oluştuğu oldukça

önemlidir. Günümüzde Aleviliğin daha çok toplumsal bir mücadele ve hak arayışı içinde varlık bulduğu gözlenmektedir. Toplumsal alanda tanınma, temsil ve imaj gibi boyutlar etrafında kimlik vurgusunu yücelten Alevilerin, yer yer kültürel yer yer de ideolojik hatta bazen de siyasal sayılabilecek taleplerinin sivil toplum dünyasında karşılaştığı sorunların bizzat ilgili temsil gruplarıyla birlikte ele alınması gerekliydi. Karşılıklı önyargılar ve kimlik beyanını kısıtlayan toplumsal filtreler karşısında sorunu sadece devletin çözümüne havale etmeyen bir inisiyatife şiddetle ihtiyaç duyulmaktaydı. Böylece bütün çeşitlilik ve temsilleriyle STK'lar, insan hakları ve demokrasi söylemi etrafında Alevilerin karşı karşıya bulunduğu sorunları gündelik hayatın gerçeklikleri içinde ele almışlardır.

Beşinci çalıştay, 11 Kasım 2009'da İstanbul'da, medya mensuplarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Alevilerin medyadaki temsilinin ele alındığı bu çalıştaydaki tartışmalar, mevcut sunumların Aleviliği ne ölçüde yansıttığı problematiği etrafında gelişmiştir. Konunun bu bağlamdaki yönleri üzerinde tartışmaya davet edilen katılımcılar, örneğin Alevi kimlik ibrazının bugün medya ölçeğinde nasıl karşılık bulunduğu konusundaki örnekler üzerinden müzakereyi derinleştirmişlerdir. Belli başlı medya organlarının davet edildiği çalıştayda katılımcılar, "Alevilere medya üzerinden bakış" teması etrafında kişisel ve kurumsal görüşlerini ifade etmişlerdir. Alevi sorununun bugün ulaştığı noktalarda özellikle medyanın rolünün yüksek olduğu vurgulanmış; sorunların çözüme kavuşturulması için iyi niyete, nesnellığe ve olası provokasyonlara alet olunmaması yönünde azami bir dikkate ihtiyaç olduğuna işaret edilmiştir.

Altıncı çalıştay, 17 Aralık 2009'da Ankara'da geçmişte ya da şimdi siyasette aktif olarak rol alan politikacılarla gerçekleştirilmiştir. Birbirinden farklı politik geleneklere mensup siyasetçiler arasından Alevi konusuna duyarlı milletvekillerinin davet edildiği çalıştayda sorun, daha çok siyasal boyutluluğu içinde ele alınmıştır. Bu bağlamda Alevilerin siyaset dünyasından destek bekleyen belli başlı istekleri belirlenmiş, öteden beri olumsuzlanan şartlarının nasıl değiştirilebileceği konusun-

da öne sürülen görüşler tartışmaya açılmıştır. Alevi sorununun siyasetin katkıları olmadan çözüme kavuşturulamayacağına açıklık kazandı-ğı bu çalıştayda, katılımcılar, politik aktörlerin söz konusu duyarlılıklar içinde şimdiye kadar hangi adımları attığı, bu bağlamda karşılaştıkları güçlüklerin neler olduğu ve bütün bunların bundan böyle nasıl aşılabileceği konusunda karşılıklı görüş alışverişinde bulunmuşlardır.

Açılım sürecinin çalıştaylarla sürdürülen bölümü 28–30 Ocak 2010 tarihlerinde Ankara Kızılcahamam’da gerçekleştirilen yedinci çalıştayla birlikte tamamlanmıştır. Son çalıştay, daha önceki toplantılarda yer alan belli sayıda katılımcının bir araya getirilerek oluşturduğu yeni bir platform olmuştur. Üç gün süren toplantıda o güne kadar gerçekleştirilen çalıştayların sonuçları yeniden ele alınmış, mevcut durum katılımcıların dikkate değer çeşitliliği içinde bir kez daha müzakere edilmiştir. Çalıştay sonunda alınan kararlar, hazırlanan bir ön raporla kamuoyuna duyurulmuştur.

Süreç boyunca ortaya çıkan kimi endişe ve kaygıların giderilmesi amacıyla bir dizi görüşmeye daha ihtiyaç duyulmuş, bu amaçla başta Alevi inanç rehberleri olarak bilinen dedelerle olmak üzere (Ankara, 14 Ocak 2010), Sivas’ta Madımak Olayı’nda yakınlarını kaybeden aile temsilcileriyle (Ankara, 11 Şubat 2010) ve yine Madımak Oteli’yle ilgili belli başlı konuları ele almak üzere STK temsilcilerinin katılımıyla Sivas’ta (24 Şubat 2010) geniş ölçekli birer toplantı yapılmıştır.

Bu bağlamda gerek çalıştaylar gerekse diğer buluşma toplantıları katılımcıların bilgisi dahilinde kayda alınmış ve eldeki mevcut veriler deşifre edilip kitaplaştırılarak kamuoyuyla paylaşılmıştır.

Bu rapor söz konusu çalıştaylar ve diğer görüşmeler esas alınarak hazırlanmıştır.

1.1. Söylem ve Temsiller

Devlet Bakanlığı bünyesinde koordine edilen Alevi Açılımı, süreç boyunca atılacak adımların belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bir dizi hazırlığı müteakiben 3-4 Haziran 2009'da düzenlenen ilk çalıştayla birlikte resmen başlatılmıştır. Alevilerin belli başlı sorunlarını, talep ve temennilerini demokrasi ve insan hakları temelinde yeniden ele alıp değerlendirme amacı güden çalıştaylar daha hazırlık safhasında 7 etap olarak planlanmıştı. Çalıştaylarda her şeyden önce Alevilerin kamuoyunda yankı bulan tepki ve taleplerinin sağduyulu bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalıştayların ana konsepti her şeyden önce Alevilerle devlet kurumlarını bir araya getirmek ve sorunun belli başlı boyutlarını anlamaya yönelik girişimlerde bulunmaktı. Müzakere ve empatiye duyulan ihtiyaç, her şeyden önce sıra dışı bir ilgi ve dikkat gerektiriyordu. Taraflar bir araya gelmeye, birbirlerini tanımaya ve sonuçta da verimli bir müzakere diliyle diyaloga davet edilmişlerdi. Böylece başta demokratikleşme olmak üzere pek çok alandaki eksikliklerin telafi edilmesi noktasında, Alevileri de kapsayan yeni bir konsept hayata geçirilecekti. Bu bağlamda açılımın genel hedefi "Aleviliğin devlet tarafından dikkate alınması ve Alevi taleplerinin değerlendirilmesi" şeklinde özetlenebilir.

Yoğun bir ön hazırlığın ardından yaklaşık birer aylık aralıklarla gerçekleştirilen çalıştaylarda, öncelikle Aleviler, bu toplantılara örgütsel temsilleriyle değil söylem düzeyindeki çeşitlilikleriyle davet edilmiş ve katılmışlardır. Aleviler arasındaki görüş ayrılıkları, teolojiden ritüele, gündelik hayat tasavvurlarından gelecek tahayyüllerine kadar hemen her alanda bir zenginlik sunmaktadır. Çalıştaylarda, oldukça parçalı sayılabilecek bir dünya görüşü, bütün yönelimleriyle birlikte buluşturulmaya çalışılmıştır. Geline nokta, açılım sürecinin sadece çalıştay katılımcılarıyla sınırlı olmaksızın Alevi kamuoyunda da beklentileri artırdığı, buna bağlı olarak da kayda değer bir ilgi ve coşkuya yol açtığı gözlenmiştir. Daha başından itibaren kimi marjinal gruplar da dahil olmak üzere genel kamuoyu, bu girişimi akılcı ve iyi niyetli bir adım olarak değerlendirmiş, hükümetin kararlılığını da tarihsel açıdan Ale-

vilere yönelik olarak yapılmış bir sürpriz, hatta samimi bir jest olarak yorumlanmışlardır. Bu adımların ürettiği heyecan ve sinerjiyle tartışmaların kamuoyunda siyaset üstü bir dil içinde sürdürülmesi, polemiklere hiçbir şekilde prim verilmemesi sürece güç katmıştır.

Aleviler, Sünniler ve devlet, ilgili birer taraf olarak müzakere sürecine dahil oldukları andan itibaren, taşıdıkları yükün tarihsel ağırlığına yenik düşmemeleri için, tartışmaları, aralarında ortak kabul gören ilke ve değerler üzerinden sürdürmeleri gerekiyordu. En başta sorunların çözüme kavuşturulması noktasında devlete düşen görev hiçbir şekilde basite alınamazdı. Bu durumda devlet, vatandaşlarıyla ilişkisini hangi esaslar, değer ve kriterler üzerinden sürdürecekti, bunu açıklığa kavuşturması gerekirdi. Öte yandan devletin bu temas arayışını genel toplumdan bağımsız olarak sürdürmesi hiçbir şekilde kabul edilemezdi. Müzakereye açık olmak bile bir konsensüs gerektiriyordu. Bu nedenle söz konusu niyetin geniş bir toplumsallıktan da beslenmesi zorunlu idi. Esasen devletin sorumluluğu göz ardı edilmemekle birlikte Alevi sorunu gerçekte, ancak toplumsal bir zeminde ele alınıp çözüme kavuşturulabilirdi. Bu düzlemde müzakerenin meşru ve sağlıklı bir zeminde sürdürülebilmesi için hangi hukuki, ahlâki norm ve değerlerin referans alınacağı açıkça belli olmalıydı. Bu şeffaflık, devlet için olduğu kadar Aleviler, Sünniler ve diğer toplumsal gruplar için de aranılan bir özellik olmalıydı.

Mümkün ve muhtemel hak ihlallerine karşı gerekli önlemlerin alınması ve ayrımcılığa karşı her alanda sıkı bir mücadelenin başlatılabilmesi için her şeyden önce birlikte yaşama iradesinin güçlendirilmesi gerekir. Bu da dinsel, ahlâksal ve kültürel bakıyenin ortaya çıkarılıp işlenmesini, her bir topluluğun bir diğerinin içinde eritilmeksizin gündelik hayata dahil olmasını zorunlu kılar. Bu gereklilikler içinde bir gelecek kurma iradesi, toplumsal grupları kendi çeşitliliklerini korumak şartıyla hem tarihe hem de geleceğe ortak bilgi, değer ve inançlar ekseninde bakmaya teşvik eder. Bütün bu hedeflerin, uygun bir dile, iyi niyet ve sabra olan ihtiyacı da izahtan varestedir.

1.2. İmkân ve İtibar

Gerçekleştirilen tüm çalıştaylarda aynı konseptin korunmasına azami derecede dikkat edilmiştir. Sayıları yaklaşık olarak 300'ü aşan katılımcılarla değişik etaplarda gerçekleştirilen çalıştayların her birinde ortalama 30 ile 40 arasında değişen bir müzakere grubu oluşturulmuştur. Katılımcılardan kullandıkları argümanlarıyla her şeyden önce yetkin bir dil ve özgün bir söylemle toplumda esaslı bir temsile sahip olmaları beklenmiştir. Çalıştaylar boyunca ortaya çıkan kışkırtıcı kimi çıkışlar, katılımcıların pek çoğunun dikkatli ve özenli çabalarıyla etkisizleştirilmiştir. Böylesi çıkışlar topluluk genelinde kayda değer bir temsile ulaşmamış; katılımcılar arasında kısmen fantastik sayılabilecek düşüncelerle, farazi önerilerle, ilkesiz taleplerle mevcut sorunlara bir çözüm yolu bulunamayacağı ortak kabul görmüştür.

Tek tek her bir katılımcının çalıştaylarda nasıl yer aldığı sıkça sorulan sorular arasında yer almaktaydı. Kimin hangi gerekçeyle, hangi ölçütlerle çalıştaylara katılabildiği ve yer aldığı konusunda ortaya çıkan istifhamların ve hiçbir şekilde sonu gelmeyecek polemiklerin sürecin işleyişine kayda değer bir katkısının olmayacağı daha başlangıçta anlaşılmıştır. Toplam açısından bütüne bakıldığında mevcut katılımcıların Alevi hissiyatını tam anlamıyla kavradığı, içselleştirdiği ve temsil düzeyinde de yansıttığı rahatlıkla söylenebilir. Bu bağlamda Alevilik tartışmalarının dayandığı sınırlar açıklık kazanmış, başta örgütsel gruplar olmak üzere, geleneği temsil eden inanç rehberleri (dedeler), talipler ve genel talepkârlıklarıyla bilinen diğer sivil oluşumlar vs. belli başlı konularda ortak bir dil etrafında buluşma konusunda kayda değer bir mesafe almışlardır. Kendi aralarındaki ideolojik gerginliklerden kaynaklanan hizipleşmeler, örgüt menfaatleri ve rekabet alanlarından beslenen sorunlar, Alevi siyasallaşmasının belli başlı zaaf ve çelişkilerini yansıtmaktadır.

Hiç kuşkusuz bu çalıştaylarda her katılımcı olsa olsa kendi söylem alanı içindeki ağırlığıyla değer ve temsiliyet kazanabilirdi. Bu ne-

denle katılımcı listesi hazırlanırken, örgütsel yapılardan çok, belli başlı söylemlerin tercih edilmesine dikkat edilmiştir. Büyük ölçekli grup ve organizasyonların davet edilmemesi tabii ki düşünülemezdi ancak bu grupların bile son tahlilde örgütsel güçleriyle değil söylem düzeyindeki misyonlarıyla muhatap alınmasına özen gösterilmiştir. Esasen çalıştayların amacı, kendi aralarında rekabet eden, yer yer de gerilen ilişki ağlarına ulaşmak ve bunlarla elverişli diyalog başlatmak ya da terapi uygulamak değildi. Çalıştayların sağlıklı bir şekilde işleyişi açısından asıl kayda değer olan, özellikle fikir teatisi düzeyinde müzakereyi derinleştirmektir.

Böylece herhangi bir yargı, değer ya da fikre özel bir ayrıcalık tanımaksızın tabiri caizse her söylem grubuna aynı yakınlıkta kalmaya gayret ederek konunun tartışılması sağlanmıştır. Bu bağlamda grup temsilcilerinden herhangi birinin, ciddi bir müzakereden geçmemiş, masa başında kotarılmış reçetelerine bel bağlamak kadar, süreci daha başından itibaren “asimilasyoncu bir niyet”in tezahürü olarak gören yaklaşımlar da başlı başına sorunlu sayılmıştır. Burada farklı kesimlerden müzakereye davet edilen katılımcılardan beklenen, öncelikli olarak kendi gizli ajandalarından vazgeçmek ve sorunu belli bir disiplin içinde tartışmaya hazır olmaktır. Nihayet her bir katılımcı kendi görüş ve düşüncelerini müzakere pratiğinin akışına katmalıydı. Dar kapsamlı örgüt dillerine hapsolmuş bir retoriği geniş çaplı bir müzakere diline eklemleyerek bir şekilde ehlileştirmek ve tek tek her katılımcının katkılarıyla hâlihazırdaki sorunu müphemlikten kurtarmak gerekiyordu. Bu bağlamda çalıştay katılımcılarının bilgi ve tecrübeleri kadar çözüm arayışlarındaki gayretleri de açılım sürecinin asıl hedefini korumada her zaman belirleyici olmuştur. Sonuçta tüm katılımcılar, vicdan ve merhamet eksenli empatileriyle çözüm arayışına dahil olmuşlar, çalıştay etaplarının başarıyla tamamlanmasına katkıda bulunmuşlardır.

Bununla birlikte, istisnai düzeyde olsa bile çalıştaylara karşı geliştirilen kimi önyargıları da göz ardı etmemek gerekir. Nitekim geçmişteki alışkanlıkların tekrarı kabilinden bu çalıştaylarda da bir tek tipleştirme ya da saflaştırma kaygısıyla daha baştan birtakım tereddütler açıkça

seslendirilmiş ancak katılımcılar bu korkuları bütünüyle boşa çıkarmışlardır. Hiç kuşkusuz bütün bu gelişmeler, sürecin geleceği hakkındaki umutları da bir hayli çoğaltmıştır.

Öte yandan çalıştaylar boyunca, Aleviler arasındaki dağınıklıkları, düşünce ve inanç alanındaki parçalanmışlıkları, topluluk aleyhine birer eleştiri fırsatı olarak kullanmaya tevessül edenlere karşı da gereken dikkat gösterilmiştir. Yanı sıra yer yer geleneksel yer yer de modern hatta postmodern sayılabilecek yaklaşımlardan medet umarak ciddi bir eksen kaymasını Aleviliğin ana teması olarak lanse edenlerin bu tutumları da birer sorumluluk ihlali olarak değerlendirilmiştir.

Çalıştayların gördüğü ilgi gündelik hayatta öteden beri var olan düşük yoğunluklu gerilimi daha da azaltmıştır. Her şeyden önce sorunları hakim bir dil ve yaygın ilişki kodları üzerinden çözmek yerine farklı ses ve önerilere açık olmayı önceleyen bu çalıştaylar, gelenekte içkin olan danışma ve müşavere uygulamalarına da hayatiyet kazandırmıştır. Müzakere imkânlarının genişletilerek tarafların çeşitlendirilmesi ve böylece sorunun çözümüne dahil edilmesi, konunun hem bilgi hem de duygu temelinde ele alınmasını gerektirmiştir.

1.3. Gecikme ya da Erteleme

Aleviler hiç tartışmasız bir şekilde yüzyıllardır Anadolu coğrafyasının asli birer unsuru olarak hayatlarını sürdürmektedirler. Buna karşılık kadim bir inanç, kültür ve geleneğin kendini açıkça ifade edebilmesi için bugünlere kadar bekletilmiş olması her düzeydeki sorumlular için, yetkin bir yüzleşme ve sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Bu gecikme, açılım süreciyle birlikte ortaya çıkan gelişmelerin, başta Aleviler olmak üzere bu topraklarda yaşayan herkes için kayda değer bir başlangıç özelliği taşımaktadır.

Aleviler günümüz Türkiyesinde bugün karşı karşıya buldukları, tarihsel, kültürel ve ideolojik düzeydeki sorunlarıyla pek az bilinmektedirler. Sünni toplum ve laik devletle olan ihtilafli ilişkilerine sıklıkla vurgu yapan bir dil, “dışlanma”, “mahrumiyet” ve “eşitlikçi olmayan bir vatandaşlığa zorlanma” gibi iddialarla öne çıkmakta; bu da kimliklerini hatırlamak ve hatta yeniden inşa etmek için kendilerine yeni birtakım fırsatlar sunmaktadır. Ne var ki bu iddiaların bir kısmı Alevi olmayan kişi ya da grupların yeteri kadar ilgisini çekmemektedir. Sorunlara kulak verenler ise genellikle bu iddiaları abartılı bulmaktan yanadırlar. Çalıştaylar, Alevilerin devletle olduğu kadar genel toplumla da buluşturulması konusunda bir hayli etkili sayılabilecek özel bir rol üstlenmiştir. Artık Alevilerin yüzyıllardır ihmal edilmiş bir topluluk oldukları gerçeğini ifade etmenin ve zaten meşru olan haklarının demokratik bir toplumun ilke, ideal ve normlarına uygun bir şekilde kendilerine kazandırılmasının zamanının çoktan geldiği pek çokları tarafından kabul görmüştür.

Sorunun devasa boyutlarından haberdar olan hemen herkesin de açık yüreklilikle ifade edeceği gibi, konu ilk kez bu kapsamda ve bu problematik içinde ele alınmıştır. Son tahlilde hükümet, devletle Alevi toplumu arasında dürüst ve kalıcı bir buluşma gerçekleştirmek üzere, tarihsel, toplumsal ve kültürel engellerin ortadan kaldırılmasına ve ihtiyaç duyulan her noktada şimdiye kadar kapalı sayılan kanalların derhal açılmasına yönelik olarak kayda değer adımlar atma

kararlılığında olmuştur. Sorunun ilk kez bu mahiyette ele alınmasının, asırlık önyargılardan ve şimdiye kadar sonuç alınamamış çoğu zayıf girişimlerin ürettiği hayal kırıklıklarından kaynaklandığı söylenebilir. Çalıştayların, derinleşmiş kuşkuları, ortaya atılan iddia, tepki ve suçlamaları bir çırpıda ortadan kaldırması beklenmese de gelinen noktanın taraflar arasında fark edilir bir ölçüde yakınlaşma yarattığı da inkâr edilemez. Bu bağlamda Alevi açılımı çerçevesinde başlatılan çalıştaylar da, kamuoyunda hatırı sayılır bir ilgiye mazhar olmuştur. Bir öğrenme, anlama ve müzakere çabası olarak değerlendirilebilecek bu toplantılarda başta Aleviler olmak üzere sorunun belli başlı aktörleriyle söylem temsiline ağırlık veren bir konsept içinde bir araya gelmiş, kritik konuların yetkin bir düzeyde tartışılabilmesi için gerekli olan ortamın, asgari koşullarda da olsa sağlanmasına çaba sarf edilmiştir.

Tarihin derinliklerinden beslenen bir sorunun bugün eriştiği noktalar, açık yüreklilik ve cesaretle üstüne gitmeyi, yüksek empatiyi, merhamet, vicdan ve hukukun üstünlüğüne olan sarsılmaz inancı, laiklik ve demokrasiyi kalıcı birer referans olarak görüp hazmetmeyi gerektirmektedir. Aslında soruna vaziyet edenlerin her şeyden önce bu konuyu, kendi inanç ve değerleriyle ilişkilendirerek çözmeye çalışmaları gerekmektedir. Sürekli deneme-yanılma yöntemleriyle vakit kaybetmek yerine, soruna sağlam bir şekilde eğilmek daha yerinde bir tercih olacaktır. Zaten süreç boyunca yapılmak istenen de bu kararlılığın harekete geçirilmesinden başka bir şey değildir.

Bununla birlikte bazı Alevi gruplarının her ne surette olursa olsun, devletle özellikle de hükümetle asla bir müzakereye açık olmadıklarını da vurgulamak gerekir. Tepkisel davranmakta ısrarcı olan gruplar “ihamet”, “istismar” ve “asimilasyon” gibi siyasal gerilim edebiyatının demirbaş kavramlarını fütursuzca kullanma konusunda birbirleriyle adeta yarışmaktaydılar. Böylece hükümetin bir samimiyet nişanesi olarak anlaşılmasını murat ettiği adımlar ve buna bağlı yapılandırma önerileri, özellikle radikal kimi unsurlar tarafından her fırsatta olumsuzlanmıştır. Sürece destek verenler, haksız bir şekilde iktidara yakın durmakla suçlanırken, devletin bunlar aracılığıyla Alevileri “yeni bir kalıba

sokacağından”, bunlar sayesinde “kendi Alevilerini yaratacağından” “onlara yeni bir kostüm dikileceğinden” yakınılmaktadır. Sonuçta “iş-birlikçi Aleviler”le devlet arasındaki bu “mevhum mutabakat”ın olması muhtemel sonuçlarına karşı tüm Alevi kamuoyu teyakkuza ve gerekli tepkiyi ortaya koymaya davet edilmiştir. İlginç bir şekilde bu hassas sınırlar içinde “Aleviler için ne yapılabilir?” sorusu, her seferinde bütün iyi niyetleri boşa çıkarabilecek bir tereddüt, gürültü ve polemiklerle bastırılmaya çalışılmaktadır. Oysaki Alevi olsalar da olmasalar da tüm vatandaşlar aynı toplumun eşit birer üyesi olarak sadece inanç temelindeki farklılıklarıyla değil, birbirlerine tahammül etme ve ortak bir gelecek beklentisi gibi olmazsa olmaz hedefleriyle de birbirleriyle sahici bir şekilde uzlaşmaya ve yakınlaşmaya ihtiyaç duymaktadırlar.

Aksi bir ruh halinin genel kamuoyunu etkilemeye ve taraflar arasında tehlikeli bariyerler üretmeye meyyal olduğu ortamda, Alevilerin meşru taleplerine kulak vermek nasıl mümkün olabilirdi? Alevi toplumdaki farklı ve zayıf yapılardan beslenen, toplumdaki rutin ayrışmayı bozmaya yönelik kimi basit adımları bile bir öfke patlamasına yol açacak şekilde reddeden ve bu itiraz hakkını kendinden menkul gören bir ideolojik duyarlılık nasıl aşılabilirdi?

Sorunun üzerine kararlılıkla gidildikçe hem ihmal ve göz ardı edişlerin toplumsal maliyet ve ağırlığı açığa çıkmakta hem de konuyu bir politik sermaye olarak kullanmakta sakınca görmeyen kimi aktörlerin gerçek niyetleri fark edilmektedir. Süreci doğru anlama ve açıklığa kavuşturma konusunda başından beri yeteneksiz, hasis ve art niyetli çıkışlara sahip kimi aktivistlerin olumsuz etkilerini de burada dile getirmek gerekir. Ancak bu manipülatif hatta provokatif sayılabilecek atakların, bundan böyle devlet, olması gerektiği yerde durma kararını bozmadığı ve toplumdaki farklı seslere açıldığı müddetçe hiçbir etkisinin olmayacağı açıktır. Bu nedenle iyi niyet, sabır ve kararlılıkla yola devam etmek gerekir.

1.4. Yeni Bir Dil Arayışı

Bu süreçte herhangi bir dilin ihmal edilmesi ya da dışarıda bırakılması kabul edilemezdi. Her katılımcı sonuçta, ister politize ister agresif olsun bütün bunları önemsizleştiren tek bir gerekçeyle yani savunduğu fikirleriyle muhatap alınmıştır. Başından beri ana çerçeveye buydu ve çalıştaylar boyunca da bu dikkatin gözetilmesinde kararlı olunmuştur. Hiç kuşkusuz siyasi ve ideolojik birtakım çıkışlarla bu düzeneğin ana eksenini bozmak, hatta olası bir kargaşadan “nasiplenmek” isteyenler de olacaktı. Bütün bunları hesaba katmak ve beklenmedik sonuçlara da hazır olmak gerekirdi. Her şeyden önce sürecin bu tür müdahalelere prim vermeden, manipülasyon ve provokasyonlara alet olmadan devam etmesi gerekmekteydi.

Toplumdaki tüm kesimlerin kabulünü sağlayabilecek, cesaret isteyen iletişim kanallarının açılmasına katkıda bulunacak yeni bir girişim olarak çalıştaylar, bugün hemen her hanede Aleviliğin konuşulmasına ve toplumun geleneksel kodlarında öteden beri var olan ihtimam ve hoşgörü ikliminin canlılık kazanmasına yol açmıştır. Bu ortamda Alevilerin pek çok talebi, sadece kendi aralarında değil tüm kamuoyunda da haklı bir beklenti olarak görülmeye ve değerlendirilmeye başlamıştır. Esasen burada Alevilere birtakım çıkarların sağlanmasından değil, öteden beri kendilerine ait olan haklarının artık açıkça kendilerine iade edilmesinin gerekliliği tartışılmaktadır. Toplumsal bir kabul ve destek Alevilerin mevcut sorunlarının tam bir netlikle ortaya konulmasından geçmektedir. Bu doğrultuda Alevi toplumundaki belli başlı hizip ve eğilimler başta olmak üzere, bütün bir kamuoyunun görüş ve düşüncelerini almak için yeni bir buluşma zemininin sağlanmasına ihtiyaç vardır. Sorunun bilimum taraf ve paydaşlarına ulaşmak, onları sabır ve dikkatle dinlemek gerekmektedir. Sadece Alevileri değil tüm toplumu eşitlikçi bir müzakere diline davet etmek için, başından beri önyargılarla ve iletişim bozukluklarıyla şekillenmiş her tür dışlama ve ayrımcılığa karşı ortak bir sorumlulukla karşı çıkmak ve yeni bir dil kurmak zorunludur.

Aslında sorunun, ilgili taraflarca farklı algılandığı her vesileyle açığa çıkmıştır. Her bir taraf, kelime ve kavramları ve bütün bunlar üzerinden inşa ettikleri söylemlerini başka bir dilin imkân ve avantajlarına izin vermeyecek bir şekilde özelleştirmektedir. Sonuçta tarafların kendi sınırlılıklarını yansıtan bu dil ve söylemler, iletişim ve müzakere imkânlarını tıkayıcı bir işlev görmektedir. Oysa sorunu aşmak için, sorunun parçası olan herkesin sağlıklı, tutarlı ve katılımcı bir şekilde anlama çabasına katkı sağlaması gerekmektedir. Giderek müzminleşen bir sorunla beraber yaşamaya alışmak başta devlet olmak üzere otoriteye sahip çıkan herkesin vazettiği bir reçete gibi dursa da böylesine ağırlaşmış bir sorunla toplumu bir arada tutmaya ve yaşatmaya çalışmak düşünülemez.

Hiç kuşkusuz anlamak yoğunlaşmayı, sorunlarla yüz yüze gelebilme, düşüncede serbestliği, karşıt olanla duygudaş olabilmeyi yani “öteki”ni hissetmeyi, duygu intikalinin yollarını çoğaltmayı, ortak değerleri açığa çıkartmayı, farklılıklara değer vermeyi ve sonuçta üst bir ahlâksal çabayı gerektirmektedir. Bütün bunlar her şeyden önce gerçek bir insaniliğin ihyası için zorunlu olan en temel kıymet ölçüleridir. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için de kendisi gibi olmayı kabul etmek, farklılıklara saygı duymak, “öteki”ne yakınlaşmak, birbirlerini gözetmek ve mevcut sorunları ortak bir dil dünyasında konuşabilmeyi göze almak gerekecektir.

Ne var ki Aleviler, yaşadıkları pek çok sıkıntı ve acıyı mitik bir evren üzerinden konuşmakta her zaman ısrarlı olmuşlardır. Acıyla anlatılan hikâyeler karşısında mevcut dil bariyerlerini aşamayan ve yüzeysel anlama çabalarıyla üretilen çözümler, çözüm dilini açıkça örselemektedir. Böylece sorun başta devlet ve Aleviler olmak üzere hemen her “taraf”ı, bir “dil hapisanesi”nin içine kapatmaya, dilsizleştirmeye, “diğer” seslere karşı sağırlandırmaya ve karşılıklı körleşmelere yol açmaktadır. Öyle ki karşılıklı anlayışsızlıklar, gündelik gerçekliğin neredeyse biricik tabiatı olmaya başlamış; husumet neredeyse kabul gören yegâne bir dil olup çıkmıştır. Oysa çalıştaylarda öncelenen yöntem, bir araya gelen katılımcılar arasında çatışmayı olağanlaştıran bir dil kullan-

mak yerine mevcut farklılıkları birbiriyle buluşturmaktı.

Bu bağlamda sorunları anlamlı bir metin gibi görmek yeni bir okumaya tabi tutmak gerekir. Hiç kuşkusuz bu durumda metnin yani sorunun da bize bir şeyler söylemesi gerekir. Her sorun gibi Alevi sorunu da tarihle, kültürle ve gündelik yaşamla bütünleşmiştir. Bu bağlamda metnin dilini, bağlamını, iç ve dış anlam şebekesini, bu düzeneğin işleyiş biçimini hesaba katmak zorunludur. Alevi sorununun anlamlı bir metin olarak kurgulanması da metin içinde gezinen dillerin farklılığına, müzakereyi bloke eden engellere, dile yansıyan iktidar örüntülerine dikkat etmeyi gerektirir. Aleviler, Sünniler ve devlet, sorunun ele alınışında, şimdiye kadar kendi aralarında ortak bir noktaya gelemedikleri gibi karşılıklılık esasına dayalı bir müzakere diline de sahip olamamışlardır. Önlem alınmadığı takdirde mevcut önyargılar, karşılıklı restleşmeler, keskin çığırkanlıklar, belli başlı vehimler, hak ihlalleri, korku ve tedirginlikler, kültürel taciz ve fırsatçılıklar, şiddeti kendi haklılığının yegâne imkânı olarak seferber eden iflah olmaz bir kutuplaşmayla buluşarak bugün artık her vatandaş için kaygı üretecek yeni bir düzeye ulaşmak durumundadır.

Oysa artık empati ve merhameti önceleyen, anlamayı birlikte özgülleşmenin ön şartı sayan yeni bir dile ihtiyaç var. Her gün yeniden kurulan hikâyelerle hiçbir mesafe alınamamaktadır. Kavgacı, hırçın ve günübürlük bir dilin sarmalında kaybolmadan, bütün bu dillerden azade olarak kurulabilecek çoğul bir dile nasıl ulaşmak gerekir? Çalıştaylar bu vasatı sağlamayı başarmıştır.

Bu amaçlılık içinde süreç boyunca gerçekleştirilen pek çok buluşmayla Alevilerin sorunlarının tüm toplumca kavranması, hatta derinlemesine hissedilmesi sağlanmış, böylece hemen her temsil grubunun sorunun çözümüne katkıda bulunmasına imkân tanınmıştır. Çalıştayların genel havası içinde Aleviler, akademisyenler, ilahiyatçılar, sivil toplum kuruluşlarından, medya ve siyaset dünyasından temsilciler mevcut dil engellerinin ortadan kaldırılması konusunda kayda değer bir müzakere gerçekleştirmişlerdir.

Sonuç olarak mevcut sorunların çözümlenmesi konusunda iyimser olmak için pek çok nedenden söz edilebilir. Her şeyden önce belki de ilk kez Aleviler, Sünniler ve devlet, kendi özel tarihlerinin dışına çıkmayı denemişlerdir. Tarihsel tecrübenin tek tek her bir Alevi için ürettiği maliyet, bugün yeni yaşama desen ve kalıplarının açtığı yolda, topluluğu farklı bir bellek inşasına yönelmeye teşvik etmektedir. Aleviler bir şekilde kendi tarihlerinden taşmakla kalmamakta, aynı zamanda başkalarının tarihiyle de buluşma imkânı bulmaktadırlar. Tarih algısındaki özerklik arayışı, toplumsal hayata katılma konusundaki diğer tarihlerle yeni bir gerilimi, çatışmayı, çekişme ya da geri çekilmeyi göze almayı gerektirir. Bu nedenle özel, resmi ya da egemen bir tarihin içinde yer almaktan vazgeçmek, bu bağlamda oluşan yükleri bırakmak gerekir. Alevilerin içine “sıkıştırıldıkları” tarihin ürettiği kendine özgü dil ve evren, şimdi ülke genelinde yaygınlık kazanan ve bir hesaplaşma ve yüzleşmeye fırsat veren adımlarla geliyor, güçlenip derinleşiyor. Bu süreçte, Alevilerin belli başlı kabullerinin, örgütsel duyarlılıklarının, inanç ve bağlılıklarının öncelikle kendi aralarında olmak üzere daha sıkı ve hissedilir düzeyde topluma eklenilerek evrileceğini tahmin etmek güç değildir.

II. Bölüm

Referans ve Sabiteler

2.1. Kökler ve Dallar

Aleviler, genel geçer bir söylem bütünlüğü içinde değildirler. Bu hüküm diğer inanç grupları için de geçerli sayılsa bile Alevilik söz konusu olduğunda mevcut çeşitliliğin ortak bir zemin üretmeye karşı bir hayli zorluk yarattığı göz ardı edilemez. Alevi taleplerinin karşılanmasında, öteden beri bir zaaf ya da kusur gibi algılanan bu farklılıkların sebep ve sonuçları itibarıyla derinlemesine ele alınması gerekir. Bununla birlikte Alevilerin örgütsel dağınıklığı, taleplerinde yer yer sınır tanımaz bir çeşitliliği yansıtan söylem farklılıkları açılımın sonuçlandırılması konusunda hiçbir zaman temel bir engel olarak görülmemiştir. Diğer inanç gruplarında da pekâlâ var olabilecek bu çeşitlilik olsa olsa söz konusu grupların cevvaliyetini yansıtabilirdi. Bu hareketliliğin, başta teoloji olmak üzere pek çok noktada, artık yeni bir kıymet kazanan modern sorunları cesaretle karşılayıp göğüslemede belli başlı aktörlerin önünü açması gerekmektedir.

Burada asıl sorun “Aleviler için bundan böyle gerekli olanın gerçekte ne olduğu” tartışıldığında ortaya çıkacaktır. Kendi aralarında çoğalan tartışmalar farklı Aleviliklerin bir zenginlik olarak okunmasını zorlaştıran çarpık sonuçlara, hatta derin eksen kaymalarına bile yol açmaktadır. Bugün itibarıyla yeterince kavranamamış olsa da uzun vadede Alevileri en çok rahatsız edecek konuların başında referans ve sabite sorununun yer aldığı hiç kuşku yoktur. Bugün çatışma, Aleviliğin pür bir inanç oluşumu olarak yapılandırılmasını arzulayanlarla onu büsbütün seküler bir organizasyona dönüştürmek isteyenler arasında cereyan etmektedir. Kısaca Aleviliği dini, kültürel, etnik ya da etno-dini kültürel bir yapılanma olarak görenler arasındaki ayrışma noktaları hızla çoğalmakta, temel sabitelerin hangi referanslar eşliğinde gelecek kuşaklara aktarılacağı konusu belirsizliğini korumaktadır.

Alevilik, baskın özelliği Hz. Muhammed ve ailesine, özellikle de Hz. Ali ve soyuna derin bir sevgi ve saygıyla bağlı olan ve Sünni olmayan Anadolu Müslümanlarının yol, adâb ve erkânlarını ifade etmektedir.

Alevilik hakkında yaygın kabul gören yaklaşım, onun her şeyden önce İslâm temelli inanç grupları arasında yer aldığı ve Anadolu'ya özgü nitelikler taşıdığıdır. Anadolu söz konusu olduğunda bu coğrafyada İslâm, Sünnilik ve Alevilik formları üzerinden Müslüman bir görünürlük kazanmıştır. Bununla birlikte, kendi aralarında bir hayli farklılaşmış olan bu iki gelenek, artık aynı kriterler üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulamaz. Sünnilik kendi içinde aynı referanslardan beslenmekle birlikte, farklı okumalarla birbirinden ayrılan, değişik inanç ve hukuk anlayışlarını içeren ve bu doğrultudaki tüm mezhepleri kapsayan bir üst çatı olarak görülebilir.

Yanlış bir şekilde sık sık birbiriyle kıyaslanabilir düzeyde yansıtılsa da gerçekte Sünnilikle Alevilik ne türdeştir ne de aynı statüde değerlendirilebilecek yapısal özelliklere sahiptir. Genel Sünni mezheplerinin Alevilikle eşleştirilebilir bazı özelliklere sahip olması, bütün bunları birbirine muadil ya da zıt sayma yanlışlığına fırsat verebilmektedir. Oysa en başta Sünnilik, içinde pek çok farklı mezhebi kapsayan bir ortak temsili adıdır. İtikadi ve ameli olarak kendi içinde farklılaşan ve aralarında Maturidi ve Eş'arilik gibi kelâmî; Hanefilik, Şafilik, Hanbelilik ve Malikilik gibi fikhî geleneklerin de yer aldığı Sünniliğin illa da karşılaştırılması gerekirse kıyasa uygun bir tercih için Şiilik daha uygundur. Çünkü Şiilik de aynı bağlamda değerlendirilebilecek bir çeşitliliği temsil etmektedir.

Aslında Aleviliğin, bu dikkat içinde nasıl tanımlanabileceği konusunda tam bir karara varılabilmiş değildir. Türkiye'nin sosyo-politik dini gerçekliğinin ayrılmaz bir parçası olarak Alevilik, gerek inanç evreni gerekse gündelik yaşamı kuşatan ve besleyen gelenek ve uygulamalarıyla pek çok araştırmacının zaman zaman tarikat, zaman zaman da mezhep olarak değerlendirmekte bir sakınca görmedikleri, İslâmî bir teoloji ve terminolojiyle hayat bulmuş özgün bir oluşumu ifade etmektedir. Günümüzde bu belirsizliğe marjinal düzeyde de olsa Aleviliği bir din olarak gören eğilimleri de eklemek gerekecektir. Türkiye söz konusu olduğunda Maturidi ve Eş'ari teolojik okullarıyla, Hanefi ve Şafii hukuk ekolleriyle ilişkide olanları tanımlamak üzere kullanılan Sünnilik

ifadesi, her şeyden önce usul ve referans değerleri açısından Alevilikten ayrışır.

Günümüzde Alevilik pek çok açıdan birbirini dışarıda bırakan tanımlamalarla içinden çıkılmaz bir muğlâklığa çekilmek istense de gerçekte o, İslâmi gelenek içinde şekillenmiş bir düşünce, okuma ve yaşama biçimidir. Bu nedenle Aleviliği şifahi gelenek içinde ortaya koymakla yetinmeyip, disipline ettiği gündelik hayat tasavvuruyla da ele almak gerekir. “Hak-Muhammed-Ali” üçlemesi içinde tarikat adâb ve sistematığının belli başlı bileşenlerini yansıtan özerkliğiyle Alevilik, başından beri bu ölçülerle şekillenmiş bir inanç ve erkân yoludur. Örneğin Aleviler bu bağlamda ne Şii ne de Sünnidirler. İmam Cafer-i Sadık’a zaman zaman atıfta bulunsalar da bu vurgu mevcut durumu değiştirmemektedir.

Sünnilik yazılı, formal ve normatif özellikleriyle tebarüz ederken, sözlü bir gelenek içinde hayat bulan Alevilik ise kültürel yönelim ve tercihleriyle dikkat çekmektedir. Gerçi Sünnilik ve Aleviliğin ortak bazı özelliklerinden de kuşkusuz söz edilebilir ancak birbirlerinden açıkça farklılaşan inançsal vurgu ve uygulamalarıyla, davranış, tören ve referans sistemleriyle bir özdeşlik iddiasında ısrar etmek gereksiz bir uğraştır. Buna karşılık Alevi ve Sünnilerin İslâm temelindeki dinsel ve kültürel ortaklıkları tartışmasız bir yakınlık üretme gücüne sahiptir. Esasen başından beri öğreti ve uygulama düzeyindeki yapısal farklılıkların şiddetini önemli ölçüde azaltan hatta dengeleyen de İslâm temelindeki bu ortaklık noktalarıdır.

Türkiye’de Alevi-Sünni farklılaşmasından söz etmek pekâlâ mümkündür ancak Alevi-Sünni geriliminden söz etmek için mevcut gündelik gerçeklik hiçbir veri sunmamaktadır. Ayrılıkların bir çatışmaya dönüşürülme ihtimalinin arttığı durumlarda bile, gerek Sünniler gerekse Aleviler, mevcut koşullarda gerçekleşme potansiyeline sahip provokatif unsurlara dikkat çekmekte ısrarcıdırlar. Bu bağlamda aynılık ve farklılık konusundaki beyanların pek çoğu, genelde politik hesaplılığa işaret etmektedir.

Tarihsel mahrumiyetleri ve sık sık dışlanmışlıkla özdeşleştirilen mevcudiyetleriyle Aleviler, genel kamuoyu tarafından yeterince tanınmamakta, haklarında doğrulanması çoklukla imkânsız kimi iddia, ima ve ithamlarla da damgalanıp mağdur edilmektedirler. Kendilerini İslâm teolojisi içinde biçimlenen bir inanç grubu olarak gören Alevilerin bu tür etiketlemelere maruz bırakılmasının makul ve tatminkâr bir açıklaması yoktur.

Bununla birlikte Aleviliğin köken sorunu, göz ardı edilmemesi gereken pek çok tartışmaya yol açmıştır. Başlangıç itibariyle Türklerin Müslümanlıkla tanışmaları, daha çok Hz. Ali yanlısı gruplar marifetiyle gerçekleştirilmiş ve Alevilik, bu tarihselliğin içinde kalmakta ısrar etmiştir. Ahmed Yesevi'den Hacı Bektaş Veli'ye ancak tasavvufi kalıplar içinde değerlendirilmeye fırsat veren tercihleriyle Aleviler, tarih boyunca Sünni dünyanın sınırlarında kendilerine mazbut bir yer bulma çabası içinde olmuşlardır. Bu nedenle Aleviliğin Anadolu'daki tarihsel varlığına dikkat edilmeden bugünkü konumlarını açıklamak da imkânsızdır. Bilahare Anadolu Selçuklu çağında ortaya çıkan ve sosyal/siyasal olayların bir bileşkesi olarak gelişen, sonuçta da Osmanlı döneminde toplum yapısına taşınan Alevilik, artık Sünnilikten ayrı tutulmayı zorunlu kılan bir topluluğun temsili olarak anlaşılmalıdır. Anadolu özelindeki niteliklerinden hareket edildiğinde Aleviliğin, Hz. Ali merkezli diğer inanç ve geleneklerden de bir hayli ayrılmış olduğu açıkça gözlenmektedir. Sanıldığıının aksine Hz. Ali vurgusu, Aleviliği, Şii, İsmâîlî ya da Nusayri (Arap Aleviliği) geleneklerine yakınlaştırmamıştır. Anadolu Aleviliğinin, gerçekte bu yapılardan dikkate değer bazı izler taşımakla birlikte, bugün kendine özgü bir yapılanma olarak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

Aleviliğin ortaya çıkışı Türklerin ilk Müslüman oldukları dönemlere kadar uzansa da bugün bilinen özellikleri, ağırlıklı olarak Anadolu'nun Müslümanlaşma tarihi içinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Aleviliğin net bir yapı olarak oluşumunu ve önemli ölçüde tamamlanışını Yavuz Sultan Selim'in Safevi Şahı İsmail'le olan çalkantılı, gerilim ve çatışma dolu ilişkisine kadar götürmek genel kabul görmüştür. Osmanlı tari-

hi söz konusu olduğunda Şah İsmail sonrası dönem Aleviler için her zaman bir edilgenlik ve toplumsal hayattan açıkça tard edilme süreci olarak görülmektedir. Alevilerin mevcut tarih algıları içinde sıkça tekrarlanan bu hafıza kaydına zaman zaman bağımsız tarihçiler de hak vermektedir. Hemen her Alevi, yaşadıkları tüm olumsuzluklara karşın yine de ancak Cumhuriyet'le birlikte kendi kimliklerini idrak edip, onu korkusuzca ifade edebilecek bir imkâna kavuştuklarını vurgulamaktadır. Gerçekte Osmanlı dönemindeki kadar olmasa bile devletle ilişkileri yine de bir hayli sınırlı kalan Aleviler, kendilerini her zaman baskı altında gören bir topluluk olarak tasvir etmekte ve tanımlamaktadırlar.

Alevilik, eklektik ve senkretik özellikleriyle başta İslâm olmak üzere birçok din, inanç ve felsefeden devşirilmiş bileşenleriyle varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Aslında Aleviliğin tarihsel süreç içinde bağımsız bir gelişim çizgisi takip ettiğinden söz etmek imkânsızdır. Zerdüştlük, Maniheizm gibi eski dinler, Babailik gibi siyasal hareketler, Haydarilik, Kalenderilik gibi tarikatlar ve Hurufilik gibi Batini akımlar, Aleviliğin oluşumunda etkili olmuş ve bu inanca çeşitli ölçülerde karışmışlardır. Böylece farklı dinsel inanç ve uygulamaların kaynaştırılmasına bağlı olarak Alevilik de bağdaştırmacı özellikleriyle tebarüz etmiştir. Bu nedenle Alevilik, çoğu kez ana akım Türk Müslümanlığına karşılık heterodoks bir akım olarak görülmüş, böylece onun senkretik, mistik ve gnostik kodlarına sık sık işaret edilmiştir. Diğer inanç ve görüşlerle temasa hâlâ açık olmakla beraber sonuçta Aleviliğin tüm bu alışverişlerin dinamik bir sentezi olarak değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

Yapılan araştırmaların pek çoğunda, Aleviliğin otantik özündeki çeşitlilik onu tanımlamayı güçleştirmektedir. Bununla birlikte söz konusu bileşenlerin girdiği ana kalıbın son tahlilde İslâm temeline sadık olması kendi başına önem arz etmektedir. Bu bağlamda İslâm, hem genel çerçeve, hem dil hem de söylem düzeyinde kuşatıcı ve belirleyici olmaktadır. Diğer inanç ve düşünüş tarzlarından aktarılan söylem, öğreti ve uygulamalar, İslâm ana kalıbı içinde yeni bir şekle dönüşmüştür. Aleviliğin senkretik yapısına ve buna bağlı olarak tarihsel süreç içinde aldığı biçimlere dikkat edilmediğinde, özellikle tanımlanma konusun-

da ciddi problemlerle karşı karşıya gelinmektedir. Bugün Aleviliğin ne olduğuna ilişkin olarak ortaya çıkan soruların cevaplanmasında karşılaşılan güçlükler, her şeyden önce bu yapısal çeşitliliğin ihmal edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Öte yandan Aleviliği doktrinel tartışmalara taşıyan modern yaklaşımlar, gerçek bir sorun havası yaratan belli başlı konuların bugün nasıl çözümlenebileceği konusunda zaman kaybettirmektedir. Şu ya da bu şekilde kendilerini Alevi olarak tanımlayan grupların, bugün hangi sorunlarla, tartışma ve açılımlarla kendilerini var ettiğini anlamak gerekir. Alevilik, kelimenin tam anlamıyla bugün siyasal bir konu haline getirilmiştir. Öyle ki siyasallaşma eğiliminin bütün boyutlarını hatırlatabilecek bu tanımlamalardan hareket edildiğinde Aleviliğin de sonuçta siyasal bir müzakere ortamı içinde, ancak bir tartışma nesnesi olarak ele alınabildiği açıkça görülür. Alevi sözcülerinin dini ya da kültürel grup oldukları konusunda zaman zaman birbirini nakzeden açıklamaları bir yana bırakılırsa, gerçekte yapılan geleneği siyaset zemininin sınırları içinde ele almaktır. Bu da sonuçta grubun dini-manevi içsel talep ve beklentilerini öncelemeyen, daha çok siyasal bir kamp üretme çabasına destek olmaktadır.

Alevilik, inanç ve ritüelleri birbirinden farklı olsa da sonuçta o, Hz. Ali'ye nispet edilen toplulukları tanımlamak için kullanılan bir ortak ifadedir. Bununla birlikte kavram bugün daha çok Anadolu Aleviliğini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda Anadolu Aleviliği, görece yeni sayılabilecek bir adlandırmadır ve Türklerin, tarihsel olarak İslâmiyet öncesinde ortaya çıkan siyasal ve dini farklılaşmalardan başlamak üzere bugüne kadar karşılaştıkları inanç ve kültürlerin bir toplamı ve sentezini yansıtmaktadır. Böylece Aleviliği, çeşitli inanç ve fikirlerin eriyip birbirine kaynaştığı bir anlayış olarak görmek mümkündür. Bu özelliği Aleviliği adeta Anadolu'nun temel karakteristikleriyle buluşturmaktadır. Birbirine karışmış ve kaynaşmış öğelerin ayrışmasından söz edilemez. Artık Alevilik, bütün bu öğelerden meydana gelen yeni bir bileşimi ifade etmektedir.

2.2. Geçmiş ve Gelecek

Alevilik, Hz. Ali etrafında çoğu şifahi bilgilerle inşa edilmiş, tarihsel, teolojik ve siyasal kodlar dikkate alınmadan çözümlenemez. Hz. Ali'nin siyasal ve dini karizmasına koşulsuz bağlılık içinde ortaya çıkan Şiilik'le pek çok noktada buluşsa da Aleviliğin, yapılanmasını farklı bir güzergâhta sürdürdüğünü unutmamak gerekir. Göçebe Türklerin dinsel muhayyileleriyle Hz. Ali yanlısı davetçilerin dini tebligatları arasında bazı ortak noktaların olduğu aşikârdır. Türklerin İslâm'la temasa girmeleri, tarih boyunca sınır tanımayan bir sevgi ve sadakatle bağlılıklarını sürdürdükleri Hz. Ali etrafında, özellikle de onun efsanevî-menkıbevi timsali üzerinden sağlanmıştır. Zamanla İslâm'ın temel özelliklerini bu güzergâh içinde kalarak yorumlayan Aleviler, kendi referans ağlarını ilk Müslüman Türklerin muhatap oldukları siyasal dile dahil ederek şekillendirmişlerdir. Müslüman Türklerin dini ve kültürel tercihlerinin oluşmasında ilksel bağlar oldukça önemlidir. İslâm'ı Müslüman tarihi içinde, özellikle de Hz. Ali ve taraftarlarının merkezinde yer aldığı bir zihniyet dünyası içinde kabullenen Türklerin sadece Alevi kanadıyla değil Sünni kanadıyla da diğer İslâm topluluklarında rastlanmayacak ölçüde Ehl-i Beyt'e karşı duyarlı ve düşkün oldukları kolayca fark edilebilir. Söz konusu ilgi ve sempaticideki yoğunluk, Anadolu'nun hem Sünni hem de Alevi muhitlerinde ciddi anlamda sembolik, kültürel ve duygusal yakınlıklar üretmiştir.

Aleviliğin bugün bilinen yapılanmasına yön veren asıl tercihler, 16. yüzyıldan itibaren netleşmeye başlamıştır. Alevilik, Şii ve Sünni İslâm yorumlarından başlangıç itibariyle uzaklaşmış, ancak bu geleneklerle temastan da hiçbir şekilde vazgeçmemiştir. Esasen bu ilişki, onun senkretik yapısının da en tipik özelliğidir. Buna karşılık Alevilik, İslâm öncesi dini geleneklerle harmanlanan zihniyet yapısını İslâm'la da buluşturup özdeşleştirmeyi başarmış, ana damar İslâm algısı, süreç içinde değişik inanç ve dini karakterlere açık yeni bir inanca dönüşmüştür. Zamanla Safevi tarikatı, inanç düzeyinde Şia'ya doğru yakınlaşsa da

gerek Osmanlı Devleti'nin kısıtlayıcı-önleyici tedbirleri gerekse Alevilerin artık giderek daha fazla içe kapanmayı seçen tercihleriyle artık bu bağ, Anadolu'da yaşayan Aleviler arasında gevşek ve nostaljik ilgilerin ötesinde güçlü bir iletişime dönüşmemiştir. 17. yüzyıldan itibaren Alevilikten söz edildiğinde pek çok açıdan marjinalleşmiş ve soyutlanmış gruplardan bahsetmek yerinde olacaktır. Bununla birlikte Aleviler, artık Anadolu'nun hemen her tarafına dağılmış ve yerleşmiş durumdadırlar.

Aleviliğin eklektik ve senkretik yapısına odaklanıldığında, gerçekte mevcut formlarının bu gidişle asla tamamlanmayacağı konusunda akademik gözlemciler arasında bile sonu gelmez bir tartışma yaşanmaktadır. Yerel inançlarla bütünleşerek kendini inşa eden Aleviliğin, Şii-İsmâîlî teolojiden ödünç aldığı terminoloji ya da İslâm dışı geleneklerden devşirdiği materyallerle bugün son derece karma sayılabilecek, özgün ancak bir o kadar da parçalı bir bütünlük oluşturduğu iddia edilmektedir. Tarihsel süreç içinde pek çok müdahaleye maruz kalan Aleviliğin, bu bağlamda hem mistik hem de materyalist bir panteizmle bütünleşmesinde hiçbir çelişki görülmemiştir. Aleviliğin bu özelliği, onun tarifini güçleştirmekte, gerçekte ne olduğu yönündeki sorular her geçen gün daha büyük bir kargaşaya yol açmaktadır. Aleviliğin bir tarikat, mezhep ya da kültür mü yoksa bir din mi olduğu konusunda, bir türlü tamamlanamayacağı anlaşılabilir polemiklerle bir sonuca ulaşmak imkânsız gibidir. Yaygın Müslüman kültüründe, hem Sünniler hem de Şiiler tarafından makbul birer inanç grubu olarak görülmemeyen Aleviler hakkındaki bu yargının temelinde öğretinin saflığına ilişkin "kaygılar" yer almaktadır.

Aslında günümüzde Alevilik, daha çok tarihsel bakiyenin kentsel koşullarda yeniden canlandırılmasıyla dikkat çekmektedir. Kentleşme ve modern yaşamın ortaya çıkardığı kimlik arayışları, karşılıklı restleşme ve etkileşimler içinde, karşılaştıkları önyargı ve dışlanmışlıklarıyla çok boyutlu ilişki bozuklukları yaşayan Alevilerin, bugün artık nasıl anlaşılmalı gerektiği konusunda tatminkâr sayılabilecek yeni birtakım cevaplara ulaşmak gerekir.

Alevilerin gerek inanç gerekse kültürel varlıkları bağlamında yaşamlarını sürdürme çabaları bugün pek çok araştırmacı tarafından da kabul edildiği gibi genellikle dışlanma ve hor görülme siyaseti içinde şekillenmiştir. Bu nedenle Cumhuriyet'in ortalarına gelinceye kadar Alevilerin Selçuklu ve Osmanlı tarihindeki geçmişlerinde, gündelik hayatta özellikle de kent ortamlarında apaçık bir şekilde görünürlük kazanmalarından söz etmek hiçbir şekilde mümkün olamamıştır. Gerçekten de tarihte Kızılbaş ayaklanmaları olarak bilinen ve kendileriyle devleti sık sık karşı karşıya getiren isyanlar nedeniyle pek çoğu, kamusal mekânlardan uzaklaşmak zorunda kalmış, böylece Alevilik de “meşru” görünürlüğünü zamanla kaybetmiştir.

Alevilerin sistemli bir şekilde politik güçten de uzak tutulmaları, onları kurulu düzenle ilişkilerini en az düzeye indirmeye mahkûm etmiş, bu durum çok yerde Alevilerin “kenar”da kalmalarıyla sonuçlanmıştır. Uzunca bir dönem Aleviler genelde kırsalda, şehir merkezleri söz konusu olduğunda da ancak varoşlarda kendilerine bir yer bulabilmişlerdir. İçe kapanmaya kendini mecbur bırakmış bir geleneğin varlığını sürdürebilmesi için gerekli çerçeve çoklukla bu mahrumiyet düzeyinde oluşturulmuştur. Kendine özgü nitelikleriyle Aleviler, Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da acımasız bir şekilde şehit edilmesinden günümüze kadar yaşadıkları her olaydan sistematik bir kaygı üretmişler, Sünnilik ve Osmanlı geleneği karşısında örtük ancak kalıcı bir tepki ve muhalefet içinde kendilerini konumlandırmışlardır. Safevi tarikatıyla bağları kesilen, Şii-Caferi teolojisiyle de artık hiçbir bağ kuramayan Aleviler, yer yer folklorik sayılabilecek kültürel envanterlerini zamanla dini bir veçheye büründürerek bugüne kadar taşımayı başarmışlardır.

Aleviliğe bugün açıkça sahip çıkan ve sorunlarını “içerden” bir yaklaşımla dert edinen girişimler de sonuçta son yüzyılın siyasi, ideolojik ve kültürel ilgilerinden kendilerini çok az ayırıştırabilmektedirler. Bütün bu hareketlilik içinde kayda değer ve iç tutarlılığı sağlam bir Alevilik canlandırılmamış, çok kere savruk ve politik sayılabilecek yaklaşımlarla malul bir arayış, Aleviler arasında Aleviliği tanımlama, çerçevelen-

dirme ve içeriklendirme konusunda yeni bir hassasiyet oluşturmuştur. Böylece Alevi bakış açısı da ortak bir yapı ve söylem bütünlüğüne sahip olamamıştır. Nihayet pek çok noktada kısmi bölünmelere uğramış ya da zayıflatılmış bir gelenek, parçalı ya da parçalanmış, ayrık ya da ayrıştırılmış Aleviliklerin varlığını ortaya çıkarmıştır.

Öte yandan Aleviler, kendi ayrıkılıklarının altını çizen bir bakış açısıyla oldukça geç bir zamanda tanışmışlardır. Bir inanç ve kültür yapılanması çerçevesinde, Sünnilerin çoğunlukla kıyısında sürdürdükleri varlıklarıyla Aleviler, ciddi bir gerilim ortamına asla sürüklenmeksizin gündelik yaşamlarını sürdürmekteydiler. Osmanlı dinselliği içinde hakim din algısıyla yer yer problemler yaşasalar da sonuçta tercih ettikleri yaşama biçimlerini hiçbir şekilde değiştirmedikleri malumdur. Genellikle “idare edilen” ya da “görmezlikten gelinen” toplumsal statüleriyle Aleviler, “Anadolu İslâmı”nın hoşgörü ve tolerans sınırlarını göstermesi açısından da özgün bir topluluk özelliği taşımaktaydılar.

Aleviler bugünkü varlıklarını Osmanlı Devleti’nin kendilerini muhatap organizasyon olmaya zorladığı şartlarda şekillendirmişlerdir. Dergâh ve ocaklarının temsil değerinin kabul edilip onaylanması, padişah nezdindeki protokol hükümlerine tabi düzenlemeler sonucunda Alevilik, varlığını ocak sistemi içinde sürdürmeye devam etmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte sadece Alevi merkezleri değil, diğer dini ve kültürel temsiller de yasaklanmıştır. Bu ortam içinde Alevi inanç önderi olarak bilinen dedelerin tarihsel-dinsel formasyonları ilga edilmiş, öteden beri bilinen ve Osmanlı dinselliği içinde bile kısmen onay gören meşruiyetleri de tartışılır bir konuma sürüklenmiştir. Gerçi bu düzenleme, sadece Aleviler açısından değil Mevlevilik de dahil olmak üzere tüm Sünni tarikatlar için de geçerli olmuştur. Bu düzenlemelerin ortaya çıkardığı “sarsıntı” ve “şok”tan Aleviler, ancak siyasallaşarak çıkılabileceğini ummuşlardır.

Alevilerin mevcut sunumlarında öne çıkan hakim tema pek çok noktada geleneksel Aleviliğin varlığından bağımsız bir şekilde işlemektedir. Gelenekli Alevilik genel toplam nüfus içinde oransal olarak

oldukça baskın bir düzeye sahip olsa da bu kitlenin siyasal düzeydeki temsil değeri oldukça zayıftır. Geleneksel Alevilik için hiçbir anlam ve değer ifade etmeyen yönelimler, gündelik hayatta radikal bir dile teslim olmuş söylem ve tasavvurlarıyla Aleviliği kısmen siyasallaştırmıştır. Öte yandan köyden kente göç, ölçüsüz modernleşme, manevi temsil organlarının devre dışı kalması, okuma yazma oranının artması, geleneksel yaşam değerlerinin önemini yitirmesi ve modern yaşamın öngördüğü zihniyet kalıplarıyla yüzleşme konusunda Alevi fikriyatının zayıf kalması da bu sonuçların ortaya çıkmasında hızlandırıcı olmuştur.

Hem hayata hem de geleneğe eşzamanlı bir bakış gerektiren sorgulama, Alevilik söz konusu olduğunda tam bir kopmaya dönüşmüştür. Nitekim bugün görece orta yaş gruplarının altında tasnif edilebilecek Alevilerin büyük bir çoğunluğu için Alevilik bir kök hafıza olarak işlev görmekle beraber, ritüel süreklilik açısından hiçbir şey ifade etmemektedir. Bu tür koşullarda ritüel kaybı, beklenen bir durumdur. Pek çok Alevi, bu kayıpları tespit etmek ve kimlik hasarlarını gidermek üzere, cem evlerinin birer ibadet mekânı olarak tanımlanması hususunda oldukça heyecanlı adımlar atmakta ve bu yöndeki isteklerini talepler kataloğunun en temel maddesi olarak deklare etmektedir.

Gelenekli Alevilerin, bu durumu aşmak için yeterli bir hazırlık ve donanımına sahip oldukları kuşku götürür. Sunum olanakları, uluslararası ilgiyi kontrol etme güçleri, modern bir lehçeyle ünsiyet ve dahası siyaset retoriğinden beslenen bir popülerite, genel Alevi kitlesini şaşırtıcı bir şekilde dilsizleştirmekte ve gelenekli Alevilerin yerini marjinalleştirme potansiyeli olan politik gruplar almaktadır. Toplumda hiç de azımsanmayacak bir yekûna sahip olan gelenekli Alevilerin bugün görece olarak etkilerini yitirmeleri ve bunların yerini, çoğu sert politik angajmanlardan beslenen seküler taleplerin alması Aleviliğin yaşadığı en bariz çelişkiler arasında yer almaktadır.

2.3. Tarihte Neler Oldu?

Osmanlı tarihinde Aleviler, genellikle Kızılbaş olarak anılırlar. Kızılbaşların Alevi olarak anılmaları ise oldukça yenidir. Osmanlı belgelerinde 19. yüzyıldan önce Alevi deyimine rastlanmamakla beraber bu topluluğu tanımlayan temel parametreler daha önceden ortaya çıkmıştır. Yaygın kanaate göre Kızılbaş kavramı, Osmanlı toplumunda “asi” sözcüğünün taşıdığı olumsuz anlamlarla özdeşleşmiş, Aleviler de bunun yerine Hz. Ali’ye dini ve siyasi sadakatin bir ifadesi olarak kullanılmak üzere “Alevi” kavramını öne çıkarmışlardır. Bununla birlikte “Kızılbaş” sözcüğünde toplanan suçlayıcı ve horlayıcı anlamların zaman içinde “Alevi” sözcüğüne de transfer edildiği bilinmektedir.

Geçmişte, özellikle de Osmanlı toplumsal yapısı içinde karmaşık siyasi ve kültürel nedenlerle dışlanan göçebe Türkmenlerin Kızılbaşlık vurgusuyla temsil edildiği Alevilik, giderek bir tehlike kaynağı olarak görülmelerine yol açmıştır. Bir yandan Safevî tarikatına sempatiyle sınırlı kalmayan derin ilgileri bir yandan da Anadolu’da sıklıkla ortaya çıkan ayaklanmalarda göz ardı edilemeyecek düzeydeki katılımcı rolleri, devletin kendileri hakkındaki algısını bir hayli etkilemiştir. Gerçekte Alevilerin, Safevilere duydukları ilgiyi tek başına dini-teolojik nedenlerle açıklamak bu yakınlığı açıklamaya yetmemektedir. Yaşanılan huzursuzluklar ve bütün bunların doğurduğu memnuniyetsizliklerin de bu ilgi ekseninde Alevileri Osmanlı’dan uzaklaştırmış olması muhtemeldir.

Selçuklunun son, Osmanlı’nın da ilk dönemlerinde merkezi devlet idaresine karşı sık sık ayaklanmalar olmuştur. Bunlar Baba İshak, Baba İlyas ve Şeyh Bedreddin’in ayaklanmalarında olduğu gibi çoğu dinsel motiflerle bezenmiş olsa da gerçekte bunlar sosyal ve ekonomik nedenlerle daha fazla ilişkilidir. Özellikle Osmanlı tarihi içinde konargöçerlerin merkezi yönetimle ciddi bir uyum sorunu yaşadıkları bilinmektedir. Otonom devlet uygulamaları, göçerlerin kendilerini kültürel ve sosyal bağımsızlıkları açısından tehdit altında görmelerine yol açmıştır. Örneğin 16. ve 17. yüzyılda ortaya çıkan ve Celali İsyancıları

olarak bilinen bir dizi kalkışmada belirleyici olan ana motif, toplumsal ve ekonomik nedenlerin inançsal bir vurguyla eklenerek muhalif bir dile kavuşmasıydı. Modern Alevi tarih yazımında bu isyanlar Kızılbaşlık tarihinin esaslı birer parçası olarak kabul edilmektedir.

Toplumsal gruplar arasındaki kültürel farklılaşma ve ayrışmaya bağlı olarak ortaya çıkan gerilimlere, sosyo-politik konumu keskinleş-tiren ekonomik zorluklar da eklenmiştir. Anadolu Türkmenlerinin Sa-fevilerle ilişkileri zamanla onları Osmanlı idaresinin karşıtı durumuna sokmuştur. Bu karşıtlığın Safevilerin siyasi ve askeri hareketleriyle birleşmesi, Osmanlı Devleti için de ciddi bir tehlike kaynağı oluşturmuştur. Bu tehlike, Osmanlı Devleti'ni 16. yüzyılda Safevi devleti'nin kuruluşundan sonra Anadolu'da ortaya çıkan halk ayaklanmalarına karşı ağır bir strateji izlemeye zorlamış olmalıdır. Çoğunlukla Aleviler, bu süreçte bir karşı siyasetin taşıyıcıları olarak görülmüşler ve bu tercihlerini her türlü baskıya karşın sürdürme kararlılığında olmuşlardır. Ne var ki bütün bu ilgilerinin bedelini de çok ağır bir şekilde ödemeye mahkûm edilmişlerdir. Bu karmaşık süreçleri yeni bir okumaya tabi tutan modern Alevi tarih yazımında, geçmişte olup bitenlerin inançsal boyutları, her zaman muhalif kalmak zorunda olduğuna inandıkları bir kimlik tasarımı lehine ihmal edilmektedir.

Yaygın Alevi söylemi, Osmanlı döneminde Aleviliğin de Alevilerin de göz ardı edildiği bilgisinden hareket etmektedir. Osmanlı Devleti'nin daha kuruluş yıllarında Alevi vurgusuna sahip olduğu, ancak zamanla devletleşme sürecinin gereklilikleri içinde yönetimin inanç tercihini şifahi gelenek yerine formel bir çerçeveye sahip olan Sünnilik lehinde kullandığı, bugün yaygın bir sitem ve hayıflanma edebiyatı içinde dile getirilmektedir. Bununla birlikte Osmanlı-Alevi ilişkilerinin seyri ne geleneksel ne de modern söylemlerde pek fazla tartışılmamaktadır. Bu çerçevede Alevilerin, tarihsel olayların kritik ve çözümlemelerinde ciddi bir mesafe aldıkları da söylenemez. Kesintili ve içine ancak yoğun bir mağduriyetin yerleştirilebildiği tarih bilgisi, bugün yaygın Alevi söyleminin belli başlı sınırlarını göstermektedir. Bu çerçevede Osmanlı toplumsal düzenindeki bilumum muhalefet ve başkaldırıları kendi

hissiyatlarının dışavurumu olarak göstermekte hiçbir sınır tanımayan Aleviler, gerçekte Marksist tarih metodolojisinin de etkisiyle tarih ve toplum tasavvurlarını siyasallaştırmaktadırlar. Bugün dikkat çeken en bariz nokta, söz konusu şema içinde Alevileri her tür muhalefetin varlığına ortak kılan yaklaşımların sonuçta itiraz kültürünü birer ana damar eğilim olarak yansıtmaktaki sınır tanımaz heveskârlığıdır.

Tarih algısındaki farklılıklar, genel toplumun ortak geçmiş vurgusuna gönderme yapan bir şekilde buluşma arzusunu sekteye uğratmaktadır. Ortak bir tarih bilincinin oluşturulmasına duyulan ihtiyaç, devlet ve toplum tarafından sık sık gündeme getirilse de, Alevi ve Sünnilerin muğlâk bir tarihselciliğin içinden geçerek bugün belli bir mutabakat zemininde buluşabilmeleri, her şeyden önce geçmişe nasıl bakılması gerektiği konusunda başvurulması gereken akliselimi ihmal etmemekten geçmektedir.

Osmanlı düzenine ilişkin yaklaşımlardan beslenen “itiraz” ve “nefret” söylemi, 1514’de Çaldıran’da Şah İsmail’i ağır bir yenilgiye uğratan Yavuz Sultan Selim’in şahsında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu karşılaştırmada Safevi Şahı İsmail bir kurtarıcı mit olarak görülürken Osmanlı Sultanı, kabaran bir öfke ve artık yeraltına inmeye zorlanan bir düşmanlığın merkezine yerleştirilmektedir. Bu temsillerin eleştirel bir tahkikat içinde ele alındığından söz edilemez ancak her ikisine yüklenen anlam ve değer, ister pozitif ister negatif olsun sonuçta mitik bir atıftan öteye gitmemektedir. Bu bağlamda Osmanlı Sultanı’na yapılan hakaretlerle Safevi Şahı’na yapılan iltifatlar arasındaki simetrik ortaklık dikkat çekicidir. Bu ortaklık Hz. Ali ve Muaviye, Hz. Hüseyin ve Yezit hatta Pir Sultan Abdal ve Hızır Paşa örnekleriyle irtibatlandırılarak kolaylıkla güncellenmektedir. Aleviliğin kök bilgisinin çoğunlukla şifahi bilgi ve kültür kodları üzerinden sürdürülüyor olması ve tarihin de bir şekilde bu karşıtlık üzerinde kullanılıp mülkleştirilmesi, bu bağlamlarda çalıştaylara damgasını vuran karşılıklılık ve empati arayışını kısıtlayıcı öğeler arasında yer almıştır.

Örgütlü Aleviliğin kayda değer bir bölümü, özellikle Hz. Ali ya da

Şah İsmail'i sonuçta kendi tarihlerinde taşıdıkları misyonlarından arındırılmış olarak bugüne taşımaktan yanadırlar. Artık birer ideolojik sembol ve idol olarak hatırlanan bu simalar, sonuçta işlevsel bir role tahvil edilmektedirler. Ne yazık ki bugün bizzat bu nedenle tarihsel temellüklerin hiçbiri, tekmil bir bütünlük ve tutarlılık içinde değerlendirilmeye hazır değildir. Paradoksal bir şekilde bu konudaki bir yenilenme fikri de topluluk çıkarlarına aykırı bir durum olarak görülmektedir. Burada dikkat çeken husus, Alevilerin tarihe yaklaşımlarının bugüne yansıyan bedelidir. Bu maliyete dikkat edilmeksizin, farklı tarih algılarından beslenen duyarlılıkların sonuçlarını tartışmak verimli olmayacaktır.

2.4. Cumhuriyet ve Aleviler

Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte Aleviler, geçmişte din eksenli bir toplumsal yapı içinde yaşadıklarını düşündükleri sıkıntıların artık bir daha tekrarlanmayacağını umut ediyorlardı. Saltanat ve Hilâfet'in kaldırılması, Cumhuriyetin laik değerleri yücelten söylem ve uygulamaları Aleviler arasında yeni rejime itibar edilmesi konusunda güçlü bir heyecan üretmiştir.

Bununla birlikte Cumhuriyet döneminde de Aleviler sadakat duygularını yaralayan travmalar yaşadıklarına vurgu yapmaktadırlar. Başta tekke ve zaviyelerin kapatılması ve manevi rehberleri olarak bilinen dedelerin otoritesinin gayrimeşru ilan edilmesi olmak üzere, verili eğitim müfredatına tatminkâr bir düzeyde girememiş olmaları, mistik-batini karakterli inanç ve uygulamalarına devletin hiçbir şekilde itibar etmemesi, Alevileri artık bu sorunlarla birlikte yaşamak zorunda oldukları gerçeğini kabullenmeye zorlamıştır. Öte yandan yaygın uygulamalarda da Alevilikle devletin laik düzenek ve pratikleri arasında tutarlı bir ilişkiden söz edilemez. Devlet belli aralıklarla Alevileri kendine muhatap olarak kabul ettiğini gösterme çabasına girse de bunun Aleviliği hiçbir şekilde tatmin etmediği sıkça kanıtlanmıştır.

Artan şikâyetler ve buna bağlı olarak dillendirilen taleplerin, Cumhuriyet'le birlikte çözüme yönelik bir kanal bulmakta zorlanmayacağına dair bir intiba Aleviler arasında kalıcı bir sadakat duygusu yaratmıştır. Bununla birlikte tarihsel kökleri asla göz ardı edilmemesi gereken bu isteklerinin yeni rejimin kuruluş retorisiyle buluşması, geçen yıllara rağmen hiçbir şekilde mümkün olamamıştır. Yeni Cumhuriyet de, zamanla kendine özgü bir laiklik vurgusuyla şekillendirmek istediği din anlayışına bağlı kalarak, Diyanet İşleri Başkanlığı dışında herhangi bir yapılanmanın din eksenli faaliyet yürütmesine izin vermemiştir. Yanı sıra devlet, mistik, heretik ve tasavvufi oluşumların meşruiyetini şiddetle reddetmiş, böylece Alevilik de dahil olmak üzere şifahi ve efsanevi geleneklerin hiçbirine temsil hakkı tanımamıştır. *Tekke ve Zaviyeler ile*

Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun'la (Tekke ve Zaviyeler Kanunu) birlikte Alevilik ve Bektaşılık başta olmak üzere tasavvuf odaklı tüm yaşam biçimlerinin gündelik hayata erişme yolları kısıtlanmış, en azından düzenlenen prosedür ve uygulamalarla bu topluluklar, ciddi bir meşruiyet sorunuyla karşı karşıya getirilmiştir. Aslına bakılırsa, *Tekke ve Zaviyeler Kanunu*'yla birlikte Alevilik, bir "memleket meselesi" olmaktan da çıkarılmış, tabiri caizse sorun dondurulmuştur. Bütün bu gelişmelere rağmen yine de Aleviler, Osmanlı bakiyesinin beslediği algıların Cumhuriyet'le birlikte son bulacağına ilişkin bir beklentiyle başta Atatürk olmak üzere yeni rejimin önde gelen aktörlerine sadakat duymaktan hiçbir şekilde vazgeçmemişlerdir.

Cumhuriyet'in ulusal tabanlı laiklik siyasetinde, Sünnilik gayri resmi düzeyde de olsa dinselliğin meşru ana kalıbı olarak belirlenirken Aleviler de (Alevilik değil) ihtiyaç duyulan her seferde yer yer Türk laikliğinin biricik teminatı olarak yansıtılmıştır. Bununla birlikte devlet, hiçbir zaman Aleviliği Sünnilikten ayrı bir blok olarak görme temayülünde olmamıştır. Genelde yapılan Aleviliği Sünniliğin hegemonik ağına ve etkisine açık tutmak ve onu çok kere heterodoks bir öge olarak gören yorumları da devletin laiklik söylemine dahil ederek teminat altına almaktır. Taşrada yaşamlarını merkezlerden bir hayli uzak ve kopuk bir şekilde, bir tür tecrit içinde sürdüren Aleviler, yeni rejimin zaman zaman laikliği zorlayan tazyikleriyle Sünni hegemonik yapının bastırılabilceğini düşünmüşlerdir. Alevilere göre devletin alelade Sünni organizasyonların işleyişini kısıtlaması bile kendi gelecekleri açısından son derece önemliydi.

Tipik gettolaşma eğilimleriyle Alevilerin, geleneksel anlamda taşrada sürdürdükleri yaşama tercih ve alışkanlıklarını modern kent yaşamında da sürdürebilmeleri mümkün olmamıştır. Gündelik yaşam alanlarından kendilerini ayırıştırıp uzaklaştıran Alevilerin modernleşme sürecinde bu kopukluğu uzunca bir süre devam ettirebilmeleri neredeyse imkânsızdı. Toplumdaki diğer inanç gruplarıyla karşılaşma ve buluşma zeminleri, önyargıların da etkisiyle zaman zaman bastırılma-

sı güç gerilim alanları oluştursa da bu yakınlıklar, tarihsel önyargıların gevşeyip aşınmasına da fırsat vermiştir. Ancak Alevilerin 70'li yıllardan itibaren yaşadıkları kriminal düzeydeki kimi olaylar, diğer inanç gruplarıyla özellikle Sünni toplumla geliştirilebilecek olası yakınlaşmaların da önünü kesmiştir. Çorum, Kahramanmaraş ve Sivas gibi Alevi nüfus oranının görece baskın ya da belirgin olduğu bölgelerde öteden beri var olan soğukluk derinleşmiş, kamplaşmalar artmış, topluluk kendini biraz da bu dışlanmışlık üzerinden inşa etmeye mecbur bırakılmıştır. Bu süreçte ağırlıklı olarak provokasyonlardan beslenen çatışma ortamları hiçbir şekilde göz ardı edilemez. Son olarak 2 Temmuz 1993'de Sivas'ta çoğu Alevi 37 vatandaşın trajik bir şekilde ölümleriyle sonuçlanan Madımak olayı ve 12-16 Mart 1995'de İstanbul'da Gazi Mahallesi'nde gerçekleşen olaylar mevcut havayı Aleviler aleyhine olmak üzere bir hayli ağırlaştırmıştır. Öte yandan devletin bu meş'um olaylarda beklenmedik rol ve pozisyonlara sahip olup olmadığı konusu da Aleviler arasında gizemliliğini korumaya devam etmektedir.

Alevilerin, Aleviliğin yapısal özelliklerine bağladıkları muhaliflikleri ve bu bilinçle güncelledikleri kimlik beyanları radikal söylemlerle temas kurmalarında etkili olmuştur. Bu bağlamda pozitivist müfredatla ciddi bir hesaplaşmaya ihtiyaç duyulmadığı gibi sekülerizmle sosyalist bir terminoloji üzerinden buluşmakta da herhangi bir çelişki görülmemiştir. Esasen Türkiye'deki radikal kimi sol hareketler de Alevilikte hazır buldukları bazı kalıpları kendi muhalif yönelimlerine transfer etmişlerdir. Bu süreçte hızla sekülerleşen Aleviler, Aleviliğin modern bir yorumunu ortaya koymak yerine kimlik stratejilerinde yoğunlaşmaya önem vermişlerdir. Nihayet Kahramanmaraş ve Çorum gibi yoğunluklu Alevi bölgelerinde ortaya çıkan ve pek çok kişinin ölümüyle sonuçlanan olaylar da kimlik stratejilerinin yeniden gözden geçirilmesinde oldukça belirleyici olmuştur. Sünnilerle Aleviler arasında cereyan ediyormuş gibi görünen ya da Sünni ve Alevi kimliklerine yaslanılarak işlenen siyasi cinayetler, gerçekte sağ ve sol gruplar arasındaki gerilim ve çatışma düzeneğine inançların alet edilmesinden başka bir şey değildir.

Hiç kuşkusuz bu gelişmeler, toplumsal bütünlüğü modern ve se-

küler değerlerle inşa etmeye çalışan laik devletin kaygılarını da bir hayli artırmıştır. Bununla birlikte devlet ve toplum katında, belli başlı Alevi muhitlerini hedef alan ve sonuçta Sünni-Alevi gerilimi ya da çatışması şeklinde lanse edilen olayların bugün yeniden sorgulanmayı gerektiren müphem ve muğlâk işaretleri üzerinde yeterince durulmamıştır. Hâl-buki bütün boyutlarıyla bu olayları, Sünni-Alevi ilişkilerini tamir etmek üzere yeniden ele almak ve bu gelişmelerin ortaya çıkardığı yüklerden bütün toplumu kurtarmak gerekir. Ne yazık ki bugün bile söz konusu gruplar arasında benzer türden çatışma alanlarını üretme konusunda kayda değer bir çaba gözlenmektedir. Bununla birlikte ilgili taraflar ve genel kamuoyu, söz konusu çatışmaların ancak bir provokasyon marifetiyle gerçekleştirilebilmiş olabileceğinden emindir. Taraflar arasında iyimserliği güçlendiren biricik tema, Alevi ve Sünnilerin kendi hayatlarında ve karşılaşmalarında yaşadıkları tüm sorunlara rağmen, hiçbir çatışma beklentisi içinde olmamalarıdır. “Birlikte yaşama”nın bizatihi bir değer olarak kabul edildiği Anadolu’da, bilumum çatışma konularını yerleşik siyaset yapılanmalarıyla ilişki içinde tutmak ve değerlendirmek hiçbir şekilde makul ve kabul edilebilir bulunmamaktadır. Bu yakınlık sonuçta her iki toplumun birlik ve beraberliğine ilişkin talep ve umutları pekiştiren bir süreklilik yaratmaktadır.

III. Bölüm

Kimlik Sorunları

3.1. Kimlik Rekabeti

Alevilerin esaslı bir kimlik talebiyle ortaya çıkmaları 60'li yıllarda başlar. Ancak bu sürecin gerçek ufukları 90'lı yıllarda netleşmeye başlamıştır. Cumhuriyet'in kurucu ilkeleri içinde Sünniler de Aleviler gibi ulus devletin kendine özgü değerler dünyasında hayatlarını sürdürmek zorundaydılar. Aslında devletin dinle ilişkisinin dayandığı kriterler, Alevileri olduğu gibi Sünnileri de memnun etmemiştir. Aleviler arasındaki genel kanaat, her zaman devletin Sünnilikle bütünleşmiş olduğu yönündedir. Sünnileri yer yer devletin gizli birer paydaşı olarak kabul eden bu yaklaşım, Aleviler arasında tartışılmasına gerek duyulmayan kesin bir inanca dönüşmüştür. Buna karşılık devlet de, laik duyarlılıklarından kolayca vazgeçebilecek Sünni bir hegemonik yapı olarak görülmektedir. Bu kanaat Sünniler için de tersinden geçerlidir. Sünnilere göre devlet laiktir ve dinle irtibatı başından itibaren genellikle sorunludur. Uygulamalar esas alındığında Aleviler Türk laikliğinin yegâne müttefiki olarak değerlendirilmektedir. Devlet, Alevilerle her halükarda uzlaşma içindedir, çünkü Türk laikliğinin uygun vasatı ancak Aleviler aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Bu nedenle, karşılıklı algıların bir hayli karmaşık sayılabilecek boyutlarını dikkate almadan birlikte yaşamın gereklilikleri üzerinde uzlaşmak mümkün değildir.

Bütün bunlara karşılık devlet, şimdiye kadar Alevileri ancak bir güvenlik sorunu çerçevesi içinde değerlendirmeye almıştır. İlişkilerinde her zaman sitemkâr sayılabilecek bir dil dünyasında kalmalarına rağmen pek çok Alevi, kuşkuyla mahal bırakmayacak bir şekilde devlete duyduğu bağlılığı vurgulamakla iftihar etmektedir. Aslında en az Sünni kamuoyu kadar Alevi kamuoyu da her zaman ülkenin birlik ve beraberliğine duydukları özlemi vurgulayan yüksek şiarlarda buluşmaktadırlar. Devleti kendilerine karşı tutumlarında genellikle ihmalkâr bulan pek çok Alevi de tepkisini radikal bir muhalefetle özdeşleştirmek yerine, fiili durumun yeniden düzenlenmesi arzusunu yinelemekle yetinmektedir. Bu bağlamda kamusal bir dil kazanan retorik, temelini radikal-muhalif

çıkışlarda içkin olan Marksist-sosyalist kökenli ideolojiden almaktadır.

Bugün Aleviler ciddi bir kimlik pazarlığı hatta rekabetiyle karşı karşıyadır. Bununla birlikte “biz kimiz” sorusunun cevapları daha çok etnodini bir kimlik vurgusunda aranmaktadır. Aleviler arasındaki farklılıklar, teolojiden ritüele, siyasal örgütlenmelerden talep kataloglarının dizayn edilmesine kadar hemen her alanda çeşitlilik kazanmıştır. Aleviler, kendi inanç, ilke ve uygulamalarını günümüz koşullarında nasıl sürdürecekleri konusundaki tartışmalarını muhafazakâr ve radikal düzeydeki iki ana güzergâh üzerinden sürdürmektedirler. Muhafazakâr Aleviler, gelenekten tevarüs edilen kültürel ve dinsel bakiyeye sadakatle sarılmanın gereğini vurgularken, radikal Aleviler daha seküler bir kimlik arayışı içindedir. Ancak her iki eğilim, modernliğin ürettiği tartışmalarla iç içe geçmiş durumdadır.

Aleviler, kimliklerini inşa ederken geçmişte yaşadıkları olaylara sık sık atıfta bulunmakta, 680’de Hz. Hüseyin’in hunharca şehit edildiği Kerbela olayından 1993’te Sivas’ta meydana gelen Madımak olaylarına kadar tarihsel süreçte gerçekleşmiş her olayın, bugün kendilerine reva görülen “baskılar”ın geçmişteki birer örneği olduğunu ifade etmektedirler. Beklentilerinin aksine Cumhuriyet’in modern ve demokratik yönelimlerinde yeterli bir ilgi ve himaye göremediklerini vurgulayan Aleviler, tüm çalıştaylar boyunca devleti kendilerini resmen görüp fark etmeye ve tanımaya davet etmişlerdir.

Bugün Alevilerin tasavvur dünyasında tarihsel Osmanlı gerçekliğiyle bütünleşmek hiçbir şekilde söz konusu değildir. Bu algı içinde Osmanlı, muhatap olunan tüm kötülüklerin esas kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Osmanlının bütün tarihsel varlığı reddedilmekte ve kimliklerini bugüne kadar saklamak zorunda kalmalarının sorumlusu olarak takbih edilmektedir. Bugünün postmodern çeşitliliğinde saçaklanan gevşek tarih perspektifi, Osmanlı döneminde yaşanan toplumsal sıkıntıların özensiz bir şekilde hatırlanıp gündelikleştirilmesinde hiçbir metodoloji takip etmemektedir. Bu bağlamda modern Cumhuriyet de Alevilerin içini rahatlatacak bir yurttaşlık mutabakatı

kuramadığına ve kuruluş felsefesinden hızla uzaklaştığına vurgu yapılarak eleştirilmekte, böylece devlet de “Osmanlı uygulamaları”nı aratmayacak bir şekilde aynı devamlılığa sahip olmakla suçlanmaktadır. Yine de bu suçlama Cumhuriyet’e karşı Osmanlı’ya olduğu kadar ağır bir töhmet ve nefretle yüklü değildir. Yaygın bakış açısı, Cumhuriyet’in Alevilere Sünnilik dışında bir varolma güvencesi verdiğiğine inanmaya hazır bir tahayyülden beslenmektedir. Dolayısıyla bu dil, Cumhuriyet’in kurucu iradesine ancak bir yakınma edebiyatı içinde sunulabilecek bir eleştiri politikle kendini yapılandırmaktadır.

Aleviler, fiili durumlarını açıklamak üzere sıklıkla dile getirdikleri dışlanma örüntülerinin (mazlum, mağdur, mahrum), bugün her fırsatta derinleştiğine inanmaktadırlar. Toplumsal yaşamda ancak derin bir dikkat ve farkındalık içinde kimliklerinin altını çizebildiklerine dikkat çeken Aleviler, gündelik hayatın hemen her kompartımanında kolayca rastlayabildikleri ayrımcılık ve dışlanmalara vurgu yapmaktadırlar. Devlet ve toplum katında inanç ve tercihleriyle fiili bir dışlanmaya maruz kaldıklarını ifade eden Aleviler, bugün örgütlü çıkışlarıyla hem ulusal hem de uluslararası kamuoyundan kimliklerine ilişkin sıkıntıların giderilmesi için destek beklemektedirler. Alevilerin devletten ve genel toplumdan özellikle de Sünni vatandaşlardan bekledikleri, her şeyden önce Anayasa’da yer alan temel referans ilkelerine tam bir uyum ve sadakat içinde, eşit birer vatandaş olarak temel haklarının açıkça teyit edilmesidir. Buna bağlı olarak Aleviler, gerçekte sorunlarının asla bugünle sınırlanamayacağına, aksine bütün bu bakiyenin yüzyıllara dayandığına ve her fırsatta benzer koşullara dönüşme potansiyeline sahip olan bu bakiyenin de mutlak surette bertaraf edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedirler. Aleviler gündelik hayatın hemen her katında taşıdıkları kimlikleriyle etnik, dinsel ya da kültürel düzeyde ciddi bir kuşatma ve örtük bir blokajla karşı karşıya oldukları konusunda kesin inanç içindedirler. Bu bağlamda yaşadıkları örnekler kapalı toplumsal yapılanmanın kendine özgü dili ve akışı içinde hızla paylaşılmakta ve sorunlar üzerinden eşleşme ve acılarla özdeşleşme tipik bir Alevinin duygu ve düşünce dünyasını tahkim etmeye devam etmektedir.

Bu bağlamda 90'li yıllar Alevilerin kimlik taleplerini açıkça seslendirmeye başladıkları bir dönemi ifade eder. Böylece ciddi kimlik kaybı, inanç ve ritüellerindeki aşınma, her alanda karşılaşılan ayrımcılık pek çok Alevi için tehlike alarmı olarak algılanmıştır. Rutin bir teyakkuz hali içinde Aleviler, yeni bir kimlik tasarımı bulmak üzere sınır tanımaz bir ilgi ve coşkuyla, muhatap saydıkları tüm kanalları geleceklerinin güvenceye alınması adına sıkıştırmaya başlamışlardır. Bununla birlikte Aleviler arasında kimliğin temel parametrelerinin bundan böyle nasıl olması gerektiği konusunda kayda değer bir tartışmanın henüz başlamadığını da vurgulamak gerekir.

Kısaca bugün netleştirilmeye çalışılan Alevi kimliği, baskın bir siyasal refleksten beslenmektedir. Bu reflekslerin sınırları, her zaman dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalma üzerine inşa edilmiştir. Giderek etno-dini bir kimliğe doğru evirilen tasavvur, Alevi olmayı her türden mahrumiyet ve hak ihlaline maruz kalmanın biricik nedeni olarak görmektedir

3.2. Modernleşme ve Aleviler

Aslında Alevilerin karşı karşıya geldikleri sorunlar tahmin edilebilenden daha da derindir. Her şeyden önce modernlik şimdilik çok az tartışılmaktadır. Yine de Aleviler, ancak modernleşmenin kazanımları içinde kendi varlıklarını kamusal alana taşıma olanağı bulduklarının farkındadırlar. Yanı sıra bu farkındalık, Aleviliğin senkretik yapısıyla bariz bir çelişki arz etmese bile mevcut durumlarının günümüzde hangi istikamete doğru evirildiği, müphem açıklamalar ve muğlak beyanlarla geçiştirilmektedir.

Modernliğin takviyesiyle yeni kavramsal sermaye içinde Aleviler, verili kurumsal yapılarını farklı okumalara tabi tutmakta, tarihsel bilginin yeniden üretilmesi konusunda işlevsel sayılabilecek bazı yeni sorulara cevap aramaktadırlar. Mevcut Aleviliğin kırsallığa ve kentselliğe uzanan biçimleri, birbirinden ayırarak çeşitlenmiş birçok kalıbın doğmasına vesile olmuştur. Bu ayrışmada politik talepkârlık, devletin Aleviler karşısındaki konumu, Sünnilerin kendi dünyalarında geliştirdikleri yeni argüman ve yaklaşımlar da etkili olmaktadır.

Alevilik söz konusu olduğunda modernleşme deneyimi, şifahi bir geleneğin günümüzdeki dönüşümünü göstermesi açısından oldukça önemlidir. Alevilerin modernleşme bağlamında yaşadıkları, tarihsel mirasın kendi köklerinden nasıl koptuğunu ve ayrıştığını göstermektedir. Geleneksel yapılarının dönüşümüne paralel olarak Aleviler de pek çok açıdan sıkı bir değişimin parçası olmuştur. Bu değişimin temel nirengi noktalarından hareket edildiğinde açıkça görülen, Alevilerin geleneksel yapısının günümüz koşulları içinde kökten bir değişime uğramış olduğudur. Referans değerleri ve kodları, geleneksel kültüre yapılan müdahalelerle altüst olmuş ve Alevilik, modernliğin çekim gücü içinde açıkça erimeye terk edilmiş ve bugün artık söz konusu müdahalelerin kıyısında değişik formlar üzerinden biçimlenmeye başlamıştır.

Verili süreçte Aleviler kendi geleneklerinin sıkı bir takipçisi olama-

mışlardır. Modernleşme süreçlerinden aslında her dini topluluk belli bir düzeyde etkilenmiştir. Ayakta kalmayı başaranlar, bu dünyanın diline kendi dini kadro ve söylemlerini aktarabilenlerle sınırlı olmuştur. Bununla birlikte bugün çok az sayıda müntesipleri olmasına rağmen, dünyanın her yerinde var olma çabalarını otantik özelliklerini zayıflatmadan ısrarla koruyan pek çok inanç grubu vardır. Ne var ki Aleviler bu konudaki duyarlılıklarını harekete geçirme konusunda bir hayli gecikmiş durumdadırlar. Yanı sıra bu geç keşfedilmiş duyarlılıkların seferber edilme biçimi de oldukça netamelidir. Başta modernleşme olmak üzere mevcut koşullardan kaynaklanan problemlerle baş etme konusunda diğer din ve cemaatlerin tavırlarına, kendilerini koruma ve güncelleme yöntemlerine pek az dikkat kesilmişlerdir. Farklı deneyimlere kendini kapatan bir oluşumun, fiili durumunu açıklamakta yaşadığı sıkıntılar, her zaman bir başkasını sorunların asıl kaynağı ya da muhatabı sıfatıyla sunarak aşılmaya çalışılmıştır. Alevilerin kendi sorunlarını soğukkanlı bir şekilde ele alma ve bütün bunları meşru yollarla çözme isteğı, bugün mevcut sorunların ancak bir gerilim stratejisiyle aşılabileceğini düşünen grupların baskısı altındadır.

Alevilerin modernleşme süreci içindeki en temel farklılaşması, geleneksel olarak tanımlanabilecek kültürel envanterlerinin, değer ve inançlarının bugün ciddi bir sarsıntı geçirmiş olmasıdır. Öyle ki artık Aleviliğe ilişkin mahremiyet açığa çıkmış, bütünlüklü bir sır dünyasından eser kalmamıştır. Gelenekte sırların hegemonyasında kendini biçimlendiren Alevilik bugün kayda değer bir düzeyde hasara uğramıştır. Örneğın dedelik başta olmak üzere Alevilerin varoluşsal bütünlüğünü koordine eden temel unsurların pek çoğu ciddi bir imaj ve içerik kaybına maruz kalmıştır. Ancak bu kaybın Aleviliğı yok olmakla karşı karşıya getireceğinden söz edilemez. Burada söz konusu olan Aleviliğın değışmesi ve farklı Aleviliklerin ortaya çıkmasıdır. Öyle ki artık “hangi Alevilik” sorusunun tek bir cevabı da yoktur. Kent ortamının dönüştürücü etkisi, kapitalist üretim biçimleri, göç, siyasi kırımlar ve kültürel çözülme süreçlerinin baskıları gibi pek çok nedenle ilişkilendirilebilecek yeni durum, sonuçta Aleviliğın gelenekte biçimlenen öğelerinin süreklilik

içinde zayıflamasına yol açmıştır. Artık modern anlamda Aleviliklerden söz etmek mümkün bir hale gelmiştir.

Şimdi asıl problem, Aleviliğin, mevcut gelişim çizgisi takip edildiği takdirde geleceğe nasıl aktarılacağıdır. Alevilerin, modernliğin var ettiği imkânlar içinde nasıl bir yöntem geliştireceği öncelikli olarak cevaplanması gereken sorular arasında yer almaktadır. Ne var ki tarihi, sosyolojik gerçekliği, bilinen ilgi ve yönelimleriyle Alevilerin artık iyice çoğalan söylemleri üzerinden bu soruya cevap vermek şimdilik bir hayli zor görünmektedir. Yine de bu soru, söz konusu zorlukları, Alevilerin modernlik dolayımındaki yönelim ve tercihlerini, mevcut statüleri etrafında oluşturdukları parçalı konumları dikkate alınarak tartışmaya açıldığı oranda kıymet kazanacaktır. Kabul etmek gerekir ki Alevilerin kimlik beyanları ve siyasetleri çok yönlü ve karmaşıktır. Şifahi bir geleneğin taşıyıcıları olarak Aleviler, modernleşme sürecine sınır tanımayan bir ilgi ve hevesle dahil olmuşlar, geleneksel kabul, inanç ve ritüellerinin pek çoğunu bu hengâmede ya kaybetmiş ya da ihmal ve göz ardı etmişlerdir. Gerçi öteden beri senkretik ve eklektik bir inanç dizgesi olarak bilinen ve her seferinde yeniden şekillendirilen, biçimlenmesini süreklilik içinde devam ettiren bir yapılanma olarak da tarif edilen Aleviliğin, bugün gelinen noktada ilişkiye geçtiği yeni birtakım form ve kabullerle temas içinde olmasının yadırganacak hiçbir yanı da yoktur. Bunun bir sonucu olarak yeni arayış ve yönelişlerin ürettiği tartışmalar, Aleviliğin tarihsel imge, imaj ve ilkelerini pek çok bakımdan altüst etmiştir. Bugün Aleviler, geleneksel düzeydeki yerlerinden edilmiş olmalarının ürettiği maliyeti de dikkate alarak, sahip oldukları/olacakları çerçeveyi yeniden oluşturmakla karşı karşıyadırlar.

3.3. Sorunlar ve Maliyetleri

Bugün Alevi sorunu içinde ele alınan konular Alevilerin hakim devlet ve genel toplumla olan ihtilaflarını yansıtmaktadır. Aleviliğe ilişkin konuların her şeyden önce Alevilerin meselesi olduğu tartışılmaz. Aleviliği bir sorun olarak görmek de hiçbir şekilde söz konusu edilemez. Şimdiye kadar mevcut problemleri aşma iddiasıyla atılan her adımda, Alevilik değil Aleviler sorunun esaslı bir parçası olarak görülmüştür. Bugün asıl tartışılan konu, kendilerini Alevi olarak gören vatandaşların kökleri geçmişe dayanan ve bugünün şartlarında ciddi bir ivme kazanan sıkıntılarınıdır. Bir gerilime yol açmaksızın açıkça vurgulamak gerekir ki bugüne kadar devlet, Alevileri Aleviliklerine bağlanabilecek ya da Aleviliklerinden kaynaklanan herhangi bir gerekçeye dayanarak muhatap almamıştır.

Laik devlette vatandaşların kendilerini ifade etmelerinin, inançlarının, referans kalıplarının, yaşam tercihlerinin tartışma konusu yapılması düşünülemez. Burada devletin kendisine yer yer mesafeli sayılabilecek ilişkilerle muhatap aldığı belli bir vatandaş grubunun isteklerine kulak vermesi söz konusudur. Aslında devletin ne Cumhuriyet'te ne de Selçuklu-Osmanlı uygulamaları içinde Aleviliği kendine muhatap aldığı söylenebilir. Burada muhataplıktan söz edilirken vurgulanmak istenen, bir inanç olarak Aleviliğin devlet nezdinde kabul edilip edilmediğidir. Özellikle Cumhuriyet'le birlikte zaman zaman Alevileri de dikkate alan bir politik ilgiden söz edilebilirse de bu ilginin Aleviliği hesaba kattığı söylenemez.

Alevilik eksenli sorunların pek çoğu tarihseldir ve problem, siyasi ve kültürel duyarlılıkları harekete geçiren kimi kritik noktalar üzerinden sürekli güncellenmektedir. Alevilerin kaygı ve korkularının aşılması noktasında şimdiye değin kayda değer adımların atıldığından söz etmek mümkün değildir. Ne var ki burada şimdiye kadar Alevileri göz ardı eden devlet geleneği kadar onların varlığını sürekli manipüle eden siyasal söylemler de problemlidir. Nitekim Alevi sorununun bugün bir

hayli genişleyen boyutlarının arkasında vurdumduymazlıklar, göz ardı etmeler ve istismarlar önemli bir yekûn tutmaktadır. Hatta Aleviliği belli bir dil ve lehçeyle bütünleşmiş bir siyasi görüşün “arka bahçesi” olarak görme arzusu da, eşit vatandaşlık arzusunu engelleyen, açıkça bloke eden bir zaaftan öteye gitmemektedir.

Bugün devletin Alevi sorununu çözmeye yönelik girişimlerinin ana gerekçesi geçmişte sık sık başvurulduğu gibi bir güvenlik endişesiyle sınırlı olmamıştır. Adım atmak için güvenlik kaygıları da belirleyici olmakla birlikte, bugünün koşullarında onu olası tek hareket noktası olarak görmek doğru değildir. Asıl hedef eşit vatandaşlık hakları çerçevesinde Alevilerin de diğerleri gibi aynı haklara sahip olmasının sağlanmasıdır. Bu bağlamda Aleviler de Alevi olmayanlar kadar bu ülkede hür ve eşit bir şekilde yaşama hakkına bihakkın sahip olmalıdırlar. Ancak bu eşitlikçi söylem konusunda Alevilerin tereddütlerini ortadan kaldıracak düzeyde yeterli bir güvencenin kendilerine verildiğinden söz etmek zordur. Gerçi Alevilerin belli başlı isteklerinin mevcut Anayasa’da hiçbir karşılığının olmadığı söylenemez. Bununla birlikte iç hukuk ve gündelik yaşamdaki kimi teamüller, Alevilerin kendilerine ilişkin dışlama ve ayrımcılığa maruz kalma iddialarını doğrulayabilecek bazı vurgulara sahiptir. Alevilerin diğer vatandaşlar gibi eşit birer yurttaş olarak kabul görmeyi bekleyen talepleri, tüm gecikmişliğine rağmen dikkate alınmayı gerektirmektedir. Öte yandan bu hakların kendilerine lütfedilmiş olmasından çok bütün bunlara bizzat sahip olmaları gerektiği gerçeği de asla göz ardı edilmemelidir.

Aleviler tarihsel kimliklerini, kurumsal yapı ve ritüellerini bundan böyle nasıl sürdürecekleri konusunda bugün oldukça çoğalmış soru ve cevaplarıyla karmaşık bir sürecin içindedirler. Dedelerin manevi rehberliklerinin yeniden düzenlenmesinden cem evlerinin birer inanç ve erkan merkezi olarak tasarlanmasına, devletin kendilerine yönelik her tür hata ve kusurunu itiraf edip, ayrımcılıktan vazgeçmesinden kamu önünde kendilerinden açıkça özür dilemesine kadar pek çok konuda yoğunlaşan talep ve beklentileri, Alevi talepkârlığının ulaştığı boyutları göstermesi açısından oldukça önemli bir katalog işlevi görmektedir.

Bu bağlamda özellikle cem evlerinin bilinen koşullarının hukuki açıdan gözden geçirilip yeniden kurgulanması, Alevi inanç rehberleri olarak bilinen dedelerin rol ve statülerinin kendilerine iade edilmesi şimdilik karşılıklı güvenin test edilebileceği birer jest olarak görülmektedir. Hiç kuşkusuz bu talepler, kendilerini tarih boyunca mağdur edilmiş bir inanç grubu olarak hissedenden toplumun bugün bir hayli birikmiş ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyecektir. Tarih boyunca Aleviler, her zaman kayıpları çok, pazarlıkları zayıf bir topluluk olarak görülmüşlerdir. Zaman zaman basit ödünlerle, ulufe ve iltimaslarla tatmin olabilecek kadar da siyaseten kötürümleştirilmişlerdir. Bu durumun Aleviler arasında ürettiği yılgınlıkların her şeyden önce insan hakları ve özgürlükler temelinde aşılması gerekmektedir.

Bugün artık kabul etmek gerekir ki Alevi sorunu, her geçen gün yeni bir bağlam ve mecrada ele alınmaktadır. Konu sadece Alevi grup ve topluluklarında değil bütün bir toplumda dikkatle izlenmekte ve konuşulmaktadır. Bu süreç, yeni tartışmaların önünü açmakla kalmamakta, Aleviler de her geçen gün tanınmanın elverişli araç ve yöntemlerine gereksinim duymaktadırlar. Bu bağlamda Alevilerin talepleri üzerine pek çok yorum yapılmış olmasına rağmen, bu isteklerinin genel kamuoyunda özellikle Sünniler arasında nasıl algılandığı konusunda hatırı sayılır bir bilgi ve kritik henüz yapılmamıştır. Alevilerin kendi müktesebatlarını kuşatıcı bir kimliğe dönüştürme çabaları da oldukça yenidir ve bu adımlar çoklukla topluluk içi tartışma ve çekişmelerle şekil almaktadır. Çalıştaylarda bu durumun başta devlet olmak üzere, Sünni kamuoyu, medya, sivil toplum ve siyaset dünyasında nasıl ele alındığı, sorunun kavranışı ve sınırlarının belirlenmesi açısından bir hayli önemli görülmüş ve müzakereye konu edilmiştir.

Muhataplar arasındaki ihtiyat, yerini meraka, korku da ilgiye bırakmıştır. Beklenmedik ve öngörülmemiş gelişmeler artık birer sürpriz olmaktan çıkmış, örneğin Aleviler kendi sorunlarının çözümünde Sünnilerin azımsanmayacak düzeyde katkıları olabileceğini de farketmeye başlamışlardır. Aynı durum Sünnilerde de Aleviler için hissedilmekte, kabul edilmekte ve sonuçta bütün bunların seslendirilmesinden de

hiçbir şekilde çekinilmemektedir. Böylece Alevi Açılımı, bir şekilde toplumdaki farklı beklentilerin birbirlerini dikkate almasına, birbirlerinin mevcudiyetine saygı duymasına ve nihayet birlikte yaşama arzusuyla toplumla eklemlenmelerine vesile olmaktadır.

Günümüzde Aleviler inanç, kültür ve ritüel temelinde karşı karşıya geldikleri sorunları açıkça ifade etmede ve bunları kamuoyuyla buluşturmada kayda değer bir mesafe almışlardır. Alevilerin bugün her vesileyle tekrarladıkları sıkıntıları, talep ve beklentileri gündelik hayatta teknil bir huzura ulaşma arzusundan kaynaklanmaktadır. Tekrarlanan her sorun onu aşmaya yönelik bir potansiyeli de harekete geçirmektedir. Popüler Alevi söylemi, sorunları uluslararası boyutlara taşıma konusunda özellikle yurtdışındaki Alevi örgüt, organizasyon ve platformlarının katkılarına çok şey borçludur. Bu borç, lobi faaliyetlerinden küresel kavramlarla buluşmaya kadar pek çok noktada dikkat çekici gelişmelere fırsat vermiştir. Aleviler, bugün, çoğu laiklik ve insan hakları temelinde tartışılıp değerlendirilebilecek sorunlarına, Türk laikliği olarak bilinen modern uygulamaları da eklemişlerdir. Örneğin bu sorgulamalarda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığından duyulan rahatsızlığa sık sık vurgu yapılarak kendilerine güçlü bir alan açılması istenmekte, nihayet genel Müslüman toplumun hoşnut olduğu kurumsal yapılar da sorgulanarak kendi taleplerinin öncelikliliğine işaret edilmektedir.

Ancak bu sorgulama yöntemi, özünde kendini Sünni olarak gören Müslümanların çıkarlarını da göz ardı etme tehlikesi taşımaktadır. Bu düzlemde Alevileri de içine alacak yeni bir vatandaşlık konseptini dile getirmek üzere, genel bir sistem eleştirisinden çok bu sistemin kendi aleyhlerine işleyen yanlarına vurgu yapılmakta ve bu çerçevedeki tutarsızlıkların açığa çıkarılmasıyla yetinilmektedir. Burada karşı çıkılan, doğrudan çelişkili görülen uygulamalardır, bunların dayandığı daha derin ve üst tutarsızlıklara da dikkat etmek gerekir.

3.4. Muhatap Arayışı

Çalıştaylarda Alevilik, hem geleneksel hem de modern yapısı dikkate alınarak tartışılmış ve müzakereler bu iki ana kulvar üzerinden sürdürülmüştür. Ancak, Alevi hissiyatının hangi teolojik ve tarihsel formülasyona bağlı olduğunun ortaya çıkarılmasında tatminkâr bir mesafe almak için yeterli bir alt yapının varlığından söz edilemez. Bu konu henüz ilgi çekici düzeyde ele alınmamıştır. Üzerinde durulacak, konuşulacak ve müzakere edilecek bir olgunun gerçek resmine ulaşmak için her şeyden önce kökene ilişkin mit ve tasavvurların açıklık kazanması gerekir. Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda da bu düzeydeki çalışma ve yaklaşımların katkısı etkili bir düzeyde olamamıştır. Kayda değer örnekler yok sayılmaz; ancak, popüler incelemelere yön veren çalışmalar da, sorunları iyice içinden çıkılmaz bir hâle getirmekle sınırlı kalmıştır. Alevileri, belli bir mezhebin ya da belli bir bakış açısının ‘cenderesi’ içinde ele almanın ortaya çıkardığı keyfiyet, bugün resmî ve gayri resmî boyutlarıyla tam bir kargaşaya yol açmıştır. Hâlbuki sağlam bir metodoloji, Aleviliğin, Aleviler kendilerini neye nispet ediyorsa o bağlamda ele alınmasını gerektirir. Aynı ilkesellik içinde Alevilerden de kendilerini gerçek anlamda hangi referans dünyasına nispet ettiklerini açıklığa kavuşturmaları beklenmektedir.

Aleviler arasında, Aleviliğin, tarikattan mezhebe oradan da neredeyse bir din olarak tasavvur edilebilmesine fırsat veren analizler dikkat çekicidir. Alevi talepleri incelendiğinde bu isteklerin Aleviliği hangi tasavvurlarla ilişkilendirdiğini kestirmek bir hayli güçtür. Örneğin cem evlerine ibadethane statüsü talep ederken kullanılan argümanlar, inanç ve kültür temelli taleplerin bilerek ya da bilmeyerek dinsel bir statüye doğru evirildiğini göstermektedir.

Zaman zaman değişebilen ilgi ve bilgileriyle devlet ya da hükümet karşısında kısmi bir muhataplık kazanma başarısı göstermiş olsa bile bu muhataplığın Alevileri mi yoksa Aleviliği mi kapsadığı net değildir. Hatta Alevilikle Aleviler arasında dikkate değer bir açıklığın ortaya çık-

tığı ve bu anlamda pragmatik nedenlerle de olsa Aleviliğin değil ama Alevilerin devletle işbirliğine davet edildiği kolayca tespit edilebilir. Oysa bugün Alevilerin öncelikli sorunu kendi kimliklerine karşı genel geçer lakaytlıklar göz ardı edilmemek şartıyla bizzat Aleviliğin nasıl görüldüğü, değerlendirildiği ve anlaşıldığıdır. Tekrarlamak gerekirse genellikle devletin alttan alta Sünni bakış açısıyla örtüştüğü varsayılmakta ve bunun sonucu olarak da hâkim sistemin her zaman Aleviliği gözden çıkardığı, ihtiyaç duyduğunda da Alevileri kendi siyaseti içinde istihdam etmeye meyyal olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu oldukça tartışmalı iddia hiç kuşkusuz gündelik yaşamda kendine bazı hazır örnekler bulma şansına her zaman sahip olmuştur. Nitekim özellikle Türk-İslâm sentezi merkezli ideolojik kurgusu içinde Türklüğün otantik özüne yönelik bir arayışın, İslâmcı talepkârlık karşısında devleti Alevilere yakınlaştırma çabası içine girdiği ve yine çoğu zaman “gerçek İslâm”, “İslâm’ın biricik özü” gibi ifadelerle Aleviliğin, Alevi özne üzerinden Kemalizm’in himayesine davet edildiği gözlenmektedir.

Maalesef Alevilerin hiçbir talebi bugüne kadar diğer inanç grupları tarafından üzerinde yeterince çalışılmış, anlaşılmış, kavranılmış ve çözümlenmiş değildir. Geçmişte Alevileri kendi inanç ölçülerine bağlı bir şekilde değerlendirenlerin, topluluğa atfettikleri isimlendirmeler de bu üstenci yaklaşımın ürünleridir. Alevileri “rafizi”, “sapkın” ya da “heretik” görmekte ısrar eden bir bakış açısı, doğaldır ki sonuçta “batıl” saydığı bu gruplara karşı kendini de “hakikat”in biricik temsili olarak yani “Hakk”ın ana mihveri olarak görecektir. Bu bağlamda Sünni Müslümanların kendilerini dışlamakla kalmayıp, aynı zamanda inanç ve uygulamaları konusunda genel kamuoyunu yanılttiklarını düşündükleri beyanlarına da şiddetle tepki gösteren Aleviler, buna karşılık kendilerini açıklama konusunda yeterli hiçbir çabaya da sahip değildirler. Görünen manzara Alevilerin kendilerini açıklama konusunda genellikle “lâ yüs’el” bir durumda olduklarıdır. Birlikte yaşamamanın en temel koşullarından belki de en başta geleni ilişkilerdeki çifte standartları ve müphemliği gidermektir. Ne var ki Aleviliğin tanımlanması etrafında ortaya çıkan belirsizlik bile henüz ortadan kalkmış değildir. Hiç kuşku-

suz Alevilerin Sünniler Sünnilerin de Aleviler hakkındaki yargıları kabul edilemezdir ve bütün bunların sonuçta bir ezberin ötesine geçmeyen, ağırlıklı olarak da geleneksel kabullerle şekillenen kimi sığ ve basit önyargılardan kaynaklandığı açıktır. Artık çoğu tarihsel düzeydeki fantastik iddia ve suçlamalardan ibaret önyargı ve iftiralarla, iddia ve kabullerle yüzleşmek, hesaplaşmak ve bütün bunları akıl, adalet ve iz'an ölçüleri içinde kararlılıkla reddetmek gerekir.

Alevilerin Sünniler hakkındaki yargıları gasp, zulüm ve adaletsizlik üzerine inşa edilmişken, Sünnilerin de Aleviler hakkındaki yargıları ihanet, sapkınlık ve cehalet üzerine bina edilmiştir. Bu karşılıklı yargılamaların bugün için hiçbir anlamının kalmamış olması beklense de söz konusu suçlamaları hiç yokmuş gibi saymak da artık devasa bir boyuta dönüşen Alevi sorununu çözme konusundaki olumlu sayılabilecek her bir adıma karşı kısıtlayıcı birer engele dönüşmektedir. Karşılıklı önyargılardan beslenen geleneksel tutumlarda bugün için kısmi bir rahatlama olsa bile Aleviler söz konusu olduğunda esaslı bir dışlamanın varlığı hala inkâr edilemez boyutlardadır. Bugün artık gerek Alevilerin gerekse Sünnilerin birbirleri hakkındaki değerlendirmelerinde ciddi bir farklılaşmanın olması beklenmelidir. Çünkü ne Alevilerin Sünniler ne de Sünnilerin Aleviler hakkındaki ithamları kayda değer bir gerçekliğe sahiptir.

Ne yazık ki pek çoğu tarihe mal olmuş bu suçlamalar ve buna bağlı olarak uzayan mesafeler, gerçekliği yeniden biçimlendirmeye ihtiyaç duyan bir duyarlılık karşısında, gündelik hayatın birer sabitesi olma iddiasıyla direnmeye devam etmektedir. Hiç kuşkusuz Aleviler de Sünniler de sağlam verilerden hareketle, kendi ön kabulleriyle, inanç ve yargılarıyla yüzleşmek ve hesaplaşmak zorundadırlar. Karşılıklı önyargıların gerçek verilerle desteklenmesi hiçbir şekilde mümkün olmasa da bugün yaygın bir şekilde sahiplenilmiş olan bu rahatsız edici hissiyatın temelinde tarihsel, teolojik ve ideolojik yaklaşımların yer aldığı bellidir. Bu iddiaları besleyen başka birtakım iddialar da vardır ve bütün bunlar, her iki topluluğun birbiriyle olan ilişkilerini her zaman kritik bir eşikte tutmaktadır. Hâlbuki bu karşılıklı suçlama ve yargılar ancak birkaç yüzyıl öncesinin tarihsel gerçekliği içinde kendine zemin bula-

bilecek siyasi ve teolojik saflaşmalarla ilişkilidir.

Hiç kuşkusuz burada üzerinde durulması gereken konu Alevilerin kendileri dışındaki temsil grupları tarafından nasıl görüldükleri değildir. Bugün dile getirdikleri talepleriyle genel kamuoyunda kayda değer bir ilgi yaratan Alevileri, öteden beri bastırılmış duygularıyla, husumet ve dışlanmışlıkla ilişkilendirilmiş belli başlı imajlarıyla tanımlamak ne derece doğru olacaktır? Burada önemli olan, Alevilerin kendilerini tanımlamaları, referans çerçevelerini açıklamaları, sınırları hakkında genel kamuoyunu bilgilendirip aydınlatmalarıdır. Anlaşıldığı kadarıyla tanım konusunda oluşan hassasiyet çok açık ve derindir. Örgütlü kimi grupların Aleviliğin sınırlarının belirlenmesine ilişkin tepki, tehdit ve müdahaleleri geleneği ihya etmek isteyen gruplar üzerinde tahakkümle sonuçlanmaktadır.

3.5. Korku, Umut ve Tereddüt

Hükümetin Alevi sorunlarının anlaşılıp çözümlenmesine ilişkin olarak attığı adımlar kimi Alevi grupları tarafından anlaşılmaz bir tereddüt hatta yer yer öfkeyle karşılanırsa da genel çoğunluk bu süreci oldukça anlamlı bulmakta ve siyasi iradeye gereken desteği sunmaya hazır olduklarını ifade etmektedir. Marjinal düzeyde bile olsa, öne çıkan bu tepkileri de doğru bir şekilde anlamak ve değerlendirmek gerekir. Gerçekte, oldukça daralmış bir ruh halinden sadır olabilecek bu tepkiler, sadece gerginliği beslemekle kalmamakta aynı zamanda mevcut duyarlılığı bir öfke seline teslim etme riski de taşımaktadır. Alevilerin bu topraklar üzerindeki kalıcı varlığını sağlıklı bir şekilde anlamaya yönelik her tavır, öneri ve söylem, içerden bir itiraz ya da müdahaleyle bastırılmakta, sorunun aşılmasına yönelik öneriler de ihanetin birer aracı olarak etiketlenmekte, böylece kapalı örgütsel dilin kuşatması varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Kabul etmek gerekir ki Alevilerin tarihsel ve toplumsal yapılarında içkin olan bazı özellikleri ve yine bugüne intikal eden kimlik ihtilafları da bu tepkilerinin yaygınlık kazanmasına destek olmaktadır.

Alevi tarihi bir mağduriyet tarihi olarak okunur ve bugün çözümlenmesine çaba harcanan pek çok sorun bu tarihin maliyetini dikkate alıp sorgulamadan çözülemez. Mağduriyet ve buna bağlı olarak gelişen güven sorunları açıkça yakıcıdır. İmajinatif dışlamalardan göz ardı etmelere, cana kast etmekten tarihin yüklerine ortak olmaya kadar bugün pek çok açıdan acı bir bilanço olarak hatırlanan süreçlerden çıkan ortak sonuç umut verici olmaktan uzaktır. Taleplerini dile getirmekteki ısrarları, söylem arayışları ve eşit yurttaşlık talepleriyle Aleviler, dar örgütsel yapıların ürettiği radikal, mitik ve romantik çıkışların cenderesini kırmak zorundadırlar. Öte yandan tarihsel süreçteki mağduriyetleri ve sıklıkla vurgulanan dışlanmışlıkları, bugün artık pek çok Alevinin tekrarladığı bir şekilde, “öğrenilmiş bir çaresizlik”le ilişkilendirmenin de sorunu kilitlemekten öteye gitmediği fark edilmelidir. Bütün bu süreci

besleyen belli başlı koşulları ve ağır maliyetler üreten tarihsel mirası esaslı bir şekilde sorgulamadan kayda değer bir ilerleme sağlamak mümkün değildir.

Devlet mekânizmaları ve sivil toplum örgütleri, Aleviler için demokratik platformun tüm imkân ve seçeneklerini kullanarak yeni bir katkı sunmak durumundadır. Kayda değer fırsat alanları üretmek ise, her zaman sıkı bir anlama, güven ve direnç sorunuyla baş etmeyi gerekli kılmaktadır. Alevilerin özellikle 90'li yıllardan itibaren kendi kimlik ve aidiyetlerini yeniden kurma, tanımlama ve biçimlendirme konusundaki çabaları göz ardı edilemeyecek bir enerjiyle kamusal bir dile kavuşsa bile, bu coşku, merkezinde Alevilik temasına siyasal bir derinlik katma çabasından ayrı düşünülemez bir kimlik beyanına imkân vermektedir.

Bu bağlamda Alevilerin kendilerini her zaman hâkim inanç kodlarının dışında tanımladıklarını da unutmamak gerekir. Bugün rekabet ve gerilimin gün yüzüne çıkardığı yeni bir duyarlılık içinde, oldukça aceleci bir şekilde Aleviliğin yeniden biçimlendirilmesine yönelik olarak formüle edilen taleplerin ne gelenekle ne modernlikle ne de dünyanın gidişatıyla sağlıklı bir yüzleşme ve hesaplaşma olanağına yol açtığı düşünülebilir. Aceleci çözüm arayışları, birkaç sembolik isteğin hızla gerçekleştirilmesi konusundaki coşku, duygusal açıdan pekâlâ anlamlı sayılabilir. Oysa açıkça fark edilen Aleviliğin bilimum kayıplarını ve gelecek söz konusu olduğunda bu aceleciliğin bir inanç örgütlenmesinin belki de en önemli adımlarını daha baştan sekteye uğratabileceğini de bilmek gerekir.

Alevilerin bu bağlamda artık genişleyen talepler kataloğundaki isteklerinin kimlik vurgularını yücelten siyasi bir vurguyla şekillendiğini unutmamak gerekir. Aleviler, Osmanlıdan beri bilinen gerekçelerle dışlandıklarını iddia etmekte ve Sünnilerden kimi noktalarda ayrışan inançlarının her zaman korunmaya ve gözetilmeye muhtaç yanlarına vurgu yapmaktadırlar. Ne var ki Aleviliğin tarihsel süreçte her seferinde Sünnilik karşıtlığı üzerinden kurgulanan özellikleri (*teberrâ ve tevellâ*),

bugün yekpare bir Aleviliğin oluşmasında olduğu kadar Sünni-Alevi yakınlaşmasının sağlanmasında da önemli ölçüde engel teşkil etmektedir.

Aleviliği bir cemaat içinde tutma ya da onu siyasi bir geleneğin ek-lentisi olarak görme çabalarında açıkça fark edilebilen bu telaş, popü-ler söylemlerde karşılığını bulan laikleşme, bireyselleşme ve özgürleş-me isteğiyle hiçbir şekilde uyuşmamaktadır. Alevilerin, asırları kuşatan sorunlarıyla bugün hangi argümanlarla, yol ve yordamlarla baş edile-bileceği merak konusudur. Öte yandan Alevi talepkârlığının sınırlarının muhkem bir retorik etrafında şekillendiğini söylemek de bir hayli güç-tür. Parçalı örgütlenme yapıları, oldukça farklılaşmış Alevilik algıları ve inanç ve ritüeller konusundaki belirsizlikleriyle tipik bir Alevi'nin kendini hangi referans dünyasında konumlandıracağı konusunda çoğu verim-siz sayılabilecek tartışmalara yol açmaktadır. Örneğin taşrada mukim Alevilikler, gelenekli dünyalarının kamusal alana taşınmamasına bağlı olarak ortak bir dil ve siyasetten uzak kaldıkça, bu ihtiyaç, inancın hi-lafına katı ideolojik yapıların kontrolünde tüketilmektedir. Belli bir dil ve söylem dünyası içinde kapalı bir tarihselliğe mahkûm olarak soru-nu çerçeveselendirmek zorunda kalan Aleviler, bugün artık diğer inanç gruplarının görüşlerine de açık bir şekilde kendilerini yeniden ele almak ve görünmek durumundadırlar.

IV. Bölüm

Değerlendirme ve Öneriler

4.1. Bazı İşaretler: Genel ve Özel Durumlar

Gerçekleştirilen tüm çalıştaylarda, kamuoyunda Alevilik ve Aleviler hakkındaki yaygın kanaat ve değerlendirmelere ulaşmak mümkün olmuştur. Bu çerçevede asıl olan, Alevilerin kendi sorunları hakkındaki değerlendirmelerine ulaşmak, sorunun boyutlarına ilişkin olarak Alevi olsun olmasın tüm kesimlerin yaklaşımlarına kulak vermek, kamuoyunun açılım bağlamında ortaya koyacağı tavır, tutum ve refleksleri tespit etmek, son olarak da elverişli bir yol haritası için gerekli olan bilgi akışını düzenleyici bir rol üstlenmektir.

Bu duyarlılıklar ekseninde başlatılan sürecin temel amaçları arasında, en başta Alevi sorunlarının tespit edilmesi ve çözüm için elverişli sayılabilecek bir makuliyet alanının oluşturulması gelmektedir. Demokratikleşmeye hizmet etmek üzere Alevileri kendi yapı ve cemaatlerinden herhangi birini dışarıda bırakmaksızın, mevcut çeşitlilikleri içinde çalıştaylara dahil ederek, belli başlı sorunlarını, siyasal farkındalık geliştirmek üzere Sünni halk ve devlet ile algıladıkları çatışma alanlarını ifade etmelerine fırsat vermek; topluluklarına tanınma hakkı verilmesi yolunda kalıcı adımlar atarak kamusal hayatta işleyişini takviye etmek; meşru taleplerini kamusal alana taşımanın yanı sıra ortaya koydukları ve birlikte yaşama şansını zorlayan taleplerini ortaklaşa tespit etmek, gündelik hayatta karşılık bulan ve genellikle insan hakları ve laiklik uygulamalarına ilişkin iddia ve eleştirilerden beslenen sorunlarıyla yüzleşmek, Alevi toplumuyla devlet arasındaki irtibatı geliştirmek, gruplararası ilişkilerin iyileştirilmesi, bu bağlamda yine devlet ve toplumla Aleviler arasında sağlıklı ve karşılıklılık esasına dayalı bir dil kurulmasına öncülük ve aracılık etmek, sorunları, çözümün çerçevesi ve imkânları ölçüsünde genel toplumla paylaşmak, adil, kalıcı ve toplumsal huzuru teyit edici bir düzenlemenin başta yurttaş temelli bir aidiyetin öne çıkarılması olmak üzere başka hangi ölçüler içinde gerçekleştirilebileceği konusunda muhataplar arasında sonuç alınabilir bir müzakere süreci başlatmak da bu amaçlar arasında sayılabilir.

Gerçekleştirilen çalıştaylarla karşılıklı güveni güçlendirerek, elve-

rişli bir çözüm diline ulaşmak, verimliliği artıracak bir yol haritası oluşturmak, Alevilerle devlet arasındaki kanalları genişletmek ve çoğaltmak, kısa vadede atılabilecek adımların belirlenip bu adımların vakit geçirmeden atılmasına önayak olmak, ilgili kamuoyunun bu konudaki beklentilerini karşılamak, çözüm yollarının sadece Aleviler için değil diğer vatandaşlar için de önemli olduğunun tüm ilgililerce kavranmasına gayret etmek amaçlanmıştır.

Bütün bu gerekçe ve amaçlardan hareket edildiğinde aslında çalıştayların, sorunun belli başlı boyutlarına nüfuz edilmesi açısından birer başlangıç etabı olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Bu süreçte Aleviler ilk kez devletin resmi makamları tarafından muhatap alınmış; sorunlarını hem devlet hem de toplum nezdinde ortaya koyarak kendilerini, sorunlarını ve taleplerini ifade etmişlerdir. Çalıştaylarda sorunun “basit” müdahalelerle, yasalarda yapılabilecek “ek” düzenlemelerle, sıklıkla başvurulduğu gibi “uyanıklık” gerektiren politik operasyonlarla, “usta işi” el çabukluklarıyla ya da “hibe” aktarımlarıyla halledilemeyeceği net bir şekilde ortaya çıkmış ve şimdiye kadar bu yol ve yöntemlerle ulaşılmaya çalışılan hedeflerin ortaya çıkardığı vahamet açıkça fark edilmeye başlanmıştır. Esasen bu tür stratejik tercihlerin daha başından beri problemi derinleştirdiği konusunda tüm çalıştay katılımcıları arasında konsensüs de sağlanmıştır. Sorunla ilgili çözümlerin öncelikli olarak siyaset erkinin aktif çabasıyla belli bir noktaya getirilebileceği kesinlikle doğru olmakla beraber, bu hedefin bile hazırlık babında bir uzlaşmaya, bir ortak zemine ihtiyacı olduğu da asla göz ardı edilemezdi.

Bütün bu gerekçe ve amaçlara bağlı olarak elde edilen sonuçları gözden geçirmek gerekirse, belirtmek gerekir ki çalıştaylar, her şeyden önce mevcut sürecin işleyişi hakkında fonksiyonel sayılabilecek kimi noktaların ortaya çıkarılmasına katkı sunmuştur. Gelinen bu noktada, pek çok Alevi katılımcı, devlet ve hükümet birimlerinin şimdiye kadar kendi sorunlarına yeterli ilgiyi göstermediğinden yakınmışlardır. Bununla birlikte Aleviler, fiili bölünmüşlüklerine rağmen, kendilerini ifade etme yolunda kalıcı adımlar atmaya hazır olmuşlardır.

Öte yandan kendilerini temsil iddiasıyla ortaya çıkan örgütlerin tek tek her biri için, Alevilerin çıkarlarını yansıtmada konusunda kapsayıcı/kuşatıcı olduklarını söylemek zordur. Bu bağlamda Alevilerin temsil, liyakat ve ehliyet konusundaki sorunlarının arttığı ve aynı oranda da karmaşıklaştığı söylenebilir. Mevcut çeşitliliklerinden hareketle Alevilerde ortak bir söylem kanalı bulmak zordur. Tartışma dili büyük ölçüde siyasidir, bununla birlikte genelde akademik ya da entelektüel bir yeterliliğe sahip analizlere pek ihtiyaç duymayan çıkışlarıyla bile güçlü bir kamuoyu oluşturmayı başarmışlardır. Hatta bu konuda uluslararası desteklerin de siyasetlerine eklenmesi söz konusudur.

Alevi ve Bektaşileri ortak bir payda içinde görmek yaygın bir alışkanlık olsa da her iki grubun gerek türdeşlik gerekse içerik açısından birbirinden farklı özelliklere sahip oldukları tartışılmaz. Yine de hiç kuşkuya mahal bırakmayacak bir şekilde Aleviler, referansları söz konusu olduğunda Sünnilerden çok Bektaşilere yakın bir noktada durmaktadırlar. Ancak Türkiye Aleviliğinin belli başlı sorunlarıyla Bektaşiliğin sorunları birbiriyle kesişmemektedir. Bektaşiliğin bir tarikat geleneği içinde şekillenen yapısıyla Aleviliğin hala müphem ancak genellikle kültürel sayılabilecek boyutlarını eşleştirmek imkânsızdır. Zaten Bektaşiliğin inşa süreci de çoktan tamamlanmıştır. Ne var ki Alevilik, modern kent gereklilikleriyle birlikte yeni bir mecraya sürüklenmektedir. Bu bağlamda Bektaşilerle Alevileri aynı minvalde ele alan çözümlerlerde, yanlış bir şekilde, birbirinden farklı inanç ve geleneklerin bir bütünlük talebi içinde, işlevsel bir ortaklık teması içinde ele alınmasına çaba sarf edilmektedir. Aynı durum Nusayri ve Caferi toplulukları için de fazlasıyla geçerlidir. Nusayri ve Caferi toplulukları birer mezhep yapılanması içinde varlıklarını sürdürmektedirler. Bu toplulukların her birinde devletle ilişkileri söz konusu olduğunda dile getirilebilen pek çok sorundan söz edilebilir ancak bu çeşitliliklerin derin farklılıkları örtmeye imkân vermemektedir.

Aleviler yekpare bir yapı özelliği taşımazlar. Türkmenler, Tahtacılar, Abdallar vs. gibi oldukça çeşitlenmiş yapılarıyla Aleviler ülkenin her yerinde aynı dil, söylem ve dünya görüşüne sahip olmayan bir çeşitliliğe sahiptirler. Politik duyarlılıklar etrafında çoğalan ilgileri, hızla,

ortak ancak aceleci sayılabilecek bir çözüm paketinin oluşumuna yol açmıştır. Bu paket çoğu ezberlerden oluşan ve hem devlet hem de genel nüfusu oluşturan Sünniler hakkında gerçeklikle pek az teması olan kurgular üretmeye meyyaldir. Aynı durum “karşı taraflar” için de fazlasıyla geçerlidir.

Esasen Aleviler arasındaki sorunlar salt kendi inisiyatifleriyle çözümlenecek durumda değildir. Grupların birbirlerine karşı özsayıları kalmamıştır. Topluluğun birlik ve beraberliğini sağlamak konusunda devletin önyak olması beklenmektedir.

“Aleviliğin İslâm’ın içinde mi yoksa dışında mı olduğu” konusunda ancak bir “fitne” ya da “fesat” kabilinden okunabilecek bir tartışma, giderek gerçekliğin ihmal edilmez bir kıstası olarak öne çıkmaya başlamıştır. Bu provokatif söylem sonuçta Aleviler arasında şaşırtıcı bir kırılma noktası yaratmıştır. Bugün her bir Alevi bu soruya cevap vermeye zorlanmaktadır. Kendi duruşlarını bu tür sorular karşısındaki cevaplarla belirlemeye çalışan gruplaşmalar, Aleviliğin İslâm’ın dışında bir din, kültür ya da bağımsız bir inanç sistemi mi yoksa İslâm’ın içinde kendine özgü müstakil bir yol mu olduğu konusunda yol olmaya zorlanmaktadır.

Çoğu seküler ve din karşıtı eğilimlerle hareket eden araştırmacı yazarlar, Alevilik içinde gelişen bu yeni kanalları neredeyse ana damar bir akım ve çizgi olarak görmekte adeta birbirleriyle yarış halindedirler. Bu bağlamda Aleviliği İslâm içinde sayan yaklaşımların da çoğu zaman çekingen hatta kendi tercihlerini “açıklanmaya muhtaç” bir şekilde yansıtmaya mecbur kalmaları, çoğu durumda da bu eğilimlerini gizlemeye çalışmaları söz konusudur. Alevilerin taleplerine ilişkin beklentilerde ortaya çıkan ihmaller ve Sünni kamuoyunun İslâm’ın yorum tekeline elinde tuttuğuna dair polemikler bir başka açıdan Alevilere İslâm dışı bir mecrada, kendilerine yeni bir aidiyet bulmaları konusunda tartışılır bir istikamet sunmaktadır. Öte yandan Alevileri şifahi kültürün birer temsili olarak değerlendiren yaygın bir bakış açısı da, tanımlama ve tarif etme söz konusu olduğunda bilimsel ölçütleri zorlamak pahasına, “heretik”, “rafizi”, “mülhid” ve “Kızılbaş” gibi kavramları pejoratif

anlamlarıyla kullanmakta, bu çerçevede ortaya çıkan “tahrif” de mevcut gerilimi daha da derinleştirmektedir.

Alevilerin kent ortamındaki yaşam şartları, geleneksel yapılarının güncellenmesi konusundaki bazı temel sorunları gündeme getirmiştir. Kent ortamı Aleviliğin geleneksel söylem ve yapısını alt üst etmiş, yeni ilişkiler ağı otantik Aleviliğin kentteki tutunma koşullarını zorlaştırmıştır. Aslında Aleviliği asıl zorlayan yeni kuşağın kendi inanç, gelenek ve göreneklerine karşı geliştirdikleri gelişigüzel tepki ve itirazlarıdır. Modern eğitim süreçlerine gönüllü olarak katılmakta hiçbir çekince taşımayan Aleviler, bugün kendi inanç ve ritüelleriyle yaşadıkları çelişkileri aşma konusunda asıllara dönmeyi pek az tercih etmektedirler. Bunda modern Cumhuriyet’in radikal değişim politikaları ve kamusal-gündelik hayatı yeniden inşa etme amacı güden seküler programlar kadar radikal siyasi söylem ve çıkışların da etkisi belirleyici olmuştur. Böylece başta bir inanç rehberi olarak dedenin nüfuz alanları zayıflatılmış, kimi geleneksel ve kültürel uygulamaların toplumsal meşruiyeti ciddi bir şekilde aşındırılmıştır. Bugün pek çokları için Alevilik, folklorik ve seremonik ham malzeme üzerine inşa edilen yeni bir tasarımdır. Dolayısıyla bu yeni inşa, topluluğun manevi açıdan tezyinine pek fazla izin vermemekte hatta bu ihtiyaç çok yerde de unutturulmaya çalışılmaktadır. İdeolojik, basmakalıp ve radikal unsurların hegemonyasına fırsat veren bu yönelim, sonuçta Alevileri daha da gergin ve muhalif bir dile muhtaç hale getirmektedir.

Alevi taleplerinin pek çoğunu devletin geleneksel laiklik politikalarıyla birlikte ele almak ve tartışmak gerekir. Fakat Aleviler, devletin laikliğini mahrumiyetlerini pekiştiren bir düzenek olarak görmekte ısrarcı değillerdir. Sıklıkla talep edilen, laiklik uygulamalarındaki çelişkilerden çok Alevilerin maruz kaldığı sorunlardır. Aleviler tarafından devlet, yaygın bir şekilde Sünni olarak tanımlanmakta, uygulamalarının son tahlilde Alevi olmayan Müslümanları himaye etmeye yönelik olduğu iddia edilmektedir. Devletin tüm vatandaşlarına eşit mesafede olmasını arzu eden Aleviler, bu bağlamda Sünnilerin gördüğü ilgiyle kendi koşullarının “oransızlığına” dikkat çekmekte, aynı ilgiye ortak olmak isteyen kimi Aleviler de devletle yakınlık arayışına girmektedirler.

Bu bağlamda laiklik tartışmalarının ilerlediği güzergâh, Alevi toplumunun farklılaşmasını da beraberinde getirmektedir. Örneğin Aleviler, gerçek bir laikliğe duydukları özleme vurgu yaparken; devleti de her konuda tutarlı davranmaya davet etmekte ve Türk toplumunda kendilerine eşitlikçi bir düzeyde yer açılmasını beklemekte hatta laikliğin Türkiye'ye özgü bilinen formel pratiklerini reddetmektedirler. Kimi sektör Aleviler için ise ütopyik bir laiklikten söz etmek daha yerinde olacaktır. Bunun da ana eksenini her şeyden önce devletin tam anlamıyla "dinsiz" olmasına yöneliktir. Devletin "dinli" olmasını laikliğe aykırı bulanlar sadece Aleviler değildir. Diyanet'in kaldırılması, din eğitimi ve fetvanın devlet elinden alınması ve artık dinle ilgilenmemesi sadece Alevilere izafe edilemez. Bazı Sünni dindarlar ve ateistler de bu görüşü savunmaktadırlar.

Aslında bu söylem ve taleplerin genel Alevi kamuoyunda şaşırtıcı düzeyde bir taban bulmasının tahmin edilebilir nedenlerinin başında, topluluğun referans ve aidiyet bağlamında açıkça ve resmen ihmal edilmiş olması gelmektedir. Yeni kuşaklar arasında Alevi söylemlerinin laikçi aktörler tarafından belirlenmeye çalışılması, özellikle gelenek vurgusu baskın Aleviler arasında rahatsızlık yaratmaktadır.

Alevilerin Türkiye içindeki mevcut koşullarının seyriyle ilgili olarak uluslararası ilginin oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. Bazı ülkelerin dikkatlerden kaçmayan ilgileri devlet katında olduğu kadar genel kamuoyunda da endişeye mahal verecek boyutlardadır. Öte yandan Aleviler arasında da bu ilgi, kullanılmaya müsait bir imkân ve fırsat alanı olarak görülmektedir. Sorunları iç dinamikleri harekete geçirerek çözmek isteyenlerde de dış dinamiklerden yardım umanlarda da ortak olan ana tema kendilerini her zaman mağdur bir şekilde tanımlamaları ve bu koşullarının iyileştirilmesine yönelik ısrarcılıklarıdır. Bu durumu hiçbir şekilde göz ardı etmemek gerekir.

4.2. Tanınma ve Tanımlanma

Aleviler, muhtevasını modern kültürel hâsılanın beslediği yeni gelişmelerden yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Her zaman bir aşınma, erime ve kaybolma kaygısıyla birlikte dile getirdikleri taleplerinin bugün hangi prosedürler içinde karşılanabileceği konusunda ise hala bir netlikten söz edilememektedir. Bununla birlikte din ve dünya algısı, ahlâk ve ritüel farklılaşmaları Aleviliğin yeniden doğuşundan söz edilmesini kolaylaştıracak imalara da sahiptir. Kabul etmek gerekir ki bu farklılaşmalar, Aleviler arasında kısmen derinlikli sayılabilecek kimi teorik tartışmalarla da ilişkilidir. Manevi otoritelerinin bugün nispeten yok sayılan itibarları karşısında pek çok Alevi, dinî ve kültürel tercihlerinde inancı pozitif bir bilgi nesnesi olarak kullanma eğilimindedir. Modernliğin ürettiği havsala, değerlerine çok kere duygusal atıflarla bağlanmak durumunda kalan Aleviler için yeni davranış ve eylem alanlarının doğmasına yol açmaktadır.

Etnik ve kültürel kökleri bir yana, her şeyden önce Aleviler, Alevilik inancı etrafında buluşan bir gruptur. Bu aidiyet içinde kendi kimliklerine sahip çıkarak biteviye maruz kaldıklarını iddia ettikleri müdahaleler karşısında gündelik hayatta kendilerini korunaklı bir yer aramakta, aleyhlerine işlediğini düşündükleri süreçlere karşı da pozisyonlarını geliştirmek istemektedirler. Zira Aleviler, düşünce ve inançlarını dile getirme konusunda her zaman şanslı sayılmazlar; çoğu zaman ve çok yerde inançlarını saklamak, onların belli başlı hayat stratejileri arasında yer almıştır. Alevi duyarlılığının, hiç de homojen olmayan bir topluluğun yaşadığı sıkıntılar üzerinden kamuda bir karşılık bulması, tartışmaların teolojik değil siyasi bir düzlemde ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Aleviler arasında, sorunu siyasetin limitleri içinde gündeme getirenler daha makbul sayılmakta, politik angajman sahipleri ilgili kamuoyunu doğrudan etkilemekte ve kabul görmektedirler. Bununla birlikte politik gerginliklerin belirleyici olduğu bir düzlemde, Alevilik tartışmalarını sağlıklı bir şekilde sürdürmek mümkün değildir. Tartışma,

ancak tarafların birbirlerine kulak verebildikleri şartlarda bir anlam ve değer kazanabilir.

Günümüzde tartışmalar öncelikle Aleviliğin gerçekte ne olup ne olmadığı sorusu etrafında düğümlenmektedir. Tanımlanma konusunda ortaya çıkan hassasiyet bir hayli derindir ve bu dikkat, hem Aleviliği hem de Alevileri kalıcı bir belirsizlikle karşı karşıya getirme riski taşımaktadır. Gerçi Aleviliğin ne olduğuna ve nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin problemler sadece Alevilere mal edilecek bir tartışma konusu olmaktan da çıkmıştır. En az Aleviler kadar Sünniler ve diğer inanç grupları da artık bu tür sorunlarla karşı karşıyadırlar.

Aleviliği “Sünnilik içinde eritmek”le onu “herhangi bir Alevilik anlayışına sabitlemek” arasında kayda değer bir farktan söz edilemez. Alevilerin,  rneğin Hz. Ali merkezli tasavvurlarını S nnilikteki benzer tasavvurlarla özdeşleştirme çabalarını anlamak zor değilse de yine de bütün bunların sonuçta ortaya çıkaracağı kargaşaya daha baştan dikkat etmek ve gerekli önlemleri almak gerekir. Bu bağlamda Aleviliği genel İslâm muhayyilesinden uzaklaştırma yönündeki arayışlarla, onu Sünnilikle benzeştirme çabalarını aynı kategoride ele almak açıkça sorunludur. Çünkü Aleviliği genel İslâm tasavvurunun dışına çekme azminde, doğrudan doğruya yeni bir eksen arayışı söz konusudur.

Sorunun niteliğinde  ne çıkan muğl klıkta devletin rolü hiçbir şekilde göz ardı edilemez. Aleviliği ya da Alevileri herhangi bir zaviyeden ele alma konusunda ortaya çıkan ve çoklukla fütursuzca sürdürülen tartışmalar, bugün “hangi Alevilik” sorusunu vazgeçilmez kılmaktadır. Bu soru, modern hayatın gereklilikleriyle olduğu kadar teoloji ve tarihle de sağlıklı temas noktaları bulunarak cevaplandırılmak zorundadır. Böylece Aleviliği, kendi oğulculuğundan beslenen farklılıklarını olabildiğince netleştirerek, tarihsel ve teolojik yaklaşımların verilerini de dikkate alarak yeniden mütalaa etmek gerekecektir.

Bugün için hemen her Alevinin üzerinde kolaylıkla uzlaşabileceği bir tanıma ulaşmanın zorluğu ortadadır. Bu zorluk her Şeyden  nce Aleviliğin, hem geleneksel hem de modern yapısının ortaya çıkardığı söylem çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte yine de

inançsal yapılarının ortaya çıkarılması ve ritüellerinin belirlenmesinde Aleviliğe mensup olmayan başka herhangi bir kişi ya da grubun kendileri adına yetki kullanarak bu alanlarda belirleyici olması Aleviler tarafından hiçbir şekilde kabul edilemez.

Alevilerin belli başlı sorunlarının bugün tek tek her bir Alevi üzerindeki yükünün arttığına ilişkin yaygın izlenim, daha çok kültürel ilişkiler ağı içinde korunmaya çalışılan müktesebatın, kabaca asimilasyon kavramıyla ilişkilendirilebilecek bir şekilde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu korkusuna dayanmaktadır. Aleviliğin hem inanç hem de ritüel düzeyinde gücünü kaybettiğine ilişkin kaygılarıyla pek çok Alevi, bu durumdan doğrudan doğruya devleti sorumlu tutmaktadır. Popüler Alevi söyleminde, özellikle Osmanlı'dan itibaren hiç değişmeden varlığını sürdüren "Sünni hegemonik devlet düzeneği"nin, bilinen hayat tarzlarını istedikleri şekilde sürdürmelerini kısıtladığı ifade edilmektedir.

Aleviliğin içeriği ve tanımlanması konusunda tüm çalıştaylar boyunca katılımcılar arasında birtakım görüş ayrılıkları çıksa da bu konudaki dikkatin genellikle devletin Aleviliğe bir çerçeve çizeceğine ilişkin kaygıların ürünü olduğunda şüphe yoktur. Anadolu Aleviliğinin çeşitlilik içeren özellikleri ve devletin de şimdiye kadar bu konuya dair herhangi bir girişime önyak olmamasından kaynaklanan gerekçeler toplamı, inancın çerçevelendirilmesi konusunda zaman zaman abartılı sayılabilecek bir hassasiyetin oluşmasında etkili olmuştur.

Devletin herhangi bir inanç alanının sınırlarını belirleme ya da içeriğine istediği şekilde müdahale etme hakkına sahip olduğundan asla söz edilemez. Ancak devlet, vatandaşlarının mensup olduğu inanç ve ritüeller hakkında net bir şekilde bilgi edinme hakkına sahiptir. İnancın gerektirdiği muameleler, çeşitli gruplar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, kamusal alanda cemaati temsil sadedindeki sembol ve işaretlerin statüsü, tezahür edenin anlaşılması vs. bütün bunlar hakkında devletin her türlü polemikten uzak bir şekilde sağlam ve şeffaf bir bilgiye erişmek istemesinde yadırganacak hiçbir şey yoktur. Eğitim müfredatının belirlenmesinden inanca ilişkin hizmetlerin gerçekleşmesine kadar he-

men her alanda, devletle toplum arasındaki iletişim ve diyalog akışının sürmesi için bilgi talebinde bulunulması olağandır.

Çalıştaylar boyunca söz konusu tereddütlerden hareketle Aleviliğin tanımlanması ve çerçevelendirilmesi konusunda karşılıklı iyi niyetliliği açıkça devre dışı bırakma pahasına bazı çıkışlara da tanık olunmuş; örneğin kimi katılımcılar tarafından bu tartışmaların arkasında devletin Alevilik alanına müdahale hakkını kullanmaya yeltenmesinin yattığı vurgulanmıştır. Gerçi tanımlamanın ancak Aleviler tarafından yapılması gerektiğinde taraflar arasında hiçbir görüş ayrılığı olmamasına rağmen yine de tartışma bu yönde kilitlenmiştir.

Devletin böyle bir hakkı ve talebinden söz etmek mümkün olmakla birlikte, Aleviler arasında yaygın bir şekilde hassasiyet oluşturan bu noktanın da doğru bir şekilde anlaşılması konusunda tüm katılımcılar arasında ortak bir eğilim oluşmuştur. Sorunun iyimser bir şekilde ele alınması konusunda özellikle gelenekli Alevilerin çabası oldukça etkili olmuş, nihayet Alevi tasavvurunu radikal bir dil üzerinden kurgulamaya çalışan katılımcılar bile bu hassasiyetin gereksizliği konusunda ikna olmuşlardır. Ancak Alevilerde açığa çıkan bu duyarlılığın hem devlet hem de Sünni kamuoyunda doğru bir şekilde anlaşılıp kavranması gerekir. Bir inanç grubunun kendi sınırları ve öz çıkarları hakkında hiçbir vesayet altında olmaksızın bir güzergâh belirleme hakkı vardır ve bu bağlamda örneğin başta teoloji olmak üzere, eğitim müfredatını kimin hazırlayacağı ya da cem evlerinin nasıl tanzim edileceği gibi konuların da ancak bu duyarlılık ekseninde ele alınması zorunludur.

Devlet anlamaya ve tanımaya çalıştıkça, Aleviler de bu çabayı kendileri açısından bir kontrol ve baskı aracı olarak görmekte ısrarlı olmuşlardır. Aslında bu tavır eskimiş bir temsil ve tavrın devamıdır. Geçmişte bu ilişkiselliğin hep aynı şekilde işlemesi, Alevilerin iyice gizlenmelerine ve bu psikoloji içinde yaşamalarına neden olmuştur. Bu bağlamda Aleviler arasında en iyi bilinen varoluş biçimi devletten sakınmak ve saklanmak olmuştur.

Aleviliği bir tarikat, mezhep ya da din olarak görenler ya da bu konuda herhangi bir görüş bildirmemeyi tercih edenlerin varlığı bilin-

mektedir. Bu bağlamda sorunun ciddi bir dayanağı da Aleviliği İslâm’la ilişkilendirme konusunda ortaya çıkmaktadır. Aleviliği ortak bir aidiyet şemasının temsili olarak İslâm içinde görmek istemeyen yaklaşımlarda “ihya” yerine “reform”dan söz edilmektedir. Aleviliğin İslâm temelli yapısına ilişkin verileri ayıklamakla işe koyulan bu yaklaşım, sonuçta onu din dışı bir oluşum ya da girişim olarak yansıtma kararlılığındadır.

Mevcut çeşitlilik ve farklılıklar dikkate alındığında Aleviler arasında genel kabul görebilecek bir tanım üzerinde uzlaşmak da bir hayli zordur. Değişik fikirlerden beslenen Alevi söylemleri son tahlilde Aleviler arasında birbirleriyle telifi imkânsız görüş ayrılıklarını yansıtmaktadır. Aleviliği kültürel ya da dini bir form olarak gören yaklaşımlar kadar onu modern dünyanın popüler söylemleriyle eşleştiren yaklaşımlar da mevcuttur. Bunların her birine ilişkin tanım ve içeriklendirme çabaları da sonuçta Aleviliği içinden çıkılması güç bir tanım kargaşasına sürüklemiştir.

Çalıştaylarda Aleviliğin İslâm üst başlığı altında “Hak-Muhammed-Ali” kavramları etrafında oluşan bir inanç ve erkân yolu olduğu konusunda bir mutabakat sağlanmıştır. Başlangıç etaplarında bu formülasyona kimi katılımcılar tarafından karşı çıkılmışsa da müzakere sürecinin ilerlemesiyle birlikte bu tepkiler yerini uzlaşma arayışına bırakmıştır. Böylece Aleviler “Hak-Muhammed-Ali” terkinin sonuçta kendi inanç ve kimliklerinin dayandığı referans ve sabiteleri kuşatıcı bir şekilde yansıttığı konusunda hemfikir olmuşlardır. Buna karşılık Alevilik hakkında devlet ve toplum katında yapılacak düzenlemelerde topluluğun ortaya koyduğu kriterlerin esas kabul edilmesi gerektiği ısrarla vurgulanmıştır.

Aleviliği İslâm’ın kendine özgü bir yorumu olarak kavrayan bu terkinin diğer İslâmi telakkilerden ayrılan yanlarına özellikle dikkat etmek gerekir. Bu farklar birer ayrışma noktası olmaktan çok bir durum tespiti olarak önem kazanmaktadır. Sonuçta her bir Alevinin rahatlıkla kabul edebileceği bir şekilde Aleviliğin, tarihsel, teolojik ve kültürel düzeyde yeni bir ufuk kazanabilmesi için her şeyden önce gündelik, popülist ve politik yaklaşımlardan olabildiğince uzak durmak gerekir. Bu da başta

Alevi inanç önderleri olmak üzere bilim insanlarına ve objektif araştırmacılara her aşamada başvurmayı zorunlu kılmaktadır.

Bu konudaki ihmaller, inançlardan ritüellere kadar bütün bu müktesebatin gelecekte hangi temellere sadık kalınarak, hangi usûl ve erkân dairesinde varlığını sürdüreceği konusunda tam bir hercümerce yol açacaktır. “Yol bir, sürekin bin bir” düsturu içinde varlığını günümüze kadar taşımayı başarmış bir yorumlama geleneğinin bugün kendini açıklanmaya muhtaç hissetmesi başlı başına trajiktir. O halde Alevi temsil grupları, her şeyden önce “Hak-Muhammed-Ali” çerçevesi içinde birer inanç ve erkân geleneği olarak tanımlanan Aleviliği net bir şekilde ortaya koymaya gayret etmeli ve bu bağlamda karşılaşılabilecek sorunların giderilmesi için de devlet kendilerine sağlam bir güvence sunmalıdır. İnançın güvence altına alınması her şeyden önce o inanca ilişkin materyallerin güvenli bir şekilde ortaya çıkarılmasını ve hayatiyetini sürdürececek ölçüde de kurumsallaşmasını gerektirmektedir.

4.3. Ayrımcılık, Kimlik ve Beyan Sorunları

Ayrımcılıkla, her şeyden önce vatandaşlar arasındaki eşit olmama durumuna gönderme yapılmaktadır. Bu bağlamda ayrımcılık, uluslararası sözleşmelerde de vurgulandığı gibi, temel olarak bir eşit olmama durumunu ve bazı bireylere ya da gruplara diğerlerinden farklı davranılmasını ifade etmektedir. Bu davranışta *“ayırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve özgürlüklerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyecek veya tanınmasını ve kullanılmasını sınırlandıracak”* bir ayrımcılık öne çıkmaktadır. Böylece *“bir kimsenin, karşılaştırılabilir durumlarda, ırk veya etnik kökene dayalı olarak, bir diğer kişiye göre daha az tercih edilir bir muameleye tabi tutulması, şimdiye kadar tutuluyor olması veya tutulma ihtimali olması halinde doğrudan ayrımcılığın ortaya çıktığı”* anlaşılmaktadır.

Aleviler kimliklerini açığa vurup beyan etme noktasında ciddi engellemelere maruz kaldıklarından emindirler. Devlet ve toplum katında karşılaştıkları sorunları, maruz kaldıkları ayrımcılığın birer ifadesi olarak gören Aleviler, devletten her alanda kendi koşullarının iyileştirilmesini beklemektedirler. Etnik, dinsel ve kültürel referans ağları içinde şekillenen kimlik politikalarının devletin yapısal çelişkilerinden etkilendiğini belirten pek çok Alevi, bu bağlamda farklı inanç gruplarına, özellikle Sünni Müslümanlara gösterildiğini düşündükleri *“himaye”* ve *“tolerans”* karşısında eşitlikçi bir ilişkiye vurgu yapmaktadırlar.

Devletin bilinen laiklik uygulamalarının Alevilere çok az imkân sağladığının dile getirildiği bu iddialarda sözgelimi Sünni yurttaşlara her zaman daha fazla *“iltimas geçildiği”* ifade edilmektedir. Alevilerin Sünni vatandaşların yaşadıkları sahip olduklarını düşündükleri *“imtiyazlar”* hakkındaki değerlendirmelerinin de her zaman ispatlanabilir verilere dayandığını söylemek güçtür. Bu tür algıların zaman zaman birer hayali kurgu olarak üretilebileceğine de dikkat etmek gerekir. Bununla birlikte söz konusu durum Alevilerin karşı karşıya geldikleri sorunların inkârına

ya da göz ardı edilmesine fırsat vermemelidir.

Yaygın Alevi perspektifinde Türkiye’de devletin başından beri Sünni eksenli bir yapılanma içinde olduğuna inanılmakta ve bu tercihin de ideal laiklik normlarına aykırı bir şekilde kurumsallaştığına işaret edilmektedir. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere, zorunlu DKAB derslerinin anayasal bir mükellefiyetle ihdas edilmesi ve Aleviliğin kamusal alandaki görünürlüğünün sürekli olarak kısıtlanmasına ilişkin uygulamalardan hareketle, bu bağlamlardan beslenen ayrımcı uygulamalarına kalıcı bir şekilde son verilmesi beklenmektedir.

Hiç kuşkusuz herhangi bir inanç grubunun şu ya da bu nedenle ayrımcılığa maruz bırakılmasına göz yummak demokratik ve laik bir hukuk devletinin normlarına uymamaktadır. Vatandaşlar arasında eşitlik ilişkisine hanel getirmekle kalmayıp aynı zamanda toplumsal birlik ve beraberlik ruhunu da sabote eden, devletle toplum arasındaki iletişimi sarsan, vatandaşların akıl ve ruh sağlığı başta olmak üzere huzur ve güvenini de alt üst eden her tür ayrımcılığa karşı gerekli önlemlerin alınması gerekir. Bu bağlamda ayrımcılığın belli başlı işaret ve göstergelerinin izlenmesi, önyargı, nefret ve hoşgörüsüzlük gibi, vatandaşların hem kendi aralarında hem de devletle olan ilişkilerinde ciddi birer engel teşkil eden davranış ve eylemlerin de ortadan kaldırılması gerekir. Esasen bu durum tek başına hukuki ve adli bir düzenlemeyle de giderilemez. Aksine bu konuda gerçekleştirilebilecek makul bir iyileştirme programında, her şeyden önce insan yetiştirme düzeninin gözden geçirilmesi ve sorgulanması gerekir. İnsan yetiştirme düzeninin her türden ayrımcılığı besleyen, himaye eden ve meşrulaştıran öğelerine dikkat etmeden, bütün bunların dayandığı kaynak ve unsurları deşifre etmeden ciddi bir mesafe almak mümkün değildir. Aslında bu durum hem sebep hem de sonuçtur. Bu amaçla başta eğitim müfredatı olmak üzere gündelik hayatın değişik kompartmanlarında yer alan gizli ya da açık ayrımcılıklara karşı kalıcı bir duyarlılık oluşturmak gerekir. Bu bağlamda hükümet, ayrımcılığın hoşgörüsüzlük, nefret, tehdit ve şiddetle ortaya çıkan temsil ve görünürlüğü karşısında uluslararası standartlara bihakkın uyararak gerekli tüm tedbirleri almalıdır. Mevzuat, kaynağı nereden gelirse gelsin ayrımcılığı besleyen, körükleyen ve meşrulaştıran

unsurlardan arındırılmalıdır.

Devlet aygıtının yeniden yapılandırılması ve vatandaşlık haklarının demokratik teamüller içinde karşılanması konusunda şimdiye kadar atılan adımların yetersiz olduğu iddia edilse bile bu yöndeki niyet ve kararlılığın tartışma götürmeyecek kadar açık olduğu göz ardı edilemez.

Aleviler arasında yer yer bir ezbere dönüşme eğilimi gösteren “ayrımıcılığa maruz kalma” iddialarının derinlemesine incelenmesi ve bu konudaki kabullerin gerçeklik değerinin de soğukkanlılıkla ortaya çıkarılması gerekir. Anayasa’nın herhangi bir gruba diğerlerine göre nispeten daha yakın durduğu konusundaki analizleri de yeniden müzakere etmek gerekecektir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10. maddesinde *“herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir”* ifadesi yer almaktadır. Bu ilke Anayasa’nın diğer maddelerinde de (68, 70) aynı tema ve vurgularla yer almaktadır.

Toplumda yer yer “mahalle baskısı” ve “dışlanma”, “ayrımıcılık” gibi iddiaları haklı kılan kimi deneyimlerin özellikle Aleviler arasında birer sürpriz olmaktan çoktan çıktığı sıklıkla vurgulansa da bu eleştiri ve şikâyetlerin, toplumun diğer kesimleri için de geçerli olduğu göz ardı edilmemelidir. Ancak bu ortaklık, Alevilerin bu konudaki hissiyatını doğru bir şekilde değerlendirmeye engel değildir. Kendini Sünni olarak gören Müslümanların, inanç ve düşünce hürriyetinin daha çok metin üzerinde sağladığını düşündükleri hakları kullanma konusunda karşılaştıkları sorunlarının da kamuoyuna mal olduğunu unutmamak gerekir. Örneğin imam hatip okullarının maruz kaldığı kısıtlamalar, başörtüsünü bir inanç tercihi olarak görenlerin muhatap oldukları örtük ya da fiili ayrımcılık Sünni Müslümanların sıklıkla dile getirdikleri problemler arasında yer almaktadır. Alevi ve Sünnilerin devletle zaman zaman derinleşme istidadı gösteren ihtilafları olsa da, bu problemlerin giderilmesi konusunda gereken adımların şimdilik peyder pey de olsa atılmaya başladığını görmek gerekir.

Kendi kimliğini açığa vurmak ve bundan coşku duymak, toplumsal

alandaki parçalanmışlıklar arasında gerekli yakınlıkları ihdas etmeden mümkün gözükmemektedir. Esasen toplumsal bütünleşmeye ilişkin düzenlemeler yapılmadan yasalarda bir değişiklik yapmanın da kayda değer bir etkisi olmayacaktır. Toplumda Aleviler, kendilerine yönelik sistematik bir dışlamanın varlığına ve bu eylemliliğin de her fırsatta güncellendiğine inanmaktadırlar. Bu kanaatin ne derece doğru olduğu ayrıca tartışılmalıdır; ancak Aleviler kanaatlerini kesin bir inanca dönüştürmüş durumdadırlar. Karşılaştıkları sorunların devlet düzeneği tarafından haksız bir şekilde kurumsallaştırıldığına işaret edilmekte ve kendi aralarındaki iletişim dili de bu “inançlar” üzerinden kurulmaktadır. Bu dil içinde devlet, Sünni olarak yansıtılmakta ve Alevi kimliğinin yok edilmesi için mevcut kurumların bütünlüklü bir şekilde harekete geçirildiği iddia edilmektedir. Kamu alanında gözle görünür bir Alevi varlığının olmaması, özellikle yönetim birimlerinde Aleviliğiyle bilinen herhangi bir bürokrata görev verilmediği iddiası, okullardaki eğitim müfredatında Aleviliğin göz ardı edilmesi ya da geçiştirilmesi gibi suçlamalar, kimliklerini açığa vuramamalarının gerekçesi olarak kullanılmaktadır.

Kimliğin hor görülmesi, güvensizlik, tekinsizlik, dışlanma, sevgisizlik ve nefret gibi ayrımcılığın belli başlı yansımaları ne yazık ki henüz her bir vatandaşı rahatlatacak şekilde ortadan kaldırılabilmiş değildir. Sahici bir hukuk devletinde bu tür tutum ve davranışların yaptırımsız olması da hiçbir şekilde düşünülemez. Alevilerin hem devlet hem de genel toplum katmanları arasında bu tür tavırlara muhatap olduklarının sık sık altını çizmeleri üzerinde daha fazla durmak gerekir. Ayrımcılığa yönelik iddialar Aleviler arasında o kadar derin ve yaygındır ki artık pek çok Alevi bu konudaki mağduriyetini ulusal ve uluslararası düzeydeki mahkemelere taşıma konusunda oldukça kararlı sayılabilecek bir pozisyon sergilemekten kaçınmamaktadır.

Devletin laik politikalarının bugün yeni kimlik arayışlarıyla buluşan kimi inanç gruplarının kendi öz çıkarlarını dikkate alacak şekilde yeneden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Kuruluş döneminin hassasiyetleri içinde biçimlenen ve genellikle “Türk laikliği” şeklinde tanımlanan bir zihniyetin bugün belli başlı grupların inanca yönelik isteklerini kar-

şılamada yetersiz kaldığı açıkça görülmektedir. Devletin laiklik uygulamalarında şimdiye kadar gözlenen temel eğilim, her şeyden önce din konusunda devlet denetimini güvence altına almakla sınırlı olmamıştır. Geçmişte dinin kontrolüne neden gerek duyulduğu konusunda modern Cumhuriyet'in kuruluş eksenine dikkat etmeden, bugün herhangi bir inanç grubunun devletle olan ilişkisini çözümlenmek mümkün değildir. Laiklik uygulamaları, en azından başlangıç etapları açısından her zaman din alanının kamusal görünürlüğüne dikkate almak ve gözetlemek üzere inşa edilmiştir. Bunun söz konusu dönemler için anlaşılabilir yönleri olmakla birlikte bugün erişilen dünya bilgisiyle aynı duyarlılığın sürdürülmesinde ısrar etmek toplumsal barış için hiç de uygun bir tercih olmayacaktır.

Alevilerin devlet ve topluma ilişkin değerlendirmelerinde de söz konusu yapılanmanın gerçekçi bir analizinin sürekli olarak ihmal edildiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Nitekim bu süreçte sadece Aleviler değil Sünniler ve diğer inanç grupları da yeni laiklik konsepti içinde sıkı bir muameleye tabi tutulmuş, özellikle tek partili siyasal yaşam boyunca dinin gündelik hayattaki görünürlüğü konusunda ağır sayılabilecek kısıtlamalara yer verilmiştir. Aslında laiklik uygulamalarının sonuçları tüm inanç grupları için kalıcı birer sorun yaratmıştır. Yeni rejimin tabiatına uygun bir şekilde Sünnilerin geleneksel kurumları da Alevilerde olduğu gibi reddedilmiştir. Örneğin *Tekke ve Zaviyeler Kanunu*'yla, İslâm'ın tasavvufi yorumları "gerici" birer unsur olarak görülmüş ve ilerlemeye engel sayılarak reddedilmiştir. Bu çerçevede Alevilik ve Bektaşilik gibi daha çok batini karaktere sahip mistik geleneklerin varlığını sürdürmesi de zorlaştırılmıştır. Toplumda varlık bulmuş pek çok İslâmi geleneğin güven ve itibar testine tabi tutulduğu bu süreçte devlet, İslâm'ı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uhdesinde olmak şartıyla tanıdığını deklare etmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, mevcut tüm eğilimlerin İslâm üst çatısı altında kendi öznel temsillerinden vazgeçmeye davet edildiği bir düzenleme fikri olarak ortaya çıkmıştır. Böylece İslâm'ın Sünni yorumuna bağlı mezhepler, tarikat ve diğer cemaat oluşumları, Alevilik ya da Bektaşilik'te olduğu gibi gayri hukuki bir fenomen olarak tanımlanmış-

tır. Devlet, her türlü inanç grubunu kendi özel tercihlerinden bağımsız olarak İslâm üst başlığı altında yapılanmaya ve yine tüm inanç gruplarını mezhepler üstü bir şekilde, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan hizmet almaya mahkûm etmiştir. Aslında Diyanet teşkilatı devletin laiklik ana eksenine bağlı kalmak koşuluyla dini yeniden tanımlayıp biçimlendirme konusundaki tahayyülünün bir sonucudur. Diyanet yapılanması uzunca bir süre toplumda devletin din alanını “kontrol” hatta “muhasara” etmesi şeklinde algılanmış, ancak zamanla bu yaklaşım yerini kuruma yönelik olarak gelişen güvene bırakmıştır. İlerleyen süreçlerde toplumsal taleplerdeki artış ve diğer politik gelişmeler devletin kuruluş mantığından beslenen laiklik politikalarının her seferinde yeniden biçimlendirilmesine yol açmıştır. Demokratikleşme, insan hakları ve özgürlüklerin kullanımı bağlamında inanç ve düşünce hürriyetine yönelik kotalar zamanla kaldırılmış, bütün bunlar da sonuçta Türk laikliğinin hala kendine özgü bir bütünlüğe ulaşamadığını göstermesi açısından etkili olmuştur. Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmet alanlarına ilişkin eleştiriler, kaygı ve itirazlar eksik değildir, ancak ideal laiklik normları içinde lağvedilmesine ilişkin öneriler, özellikle Alevilerden gelen bu yöndeki talepler Sünniler tarafından hiçbir şekilde kabul edilmemekte, hatta makul de görülmemektedir.

Alevi kimliğinde yoğunlaşma 90'lı yıllarda hız kazanır. Ancak bu kimliğin bileşenlerine katılan yeni unsurlar, Aleviliğin geleneksel varlığına karşı eleştirel, sorgulayıcı ve sekter bir konuma sahip olmuştur. Geleneksel anlamda toplumun Sünni ve Alevi cemaatleri arasındaki ilişkiler ağı, geçmişte her an çözülmeye fırsat verecek bir kutuplaşma içinde değildir. Osmanlı millet sistemi din eksenlidir ve dinler arasındaki ilişkiler de hiyerarşiye öncelik veren bir düzenlemeyle sürdürülmektedir. Bu sistematik içinde Aleviler, genel İslâm toplumunun bir parçası olarak görülmekle beraber yine de bu halleriyle, tarih boyunca Osmanlı Devleti'nin diğer dinlere tanıdığı kayda değer imtiyazlara sahip oldukları söylenemez. Alevilerin söz konusu koşullarının, Cumhuriyet yönetimlerince gözden geçirildiğine ise hiç tanık olunmamıştır. Ancak Aleviler, kendi geleneklerini bu süreçte Cumhuriyet'in radikal Batıcı politikalarına paralel bir şekilde, modern yaşam üniteleriyle iliş-

kilendirerek sürdürme azminde olmuşlardır. Bununla birlikte Aleviliğin, her şeye rağmen modern bir paradigmasının oluşturulmadığı bu süreçte, Aleviler genellikle sosyalist ve laik kurgular içinde kendilerini genel toplumun dinsel eğilim ve söylemlerinden görece daha uzak sayılabilecek bir ayrışma çabası içinde bulmuşlardır. Köyden kente göç, kentlileşme, Türk modernleşme projesine gönülden katılım, pozitivist müfredata ikna olma ve küreselleşme gibi unsurlar Aleviliğin geleneksel şemasını yerle bir etmiştir. Bu değişim süreçlerinden tüm inanç grupları benzer oranda etkilense de Aleviliğin Cumhuriyet dönemine kurumsal yapılanmasını kaybetmiş bir şekilde girmesi, karşılaştıkları sorunların daha da ağırlaşmasına yol açmıştır.

Aleviler bugün kendi kimliklerini mağduriyetle özdeşleştirilmiş bir dil üzerinden kurmaktadır. Bu dilin toplumsal ilişkilerdeki yakınlaşma arzusunu körelten yanlarına dikkat etmek gerekir. Alevilerin hem devlet hem de toplumla derinleşen sorunlarının altında karşılıklı güven sorunu yer almaktadır. Mağduriyetin kutsallaştırılmasına kadar varan bir kimlik sunumu, taraflar arasında iyi niyetle atılan adımlar karşısında bile asla terk edilemeyen bir kuşkuyu harekete geçirmektedir. Pek çok Alevi kendilerinin “*doğru yolun sapık kolları*” arasında görüldüğünü hissetmekte, sorunun çözümüne yönelik olarak atılan adımları da “gönül alma” kabilinden Sünni bir jest olarak görmektedir. Alevi olmayanlar arasında ise bu eğilimler birer histeri olarak görülmekte ve bu durumun giderilmesi için de uzun soluklu çabalara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. Alevi ve Sünnilerin her şeyden önce birbirlerinin fiili durumlarını yakından gözlemleyecek bir şekilde yeni birtakım çabalar sarf etmeleri gerekir. Örneğin Sünnilerin, Alevilerin Cumhuriyet boyunca başta kurumsal yapıları olmak üzere, inanç, ritüel ve kültür alanındaki kayıplarını doğrudan izleme konusunda somut birtakım gözlemlerde bulunmaları gerekir. Aynı şekilde Alevilerin de Sünnilerin bu süreç içindeki kayıplarını objektif bir şekilde fark etmeleri gerekir. Bu bağlamda Alevilerle Sünniler arasındaki karşılıklı algı sorunlarının giderilmesi için, devletin tam bir hakemlik rolüyle toplumsal bütünleşmeyi sağlayıcı ve pekiştirici çabalar içine girmesi gerekir.

Bu çerçevede toplumu eşitlikçi bir şekilde kucaklaması gereken

devletin, hükümet inisiyatifi marifetiyle ayrımcılığa mahal veren kimi uygulamalara öncelikle son vermesi ve güven için iyileştirme koşullarını artırıcı, toplumsal bütünleşmeyi pekiştirmeye yönelik adımlar atmaktan da kaçınmaması gerekir. Örneğin Aleviler arasında kutsal olarak bilinen Aşure gününün (10 Muharrem) resmi tatil yapılması, yine Aleviler arasında yüksek düzeyde sembolik değere haiz Hacıbektaş ilçesinin misyonuna uygun bir şekilde ihya edilmesi ve yine burada aynı adla bir üniversite açılması, kimi Alevi köy ve mahallelerine konulan örseleyici isimlerin iptal edilmesi yerinde bir düzenleme olacaktır.

4.4. Anayasal ve Hukuksal Konular

Alevilerin her fırsatta dile getirdiği gibi yaşadıkları sorunları devletin sorumluluklarından bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Kabul etmek gerekir ki resmi laiklik anlayışı ve uygulamalardaki resmiyet, inanca dayalı sorunların artmasını hızlandırmış, din ve devlet ilişkilerinin insan hakları temelinde ve demokratik bir düzenin gerekliliklerine uygun bir şekilde yapılandırılmamış olması da mevcut sorunların bugün daha da giriftleşmesine yol açmıştır. Bu nedenle devlet, sık sık dinler ve inançlar arasında gerektiği ölçüde tarafsızlığını korumamakla ve bu alanlara doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etmekle suçlanmıştır.

Devletin kuruluş mantığı ve süreklilik kazanan düzeneğinde dinin önemli ölçüde bir problematik olarak yer aldığı açıktır. Devrimlere kronolojik açıdan bakıldığında rejim karşıtı unsurların meşruiyet ihtiyacını din üzerinden sağladıklarında kuşku yoktur. Yeni rejime yönelik eleştiri ve itirazların her şeyden önce dini gerekçelerden beslendikleri söylenebilir. Eski rejimi, onu besleyen bütün bileşenleriyle birlikte ortadan kaldırma konusunda, radikal sayılabilecek bir muhayyile, dinle devlet arasındaki sınırları belirleme konusunda oldukça aceleci sayılabilecek kararlarıyla bugüne kadar varlığını sürdüren derin tartışmaların önünü açmıştır. Yeni düzenin aktörleri için din, rejim karşıtlarının “istismar”ına karşı yeniden biçimlendirilmek istenmişse de sonuçta tasarlanan hedef, dinin gündelik hayattaki görünürlüğünün ortadan kalkmasıyla sınırlı olmuştur. Kuruluş döneminin siyasi ve entelektüel özelliklerini bütünüyle yansıtan bu tahayyül, Cumhuriyet tarihinde sürekli bir şekilde tekrarlanan din eksenli tartışmalarda devleti her zaman taraf olmaya zorlamıştır.

Dini toplumsal muhalefetin başat aktörü olarak gören bu yaklaşım, laiklik kavramının içini söz konusu kaygılar içinde doldurmak durumunda kalmıştır. İlerici-gerici retoriği içinde din, eski rejime destek olmanın ötesinde her türden yeniliğe karşı güçlü bir direnç kaynağı olarak da görülmüştür. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarına yayılan müphemliğin belli başlı nedenlerini yeterince tartışmadan bugün devletle din arasındaki

ilişkilerde ortaya çıkan çelişkileri anlamak kolay olmayacaktır. Toplumun her zaman baskın dini olarak kabul gören İslâm'ın, hem modern Cumhuriyet'in idealleri içinde yeni bir okumaya tabi tutulması hem de onun etrafında öbeklenmiş farklı yorum ve geleneklerin yeni ideallerden ayıklanması gerekmiştir. Bugün din alanında ortaya çıkan sorunların objektif bir şekilde ele alınabilmesi için, her şeyden önce tarafların kaygı, tereddüt ve korkularıyla şekillenmiş başlangıç döneminin tüm arka plan bilgileriyle ele alınması ve değerlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda örneğin kurucu aktörlerin tarikatlar, sûfi organizasyonları ve bunların bilimum temsilcileri hakkındaki yaklaşım ve hissiyatları bilinmeden Cumhuriyet'in din politikalarındaki tercih ve kararlılığını çözümlenmek mümkün değildir.

Aleviler arasında, kuruluş döneminin yapısal özellikleri hakkında Cumhuriyet'in kurucu iradesine duydukları yakınlığa sıklıkla vurgu yapılmakla birlikte bu süreçte gerçekleştirilen tedbir ve tasfiyelerin kendi inançları söz konusu olduğunda ne gibi maliyetler ürettiği çok az sorgulanmaktadır. Burada dikkatlerden kaçmayan husus, Alevilerin, söz konusu tedbir ve tasfiyelerle birlikte gündelik hayattan “tardedilen” Alevilikleriyle bugün hangi ölçüler içinde bir kontakt kurabilecekleridir. Görüldüğü kadarıyla kuruluş döneminin dikkat ve hassasiyetleri içinde şekillenen politikaları yeterli ölçüde sorgulamaya ihtiyaç duymayan Aleviler, bugün Aleviliği hangi referanslar üzerinden yeniden inşa edecekleri konusunda tam bir açmaz içindedirler. Modernleşme Aleviliğin belli başlı kıymetlerini dönüştürmüş, uzunca süren bir ihmal de toplumsal hafızayla olan bağlarını zayıflatmıştır. Yeni kuşak Alevilerin kimliklerini “hangi Alevilik” üzerinden inşa edecekleri sorusunun belki de en makul cevabı, tarihsel verilerin objektif ve soğukkanlı bir şekilde analiziyle sağlanabilecektir.

Aralarında pek çok Alevi ve Bektaşî tekkesinin de yer aldığı belli başlı tasavvufî yapıların hangi gerekçelerle gayri meşru ilan edildiği ve bugün bu gerekçelerin ne ölçüde makul görüldüğü hususunda Sünnî çevrelerin kendi “kayıpları” adına ortaya koydukları kritik ve değerlendirmelere Aleviler arasında rastlanmamaktadır. Devletle din ve inanç eksenli ilişkilerini bundan böyle hangi düzlemde sürdürecekleri konu-

sunda şüphesiz Alevilerin de bir değerlendirme yapmaya ihtiyaçları vardır.

Tüm dinlere, inanç ve düşünce gruplarına, inanıp inanmadıklarına, kurumsallaşmış kurumsallaşmadıklarına bakmaksızın aynı zaviyeden eşit bir mesafe içinde yaklaşması gereken devletin, Cumhuriyet tecrübesi içinde bugün başta Aleviler olmak üzere tüm inanç gruplarının eleştirisini üzerine çekmesi oldukça önemlidir. Esasen bu durum, devletin uygulayageldiği laiklik politikalarında şimdiye kadar tutarlılığı yüksek bir başarının yakalanamadığını da kanıtlamaktadır. Hâlbuki devlet, Anayasa ve diğer hukuki mevzuatta inanç ve düşünce hürriyetini mütekâmil anlamda garanti kapsamına almakta, ayrımcılığı bütün yönleriyle reddetmekte ve bu konudaki ihlaller karşısında da ceza kanunlarında yaptırım gücü yüksek ağır müeyyideleri devreye sokmaktadır. Yanı sıra devlet, uluslararası anlaşma ve sözleşmelere de uyduğunu her fırsatta deklare etmektedir. Anayasa'da teminat altına alınmış olmasına rağmen bugün inanç gruplarının devletten yana eleştirel bir tutum içinde olmaları sadece Aleviler için değil tüm toplum için önemli bir problemdir.

Alevi talepleri açıkça kimlik beyanında bulunabilme, ayrımcılığa uğramama ve inançlarına uygun bir yaşama arzusunu içermektedir. Oysa Aleviler, bu talepleri karşılığında aldıkları teminatların sadece "kâğıt üzerinde bir anlam ve geçerlilik ifade ettiği"ni bunun da tatminkâr bir sonuca yol açmadığını vurgulamaktadırlar. Bu yaklaşımda devletin, Alevileri rahatlatacak adımlar atma hususunda geç kaldığına ve gündelik gerçeklikte karşılaşılan sorunların giderilmesi için sadece mevzuat düzeyinde değil uygulama alanında da kalıcı düzenlemelerin yapılmasının şart olduğuna yer verilmektedir.

T.C. Anayasası'nda, hiçbir ayırım gözetilmeksizin tüm vatandaşların temel hakları, inanç ve düşünce hürriyetleri tartışmasız bir şekilde garanti altına alınmıştır:

- *"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir"* (Madde 10).
- *Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçil-*

mez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder (Madde 12).

- “Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez” (Madde 70).
- “Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz (...) Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz” (Madde 24).
- “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, devlete veya kişilere, Anayasayla tanıyan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz” (Madde 14).
- “Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, (...) savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz” (Madde 15).

Türk Ceza Kanunu'nda da inanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme cezai müeyyidelere tabi kılınmıştır:

- *Cebir veya tehdit kullanarak, bir kimseyi dinî, siyasî, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayan ya da bunları açıklamaktan, yaymaktan meneden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (Madde 115/1).*
- *Dinî ibadet ve ayinlerin toplu olarak yapılmasının, cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla engellenmesi hâlinde, yukarıdaki fıkraya göre ceza verilir (Madde 115/2).*

Hiç kuşkusuz laiklik, kamuoyunda en sık tartışılan konuların başında yer almaktadır. Devlet laikliğe yüksek derecede önem vermekte ve onu genel geçer politikalarında belirleyici bir kıstas olarak görmektedir. Türkiye'de laikliğin sık sık tartışılması, uygulamadaki farklılıklar ve eşitliğe aykırı örneklerle doğrudan ilgilidir. Anayasa Mahkemesi de en yüksek mahkeme sıfatıyla, laiklik ilkesinin nasıl anlaşılması gerektiğini bir karara bağlama ihtiyacı duymaktadır. Mahkeme laiklik anlayışını şöyle açıklamaktadır:

- *Dinin devlet işlerinde etkili ve egemen olmaması,*
- *Dinin, bireyin manevi yaşamına ilişkin olan dini inanç bölümünde, aralarında ayırım gözetilmeksizin, sınırsız bir özgürlük tanınarak dinlerin anayasal güvence altına alınması,*
- *Dinin, bireyin manevi yaşamını aşarak toplumsal yaşamı etkileyen eylem ve davranışlara ilişkin bölümlerinde, kamu düzenini, güvenliğini ve yararını korumak amacıyla sınırlamalar yapılması ve dinin kötüye kullanılmasının ve sömürülmesinin yasaklanması,*
- *Kamu düzeninin ve haklarının koruyucusu sıfatıyla, dinsel hak ve özgürlükler konusunda devlete denetim yetkisi tanınması.*

Devletin laiklik uygulamaları sadece Aleviler arasında değil, tüm

inanç gruplarınca da tartışma konusu yapılmaktadır. Laiklik konusunda zaman zaman keyfi sayılabilecek değerlendirme ve uygulamalar, devletle vatandaş arasındaki karşılıklı güveni sabote etmektedir. Toplumsal ilgi ve farklılaşmaları homojenleştirici laiklik anlayışı, tüm gruplar için inanç hürriyetlerini kısıtlayıcı birer baskıya dönüşme riski taşımaktadır. Bu nedenle her şeyden önce uygulamada bir inanca sahip olmayı sorun olarak gören laiklik anlayışlarının terk edilmesi gerekir. Kabul etmek gerekir ki laikliği kendi başına bizatihi bir değer olmaktan çok demokratik ve çoğulcu toplum dinamiklerinin zorunlu bir sonucu olarak kavramak evrensel kriterlere daha uygun bir tercih olacaktır. Bu ölçüt sadece sorunlara odaklanıldığında değil, çözümlere yaklaşıldığında da nasıl laik kalınabileceğinin yollarını göstermeye yetecektir.

Oysa bir din olarak İslâm'ı, laiklik ekseninde değerlendirmek bile her zaman siyasi gerilimler içinde yapılmıştır. Bu bağlamda herhangi bir inanç grubunun belli başlı taleplerinin hiçbir engelle karşılaşmaksızın yerine getirilmesi için, açık, şeffaf ve her türlü siyasi komplikasyonlardan bağımsız bir laiklik anlayışını geçerli kılmak gerekir.

Herhangi bir inanç grubunun kendi tercihlerini başka bir grubun aleyhine olmak üzere tanımlayıp kabul etmesi de hiçbir şekilde kabul edilemez. Devlet muhtaç olduğu birlik ve beraberliği vatandaşlarının güvenini kazanarak elde edebilir; bu da ancak ilişkilerini üzerine oturttuğu eşitlikçi ilkelerle ve buna bağlı olarak geliştirdiği ilişkilerle sağlanabilir. Devletin genel geçer itibarı her şeyden önce bu güveni toplumun yararına kullanmasıyla pekiştirilebilir. Bu bağlamda Alevi ve Sünnilerin taleplerinde birbirilerinin öz çıkarlarını gözetken bir talepkârlığın daha da güçlendirilmesi gerekir.

Aleviler de diğer vatandaşlar gibi hayatlarını sağlam bir güvence altında sürdürmek istemektedirler. Alevilerin koşullarını zorlaştıran sorunlar daha çok devletin kimlik politikalarıyla ilgilidir. Cumhuriyet kurulurken Aleviler, kendilerine özgü tasavvufi bir yapılanma içinde varlıklarını taşra dünyasında sürdürmekteydiler. Şifahi bilgi kaynaklarından beslenen Alevilerin Alevilikle bağlarını kuran da bugün ciddi bir nüfuz kaybına uğradığı açıkça gözlemlenen “dede”lerdi. Sırlı belleğin ve gele-

neğin yegâne taşıyıcıları dedelerdi. Dedelerin rehberliğiyle Aleviler kendi inanç ve erkânlarını sürdürüyorlardı. *Tekke ve Zaviyeler Kanunu*'yla birlikte Aleviler de diğer tasavvufi-mistik oluşumlar gibi bir meşruiyet sorunuyla karşı karşıya geldiler. Kabul etmek gerekir ki sorunun doğru bir şekilde anlaşılması ve çözüme kavuşturulması konusunda geçmişte de günümüzde de Aleviler arasında gelişen bir eleştiri-kritikten söz etmek mümkün değildir. Bugün geleneksel Aleviliğin şehir ortamlarında nasıl yaşatılacağı konusunda kurumsal arayışlar eksik değildir; ancak bütün bu arayışların merkezinde hangi aktörlerin bulunduğu, örneğin inanç rehberi olarak bilinen dedelerin "cemaat" içindeki fonksiyonlarının işleyip işlemediği ve yine modern Alevi söyleminin hangi sabitelere dayanılarak oluşturulduğu yeterince açık değildir. Bu çerçevede geleceği güncellemek arzusunda olan Alevi gruplarıyla geleneği örtük ya da açık bir yolla zemmeden gruplar arasındaki çekişmeler söylem ve sabite sorunları etrafındaki tartışmalarla yoğunluk kazanmaktadır.

30 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren 677 sayılı "*Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*" ile tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kabul edilmiş ve bazı geleneksel unvanların kullanılması da yasaklanmıştır. Böylece bütün tarikatlarla birlikte; şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük, gaipten haber vermek ve murada kavuşturmak amacıyla muskacılık gibi, eylem, unvan ve sıfatların kullanılması, bunlara ait hizmetlerin yapılması ve bu unvanlarla ilgili elbise giyilmesi de gayr-ı meşru ilan edilmiştir. Kanun metni şöyledir:

- *Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gerek vakıf suretiyle gerek mülk olarak şeyhinin tahtı tasarrufunda gerek suveri aharla tesis edilmiş bulunan bilümüm tekkeler ve zaviyeler sahiplerinin diğer şekilde hakkı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere kamilen seddedilmiştir. Bunlardan usulü mevzuası dairesinde filhal cami veya mescit olarak istimal edilenler ipka edilir. Alalümüm tarikatlerle şehlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık,*

büyücülük, üfürükçülük ve gayıptan haber vermek ve mura-da kavuşturmak maksadiyle nüshacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iktisası memnudur. Türkiye Cumhuriyeti dahilinde salatine ait veya bir tarika veyahut cerri menfaate müstenit olanlarla bilümmü sair türbeler mesdud ve türbedarlıklar mülğadır. Seddedilmiş olan tekke veya zaviyeleri veya türbeleri açanlar veyahut bunları yeniden ihdas edenler veya aynı tarikat icrasına mahsus olarak velev muvakkaten olsa bile yer verenler ve yukarıdaki unvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hidematı ifa veya kıyafet iktisa eyleyen kimseler üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere cezayı nakdiile cezalandırılır.

- o *(Ek fıkra 1- Şeyhlik, Babalık ve Halifelik gibi mensupları arasında baş mevkiinde bulunanlar altı aydan az olmamak üzere hapis ve 500 liradan aşağı olmamak üzere adli para cezasından başka bir yıldan aşağı olmamak üzere sürgün cezası ile cezalandırılırlar.)*
- o *(Ek fıkra 2-Türbelerden Türk Büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Kültür Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilir.)*

- *Madde 2- İşbu kanun neşri tarihinden muteberdir.*
- *Madde 3- İşbu kanunun icrasına icra vekilleri hey'eti memurdur.*

Bu kanun, 1961 Anayasası'nın 153. maddesiyle olduğu gibi 1982 Anayasası'nın 174. maddesiyle de İnkılâp Kanunları arasında yer almış ve diğerleri gibi bunun da Anayasa'ya aykırılığının hiçbir şekilde söz konusu edilemeyeceği, bu şekilde anlaşılıp yorumlanamayacağı vurgulanmıştır:

- *“Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılâp ka-*

nunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz:

- o 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;*
- o 25 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisâsı Hakkında Kanun;*
- o 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun;*
- o 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medeniyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medenî nikâh esası ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü;*
- o 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun;*
- o 1 Teşrinisâni 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun;*
- o 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa Gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun;*
- o 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.”*

Alevi sorununun hangi çerçevede çözüme kavuşturulacağı konusu İnkılâp Kanunları dikkate alınmadan ya da göz ardı edilerek belirlenemez. Bununla birlikte Anayasa’da söz konusu kanunların müzakeresine bile izin verilmemektedir. Çalıştaylar boyunca da pek çok Alevi, *Tekke ve Zaviyeler Kanunu*’yla Alevi sorunu arasında bir bağ kurulmasından hoşnut olmamıştır. Aslında Alevi kamuoyu da sorunu bu kanunun sınırları dışında ele almaktan yanadır. Genel Sünni kamuoyu yaşadıkları sorunların pek çoğunun bu kanunla ilgili olduğunu dile getirirken, Alevi kamuoyu belli başlı sorunlarının bu kanunu dikkate almadan, birtakım ara tedbir ve yöntemlerle de çözümlenebileceğinden emindirler. Ç-

lıştaylar boyunca kimi Alevi katılımcılar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması ya da yeniden düzenlenmesi ve cem evlerinin birer "ibadethane" olarak kabul edilmesine ilişkin önerilerinin anayasal sitemle doğrudan ilişkili olmadığını aksine bütün bu taleplerinin ilgili yasalarda yapılabilecek basit müdahalelerle pekâlâ gerçekleştirilebileceğine dair genel bir kanaate sahip olmuşlardır.

Bugün pek çok Alevi, *İnkılâp Kanunları*'nın bir şekilde sorgulanmasını siyaseten yanlış bulmaktadır. Sorunun gerçekte buradan başlanarak ele alınmasını savunan kimi Alevilerin bireysel çıkışlarına ise büyük ölçekli grup ve organizasyonlardan hiçbir şekilde destek gelmemektedir. Buna karşılık söz konusu çıkışların laiklik karşıtı hareketleri güçlendirebileceğinden kaygı duyulmakta ve bu tür adımlardan özenle sakınılması gerektiği ısrarla vurgulanmaktadır. Eğer illa da bir sistem eleştirisine ihtiyaç varsa bunun için doğrudan pratikteki uygulamalara bakmanın yeterli olacağı savunulmaktadır. Aleviler için sorunlu sayılabilecek pratiklere doğrudan müdahale etmek yeterli olacaktır. Sorunun kalıcı bir şekilde çözülmesinin yoluysa, kurucu laiklik ilkesine hanel getirmeksizin mevcut uygulama rejimini tartışmaya açmaktan geçmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşunda kendilerini zımnî birer ortak olarak gören Aleviler, derinleştirilmiş bir sistem eleştirisinden yana değildiler.

Bununla birlikte başta Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesinde bulunan Hacı Bektaş Veli Müzesi olmak üzere bugün değişik amaçlarla kullanılan tekke, zaviye ve dergâhların da birer kutsal mekân olarak Alevilere devredilmesi istenilmektedir. Tüm vatandaşlar gibi Aleviler de bu mekânlara kendi özel günlerinde bile ücret ödeyerek ancak girebilmektedirler. Öte yandan bu paradoksal durumun incitici hatta yaralayıcı boyutları bir tarafa sorunun çözümlenebilmesinin de ilgili Kanun'u doğrudan ele almayı gerektirdiği üzerinde pek fazla düşünülmemektedir. Anayasa'ya aykırılığının bile telaffuz edilemeyeceği belirtilen bir yasal düzenlemenin palyatif müdahalelerle aşılabilceğini düşünmek için ise fazla iyimser olmak gerekir. Bu tür durumlarda sıklıkla dile getirilen bazı örneklerin ise sorunun çözümüne ilişkin hiçbir katkısı yoktur. 1926'da Konya'da Mevlâna türbesi ve dergâhı, 1950'de İstanbul'da

Eyüp Sultan Türbesi başta olmak üzere bazı padişah türbeleri, Bursa’da Çelebi Mehmed ve Muradiye türbeleri, Konya’da Selçuklu Sultanlarının türbeleri ve 1964’de de Nevşehir’de Hacı Bektaş Veli Türbesi halkın ziyaretine açılmıştır. Bu tarihlerden itibaren gerek Mevlâna gerekse Hacı Bektaş Veli Dergâhları müze statüsünde halkın ziyaretine sunulmuştur. Ne var ki yapılan düzenlemeler, bu müzelerde dergâh fonksiyonlarını hatırlatmaya yönelik her türlü icraya da yasak getirmektedir. Uygulamadaki yansımalarına bakıldığında Kanun’la açık bir şekilde bu mekânların devletleştirildiği anlaşılmaktadır. Toplumsal tazyik ve siyasi baskılarla söz konusu mekânlar ancak birer müze statüsüne dahil edilebilmişlerdir. Bu müzelerin tekrar eski statülerine kavuşturulmaları bile *Tekke ve Zaviyeler Kanunu*’nun Anayasa’daki tembihata rağmen kaldırılmasına yanı sıra toplumdaki vatandaşlık kurgusunun da etnik, dini ya da mezhebi farklılıklar temelinde yeniden tasarlanmasına bağlıdır. Türkiye’nin mevcut koşullarında hiçbir şekilde ele alınması mümkün görünmeyen bu sorunun, demokratik haklar ve temayüller etrafında yeni müzakerelerle aşılması ancak mümkün olabilir. Dergâh’ın Alevilere devri sosyolojik bir yapılanmanın ötesinde yurttaşlık vurgusu içinde hiçbir özerklik ifade etmeyen bir gruba terki, anayasal sistemin toptan gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Anayasal düzeyde ulus devlet marjları içinde şekillenen Türk kimliğinin bileşenleri arasında din, mezhep, etnisite, kültür gibi pek çok unsurdan söz edilebilirse de muhataplık ilişkisi içinde azınlıkların özel durumları bir tarafa bırakılırsa “*Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk*” (Madde 66) olarak kabul görmektedir.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nın Alevilerin ziyaretgâhı olarak yeniden tanziminin her şeyden önce Kanun’a yansıyan tüm boyutlarıyla değerlendirilmesi gerekir. Terminolojik eşleştirmeler yeterince açık olmasa da Dergâh’ın, bugün pek çok Alevi tarafından neredeyse bir tür “hac merkezi” olarak görüldüğünü ve kutsal sayıldığını da göz ardı etmemek gerekir. Anayasa ve hukuki sistemden kaynaklanan sorunların eşitlikçi bir şekilde nasıl halledileceği konusunda özelliikli komisyonlar kurmak ve bu komisyonların çabalarını desteklemek gerekir. Sorunun devle-

tin temel ilkelerini, belli başlı sınırlarını hiçe saymaksızın, vatandaşların inanç ve düşünce hürriyetlerine de en az devletinki kadar önem atfederek çözüme kavuşturulması gerekir.

Öte yandan bu dergâhın artık Alevilere mi yoksa lağvedildiği tarihe kadar bu mekânı kullanan Bektaşilere mi ait olduğu konusunun da açıklığa kavuşturulması gerekir. Çalıştaylarda da gözlemlendiği gibi Alevi ve Bektaşiler arasındaki ihtilaflar, sıradan görüş ayrılıklarının çok daha ilerisine gitmektedir. Alevi ve Bektaşiler arasındaki sosyo-kültürel farklılaşmaların, kamuoyunda yeterince bilindiği söylenemez. Nitekim çalıştaylarda özellikle Bektaşi katılımcılar da pek çok noktada Alevi söylemlerinden kendi söylemlerini ayırtırmak zorunda kaldıklarını vurgulamak zorunda kalmışlardır. Alevi ve Bektaşilerin kendi aralarında ve devletle olan ihtilaflarının çözüme kavuşturulması konusunda özellikle referans ve aidiyet alanlarındaki farklılaşmalarının ve bunların sosyo-politik yansımalarının dikkatle ele alınması gerekir. Devlet, mevcut ihtilafları iletişim için bir engel olarak görmek yerine bu belli başlı farklılıkları olağan ve meşru kabul ederek, vatandaşlarının inanca yönelik taleplerini tatminkâr düzeyde karşılamının yasal zeminini oluşturmak zorundadır.

Bu mekânların Alevilere devri söz konusu olsa bile söz konusu yapıların dergâh statüsü üzerinden birer tasavvufi merkez olarak nasıl yapılandırılacağı da henüz bir açıklık kazanmamıştır. Bu çerçevede yapılması gereken Aleviliğin de Bektaşiliğin de Cumhuriyet'in kuruluş yılları itibarıyla kaybettikleri statü, rol ve konumlarının net bir şekilde ortaya çıkarılmasıdır. Çünkü sorun, *Tekke ve Zaviyeler Kanunu*'yla birlikte lağvedilen geleneksel yapılara mı dönüleceği yoksa tarihsel kurumlardan tek mil bir kopuş mu gerçekleştirileceği noktasında kilitlenmiş durumdadır.

Bütün bu sorunlarla birlikte Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın Alevi dünyasındaki değer ve anlamı hiçbir şekilde daraltılamaz. Dergâh'ın gerçek amacına uygun bir şekilde hizmete açılması diğer benzer mekânların da aynı şekilde kullanıma açılmasını gerektirir. Alevi vatandaşların din

ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde dile getirdikleri sorunlarının çözümü Alevi olmayan vatandaşlar için de hak doğuracaktır.

Ne var ki Aleviliği *Tekke ve Zaviyeler Kanunu*'nun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle yeniden ele alma fikri çalıştaylarda yeterince kabul görmemiştir. İlgisizliğin nedenleri arasında bu doğrultuda yapılabilecek bir düzenlemeden diğer Sünni tarikatların da yararlanacağına ilişkin korkular belirleyici olmuştur. Yaygın Alevi perspektifinde Sünni tarikatlarla irticai odaklanmalar arasında kolaycı bir şekilde bağ kurulması dikkat çekicidir. Cumhuriyet'in kuruluşunda Sünni tarikatların meşruiyetinin ellerinden alınmasının yerinde bir karar olduğunu sıklıkla ifade eden Aleviler, aynı devletin kendilerine ilişkin kurucu düzenlemeleri hakkında ise herhangi bir görüş serdetmemektedirler. Konunun hukuki zemini ve ortaya çıkardığı hassasiyet de özellikle siyaset kanallarının bu konuda görüş serdetmelerini kısıtlamaktadır. Modern Cumhuriyet, bu kanunla birlikte tüm tarikatlarla arasına kalıcı bir mesafe koymuş, bunlardan her birini rejimin bekası söz konusu olduğunda kalıcı birer tehdit olarak tanımlamıştır. Bugün bu tasavvurun yeniden ele alınması, ilgili tarafların ve devletin karşılıklı teminatlarıyla ancak mümkün olabilir. Alevilerin, Sünnilerin belli başlı "kayıplarını" dikkate almaksızın devleti bir Sünni organizasyon olarak görmelerinin bilimsel bir temelini bulmak kolay değildir. Bu tür duygusal analiz ve çıkışlar sonuçta Alevilerin devletle olduğu gibi cemaatlerle ilgili bağlarını da zayıflatmaktadır. Buna karşılık Sünni gruplar ise bu kanunun gözden geçirilmesi konusunda Aleviler kadar çekingen bir tavır sergilememişlerdir. Çalıştaylarda da gözlendiği gibi pek çok katılımcı, devletin bu yasağı kaldırmasını ve tüm inanç gruplarına niteliklerine bakılmaksızın eşitlikçi bir şekilde muamele yapılmasını savunmuştur. Devletin kuruluş dönemindeki çekişmelerinin bugün için aynı düzeyde geçerli olmadığını vurguladığı görüşlerinde, toplumsal düzenin vazgeçilmez eksenini olarak görülen laikliği aşındırmaksızın Alevilik dahil geleneksel tüm inanç gruplarının da yasal bir güvenceye kavuşturulması istenmiştir.

Aslında Cumhuriyet'in kurucu söylemlerinin ihmal edilmemesi ve İnkılâp Kanunlarının da özensiz bir şekilde tartışılmaması gerektiği ko-

nusundaki hassasiyet yerindedir. Ancak kabul etmek gerekir ki söz konusu dönemden bugüne kalan bakiyeyi tarihsel, teolojik ve kültürel boyutları içinde yeniden ele almayı göze almaksızın da Alevilerin belli başlı çıkarlarını gözetmek imkânsız olacaktır

Tipik Alevi öznenin referans ve aidiyeti konusundaki yeni arayışları göz ardı edilemez. Öte yandan Cumhuriyet'in kuruluş yılları esas alındığında kanunun yasak kapsamına aldığı gibi Alevilik bir tasavvufi örgütlenme olarak biliniyordu. Genel geçer bir gözlemin de kolayca fark edebileceği gibi Aleviliğin geleneksel örgütlenişi dede-talip ilişkisi içinde bir sufi yapılanması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu özellikleriyle Alevilik mistik yönelim ve ritüelleriyle İslâm tasavvufunun bilinen örneklerini hatırlatmaktadır.

4.5. Diyanet İşleri Başkanlığı

Diyanet İşleri Başkanlığı, Alevi sorunu etrafında merkezileşen konuların başında gelmektedir. Konunun sıkça tartışılması, ideal laiklik ölçütleriyle Türkiye'deki fiili durum arasında gözlenen farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır. Pek çok Alevi açısından sorunun çözümünün temel şartı, Diyanet'in lağvedilmesi ya da laik devlet gereklilikleri içinde yeniden yapılandırılmasıdır.

Çalıştaylar boyunca, "Sünni Müslüman" kamuoyundan ayrılmış bir topluluğun, bugün verili sisteme bir şekilde dahil edilmesinin ortaya çıkaracağı sorunlar, katılımcılar tarafından dikkatle ele alınmış ve sorgulanmıştır. Genel tartışmalar, devlet tarafından güvence altına alınan inanç ve düşünce hürriyetinin kullanımından çok din üzerindeki devlet denetiminin güvenceye alınması doğrultusunda olmuştur.

Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik eleştirileri iki temel argüman üzerine kurulmuştur. İlki Diyanet'in laiklikle bağdaşıklığı konusundaki genel geçer itirazların bir özeti sayılabilir. Buna göre laik devlet, din alanında taraf olmamalıdır. Ancak Türkiye'deki uygulamalarda da görüldüğü gibi devlet, inançlar karşısındaki tarafsızlık ilkesini açıkça çiğnemektedir. Oysa din alanında hizmet talebinde bulunanlar, ideal laiklik normları içinde, kendi sivil yapılanmalarını sağlamalı, bu çerçevede Sünniler de Aleviler de diğer inanç grupları da devletle bağdaşık ilişkiler içine girmeksizin kendi inançlarıyla ilişkilerini özgür bir şekilde sürdürebilmelidirler.

Alevilerin Diyanet konusundaki diğer bir eleştirisi de kendileriyle Sünni Müslümanları bir arada tutan ve açıkça mezceden bir yaklaşımın sorgulanmasına yöneliktir. Bu eleştiri, Aleviler Diyanet üzerinden hizmet almaya karar verdiklerinde, devletten alacakları bu hizmetlerin niteliğinin ne olacağıyla ilgilidir. Belli bir kelam (teoloji) ve fıkıh (hukuk) perspektifiyle Müslümanlara hizmet götürme iddiasındaki bir kurumun, bütün bu referanslarla arasında ciddi bir mesafe olduğunu belirten Alevilere sunacağı hizmet nasıl olacaktır? Örneğin birer ibadethane olarak

algıladıkları cem evlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı ne tür bir hizmet sunabilir? Ya da Alevilerin belli başlı inanç rehberleri arasında yer alan dedeler, eğer kurum tarafından istihdam edilebileceklerse, bu istihdam hangi kriterlere dikkat edilerek gerçekleştirilecektir? Bugün Diyanet kurumunun dini konularda en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu'nda Alevi temsilcilere de yer verilecekse, bu yapının üreteceği problemler nasıl aşılacaktır?

Tartışmalar, anayasal ve yasal mevzuatın, sadece Alevi, Caferi ve Nusayriler gibi Sünni olmayan diğer inanç gruplarını değil, Sünni çoğunluk içerisinde yer alan çeşitli yorum geleneklerinin ve belli başlı tarikatların da din özgürlüğünü ihlal ettiği noktasında yoğunlaşmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla devlet bütçesinden yararlanan vatandaşlara karşılık, başta Aleviler olmak üzere diğer inanç gruplarının ayrımcılıkla karşı karşıya oldukları vurgulanmakta ve böylelikle de devletin din üzerinde denetim kurarak laiklik ilkesi doğrultusunda Anayasa'da güvence altına alınmış olan temel hak ve hürriyetleri ihlal ettiği iddia edilmektedir.

Bununla birlikte Alevi sorununun Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinden tartışılması pek çok çelişkiyi de beraberinde getirmektedir. Alevileri her zaman genel İslâm toplumunun bir parçası olarak gören devlet, tüm vatandaşlarına (Müslüman olmak koşuluyla) hizmet sunmak üzere ihdas edilen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışmalarından yararlanmaları konusunda şimdiye kadar hiçbir çekinceye sahip olmamıştır. Devletin Alevi algısından hareket edildiğinde Diyanet'in kurumsal varlık ve hizmet alanlarıyla Alevilik arasında hiçbir çelişkiye rastlanmamaktadır. Nihayet Alevilik de Müslümanlığın bir parçasıdır ve Diyanet, tüm Müslümanlara olduğu gibi Alevilere de kendi anlayışı içinde hizmet vermekle yükümlüdür.

Diyanet İşleri Başkanlığı konusunda, Aleviler arasında ılımlı, radikal ya da pragmatik sayılabilecek farklı yaklaşımlardan söz edilebilir. Alevi kimliğinin kamuda açıkça dillendirilmeye başlandığı 90'li yıllarda, genellikle Diyanet'in tek taraflı hizmetlerine ve organizasyonundaki Sünni ağırlıklı yapılanmaya vurgu yapılmaktaydı. Bu bağlamda pek çok

Alevi örgütü, Diyanet'te Alevilere de yer verilmesini, kurum aracılığıyla Sünnilere sağlanan hizmetlerin aynı kapsamlılık içinde Alevilere de sunulmasını istemekteydi. Eğer Diyanet, kendi varlığını her şeye rağmen laik pratiklere uyum içinde sürdürecektse, devlet de Alevi vatandaşların vergileriyle Sünnilere din hizmeti sunmamalıydı. Bu çerçevedeki beklentiler arasında eşitliği sağlamak üzere Alevilerin de Diyanet şemsiyesi altında yer alması talebi dile getiriliyordu. Bugün özellikle radikal Alevi gruplarının hiçbir şekilde itibar etmediği bu yaklaşımda devlet, açıkça Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunu lağvetmeye ve inanç alanlarının yeniden yapılandırılmasına destek vermeye davet edilmektedir. Bu yöndeki beklentiler kamuoyunda çoğu liberal ya da dindışı ilgileriyle bilinen yaklaşımlardan da kayda değer bir destek almaktadır.

Diyanet'in varlığı karşısında Alevilerin konumlanması, kısa sürede önemli ölçüde bir farklılaşmaya maruz kalmıştır. Alevi inanç grupları, bugün örgütsel bir temsile doğru evirilmektedir. Bir inanç topluluğu olarak Alevilerin, Diyanet'in varlık ve meşruiyetini tamamlamak üzere kendi katılımlarının önemine vurgu yapmaları oldukça önemlidir. Aleviler arasında genel geçer yaklaşım, çok kere Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmet alanları içinde kendilerinin hangi statüde yer alabilecekleri konusundaki sorularla biçimlenmiştir. Devletin tüm inanç gruplarına hizmet götürdüğü konusunda eğer Diyanet, üzerinde mutabık kalınan bir yapı olarak kabul ediliyorsa, bu durumda Alevilerin mevcut şikâyetlerini nasıl yorumlamak gerekir? Bugün pek çok Alevi, devletle aralarındaki kopukluğa dikkat çekmekte ve yeterli ilgiyi göstermekten sürekli kaçınan Diyanet'i kıyasıya eleştirmektedir. Diyanet'i Alevilerin çıkarlarına karşı lakayt olmakla suçlayan bu yaklaşımda da, bugün artık söz konusu kurumun himayesinde bir hizmet talebinde bulunmanın bir anlamı kalmadığına vurgu yapılmaktadır. Sorunlarının Diyanet çerçevesinde çözülebileceğine inanan Alevilerin sayısında önemli ölçüde bir düşüşten söz edilebilir. Bu gibi durumlarda devletin her zaman "kendi Alevisini yaratacağı"ndan kaygı duyan kimi çevreler de bu çerçevede kurulacak her ilişkiyi "netameli" ilan ederek sorunun daha da giriftleşmesine destek olmaktadır. Gerçekte marjinal sayılabilecek bu politik eleştiriler kayda değer bir rağbet görmeye başlamış, Diyanet'e ilişkin

eleştirilerinde tutturdukları dil yer yer bir ezbere dönüşse de artık tüm Aleviler arasında dolaşıma girmiştir. Bu gelişme, ilgili kurumların sorununu bütünlüklü olarak görme ve kavrama konusundaki ihmallerinden kaynaklanmaktadır.

Buna karşılık Diyanet bünyesinde olmaksızın ya da ona muadil bir yapılanma içinde Alevilere de yeni bir alan açma fikri ise zayıflamış değildir; ancak Türkiye'nin mevcut koşulları, Anayasa'nın ilgili maddelerindeki vurgu ve kısıtlamalar dikkate alınarak önce sorunun çerçevelendirilmesine çalışılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı, devletin vatandaşlarıyla ve dinle olan ilişkileri göz ardı edilerek tartışılmaz. Devletin kurumsallaştırılmasına önyak olduğu laik prensiplerle, toplumda oldukça güçlü temelleri ve yansımaları olan din arasında nasıl bir denge kurduğu tüm çalıştaylarda baskın bir müzakere konusu olarak öne çıkmıştır. Modern Cumhuriyet'in yapılanmasında laiklik tartışmalarını izleyerek vurgulanabilecek belki de en önemli nokta, devletin dinle arasındaki muğlâklığı Diyanet aracılığıyla aşmaya çalıştığıdır. Dini, rejim karşıtı her türden itiraz ve muhalefetin esaslı bir istismar aracı olarak görme geleneğine sahip bir devlet, bu dikkat içinde şekillenen tasavvurundan vazgeçmeksizin sonuçta gündelik hayatın en etkili kurumlarından biri olan dine nasıl yaklaşacaktır? Esasen dinin mevcut ağırlığı karşısında vatandaşlığın hangi limit ve kriterler içinde şekilleneceği, Türklük ve Müslümanlığın iç içe geçmişliğine odaklanılmadan çözümlenemez. Anadolu'da Müslümanlık vurgusunda buluşan tüm inançlar, Türklük içinde mezcedilmiş ve bu terkip de, İslâm üzerinden tüm inanç gruplarının içinde yer aldığı kuşatıcı bir ana kalıp olarak temsiliyet kazanmıştır. Bu bağlamda tüm tasavvufi/mistik eğilimler “heretik” ve “sistem dışı” sayılmış, açıkça belirtilmiş olmasa da yakın zamanlara kadar Diyanet'te, Hanefi fıkhı ve Maturidi kelamı üzerinden Sünniliğin İslâm'a ilişkin bir hizmet ünitesi olarak faaliyet yürütmesine fırsat verilmiştir. Böylece reformcu söylemlerin de etkisiyle İslâm'ın gelenekten ayrıştırılmış modern bir yorumu geliştirilmeye çalışılmış, bu çerçevede mezhepler üstü bir İslâm anlayışının kurumsal bir yapıda karşılık bulması sağlanmıştır.

Öte yandan mevcut müktesebat ve Sünni toplulukların güçlü atakları sayesinde oluşan sosyo-politik bağlam da Diyanet'in, İslâm temelli tüm inançların farklılıklarına değil ortaklıklarına vurgu yapmak üzere bir üst dil ve temsille kurumsallaşmasını hızlandırmıştır. Özellikle son yıllarda ise Diyanet bünyesinde gerçekleştirilen yapılanmaların olumlu bir sonucu olarak kurum, kuruluş gerekçelerine yakınlaşma çabasıyla, mezhep ve cemaat farkındalıklarının dışına çıkmakta ve bir üst İslâm söyleminin takipçisi olmaktadır.

Resmiyette hiçbir şekilde ifade edilmiş olmasa da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın güçlü bir Sünni temel üzerine İslâm'ın Hanefi ve Maturidi yorumlarına ağırlık verdiğiğine yönelik bir kanaat, Aleviler arasında artık kesin bir inanca dönüşmüştür. Ancak bu tercih, Türkiye'nin mevcut inanç haritası dikkate alındığında ekstrem bir durum olarak değerlendirilemez. Burada devletten inanç gruplarının niteliklerini kavrama ve hizmet alanlarının farklılığını belirleme konusundaki eksikliklerini telafi etmesi beklenmiştir. Devlet gerekliliklerinden hareket edildiğinde, genel Sünni toplumun ihtiyaçlarının karşılanması, devlet geleneği ve din-devlet ilişkilerindeki tecrübeleri açısından pek fazla sorun teşkil etmemektedir. Burada dikkat çeken husus açıkça sorunlu sayılabilecek bir şekilde aralarında Alevilerin de bulunduğu inanç gruplarının göz ardı edilmiş olmasıdır. Bu durum yer yer ihmallerle de açıklanabilecek bir problemin, giderek genişleyen ve artık sınır tanımayan boyutlarını yansıtmaktadır.

Bütün bu sınırlar içinde Alevilerin kendilerine nasıl bir alan açabilecekleri her zaman bir sorun olmuştur. Aynı şekilde ülkede hatırı sayılır bir nüfus oranına sahip olan Şafii mezhebine mensup vatandaşların da bu hizmetlerden Hanefiler kadar yararlanabildiğini düşünmek zordur. Tasavvufi gelenekle olan irtibatı tartışmasız olan Aleviliğin ise, bu kurumsal yapılanmaya nasıl dahil edilebileceği konusunda bir proje ya da öneriye sahip olduğu söylenemez.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı, devletin laiklik vurgusu içinde kendine özgü bir tercihi mi yoksa vatandaşlarının büyük bir çoğunluğu Müslüman olan bir topluma karşı laikliğin bir tür tahkimi midir? Bu bağ-

lamda çalıştaylarda Türk laikliğinin kendi sınırlılıkları içinde kalınarak pek çok tartışma yapılmıştır. Devletin din konusunda kendini yükümlü saydığı sorumluluklar laiklik bağlamında ele alınmış, genel kamuoyunda dini referanslarıyla bilinen katılımcılar arasında bile bu uygulamanın dinin özüne yönelik bir tehdit barındırdığına dikkat çekilmiştir. Ancak yaygın izlenim, genel toplumun Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerinden hoşnut olduğu yönündedir. Ne var ki bu hoşnutluk Aleviler söz konusu olduğunda, kendine hiçbir şekilde karşılık bulamamıştır. Diyanet'in hizmetlerinden Sünni Müslüman toplumun memnun kalması doğaldır. Nitekim Sünni katılımcılar da sıklıkla bu hizmetlerin genişletilmesi ve artırılması, daha da tutarlı bir gelişme çizgisinde sürdürülmesi konusunda kendi görüş ve önerilerini sıralamaktadırlar. Ancak Aleviler söz konusu olduğunda Diyanet'in ne tür imkân ve fırsat alanları üretebileceği konusunda Sünni katılımcıların, Alevileri rahatlatabilecek somut önerileri olduğundan söz edilemez. Bu konuda yaygın olan yaklaşım, Diyanet'in hizmetlerinde Alevileri ihmal etmemesi, onları da ihya edecek çalışma ve hizmetler sunması yönündedir. Ne var ki Aleviler bu çerçevede sunulabilecek hizmetleri, kendi varlıklarını açıkça tehdit eden birer faaliyet olarak görmektedirler. Hatta pek çok Alevi, Diyanet'in çalışmalarını, "birer asimilasyon çabası" olarak değerlendirmeye hususunda oldukça sert sayılabilecek eleştirilere sahiptir.

Aslında dinin alanı gerçekte Türk modernleşmesi içinde yeniden belirlenmiş ve onun, tabiri caizse "şeriatsız" ve "hilafetsiz" bir şekilde devlete dahil edilmesinde karar kılınmıştır. Devlet, ahlâk ve ibadet alanında yoğunlaşmasını öngördüğü bir dini hayatı tercih etmiş ve giderek artan bir bütünleşme içinde Diyanet'i devletin tamamlayıcı bir öğesi olarak tahkim etmiştir. Bu bağlamda kurumun varlığının tartışılması, onun genel idare hizmetleri içindeki yerinin sorgulanması kabul edilemez sayılmaktadır. 22 Nisan 1983'de kabul edilen 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konum ve statüsüne oldukça net bir şekilde yer verilmektedir:

"Siyasi partiler, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanunda gösterilen görev-

leri yerine getirmek durumunda olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasanın 136 ncı maddesi hükmüne aykırı amaç güdemezler” (Madde 89).

Diyanet İşleri Reisliği ya da bugünkü adıyla Diyanet İşleri Başkanlığı 3 Mart 1924'de kabul edilen “429 Sayılı Şer'iyye ve Evkaf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun”la birlikte Başvekâlet bütçesine dahil ve Başvekâlete bağlı olarak ihdas olunmuştur. Kuruluş kanunu şöyledir:

“Türkiye Cumhuriyeti'nde muamelat-ı nasa dair ahkâmın teşri ve infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği Hükûmete ait olup, din-i mübîn-i İslâmın bundan mâada itikadât ve ibadâta dair bütün ahkâm ve mesailinin tedviri ve müessesât-ı diniyenin idaresi için Cumhuriyetin makarrında Bir Diyanet İşleri Reisliği makamı te'sis edilmiştir” (Madde 1).

Bu kanuna göre, kişisel ilişkilere yönelik düzenlemeler hakkındaki yasama ve yürütme faaliyetleri Cumhuriyet'le birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun oluşturduğu hükûmete aittir. Bunun dışında kalan ve İslâm dininin inanç ve ibadetlere dair hüküm ve problemlerinin yürütülmesi ve yönlendirilmesi, dinî kurumların yönetimi için de Cumhuriyet'in başkentinde Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Böylece Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sorumluluğu, toplumdaki dinsel yaşam alanları ve belli başlı inançlar arasında hiçbir şekilde taraf tutmaksızın verili siyaset anlayışlarının üstünde kalarak görevlerini sürdürmesi şeklinde belirlenmiştir.

2 Temmuz 1965 tarihli ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun'da kurumun görevleri açıkça belirtilmiştir:

“İslâm dininin inançları, ibadet ve Ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur” (Madde 1).

1982 Anayasası'nda da, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın başından beri

korunan rol ve statüsü daha da geliştirilerek pekiştirilmiştir:

“Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir” (Madde 136).

Anayasal ve yasal düzenlemelere dikkat edildiğinde bu ihdasın İslâm’ın inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmenin yanı sıra, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmeyi de kapsadığı görülmektedir. Devletin bir yandan dinin gündelik hayattaki siyasal görünürlüğüne kısıtlamaya çalışırken bir yandan da dinin kurumsal varlığını pekiştirmeye yönelik uygulamalara öncülük etmesi pek çok araştırmacıyı bu bağlamda ortaya çıkan çelişkileri izah etmekte zorlamıştır. Gerçekte yapılan, eski rejimin bütünüyle parçaları arasında yer alan “din”i re’sen devre dışı bırakmak, yeni rejimin değerler dünyasını tanzim etmek üzere de kısmen meşrulaştırıcı bir şekilde ondan yararlanmaktır.

Çalıştaylarda devletin din hizmetlerini üstlenip üstlenemeyeceği, bu amaçla kurumsal yapılanmaya öncülük edip edemeyeceği etrafındaki tartışmalar, “gerçek” ve “ideal” laikliğin özüne uygunluk açısından ele alınmıştır. Aslında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığı, devletin laiklik ilkesiyle bütünleştirilerek sahiplendiği kendine özgü bir hizmet alanını göstermektedir. Nitekim Türk laikliğinin en bariz uygulama adımlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’nin fiili şartları üzerinden meşrulaştırılmıştır. Ancak laikliği ileri düzeyde idealize eden gruplar, bu gerekçelerle hiçbir şekilde tatmin olmamaktadır.

Dini eski rejim ve saltanatın istinat ayağı olarak gören kurucu elit, yeni rejimde onunla hangi misyon üzerinden temasa geçileceği konusunda tüm vatandaşları tatmin edecek kuşatıcı bir dil ve argüman üretmekte bir hayli zayıf kalmıştır. Din karşısında gündelik hayata ve özellikle de eğitim müfredatına yansıyan dikkatli bir mesafe arayışı, toplumun en temel hissiyatının ileride pekâlâ muhalif bir retorikle buluşabileceği ihtimali canlı tutularak sürdürülmüştür. Devletle bağdaşık ve ortak bir din algısı, kuruluş hissiyatına özgü çekinceler nedeniyle sağ-

lanamamıştır. Şaşırtıcı bir şekilde din de bu şartlarda her tür muhalefet söyleminin besleyici/belirleyici ana damarı hatta kaynağı olarak varlık bulmaya zorlanmıştır. Oysa dinin, iktidarın da muhalefetin de çıkarlarına alet edilmemesi gereken siyaset üstü bir dil, söylem ve eylem olarak kabul edilmesi tüm grupları memnun edecektir. Bu gerçek son yıllardaki olumlu birtakım gelişmelere rağmen devletin uzunca süre göz ardı ettiği bir hassasiyet olmaktan hala kurtarılamamıştır.

Devletin kurucu dikkatinin bugün bile devam ediyor olabilmesini mevcut sosyo-politik değişim süreçleri içinde anlamlandırmak güçtür. Savaş sonrasının yılgınlığı, imparatorluk bakiyesinden yeni bir ülke doğurma heyecanı, canlılığını hala koruyan korkular, ardı ardına patlak veren başkaldırıları, çoğu siyasi bir dile kolayca çevrilebilen itirazlar devletin reflekslerini rutin bir tepkiselliğe mahkûm etmiştir. Ancak artık bu reflekslerin normalleşmesi gerektiği de açıktır. Bu değişimin sağlanabilmesi için dinle devlet arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlanması gerekir. Böylece devlet, toplum ve din arasındaki ilişkisellik ne hısımlığa ne de hasımlığa fırsat verecektir. Tedirginlik, korku ve bu süreçlerin tetiklediği histerik duygular içinde sık sık tehlikenin farkındalığına vurgu yapılmakta, bu konudaki hassasiyetlerin tırmandırılmasında bir beis görülmemektedir.

Aslında Türkiye’de dinin devlet nezdindeki statüsü genellikle muğlâk olmuştur. Bu muğlâklık dinden ne anlaşılması gerektiğinden, dinle devlet arasındaki ilişkilerin bugün nasıl yapılandırılması gerektiğine kadar pek çok noktada kendini göstermektedir. Dinin Osmanlı toplumsal yapısındaki ağırlığının aynı boyutlarda Cumhuriyet’e taşınmadığı açıktır. Hatta dinin eski rejimin önemli bir bileşeni olarak görülmesi, yeni rejimin aktörleri arasında neredeyse kalıcı bir önyargının oluşmasına bile yol açmıştır. Yeni düzenin inşasında Batılı, modern ve seküler bir referans ağına itibar edilmiştir. Bu ilgi, laiklik esasının Anayasa’da açıkça yer almaya başladığı 5 Şubat 1937’den itibaren, din alanındaki gerçek ve kalıcı tutumun nasıl olması gerektiği konusunda, özellikle devlet katında oluşan bir algının aşılması ya da değiştirilmesi yönünde engelleyici ve geciktirici olmuştur.

Osmanlı'daki dini kurumların belli bir sistematik içinde ortadan kaldırılmasını müteakiben yeni sistemde din alanının nasıl tanzim edileceği de önemli bir sorun olmuştur. Belli başlı ilgiler arasında dinin konumunu zayıflatmak isteyenler kadar, onu belli ölçüde güçlendirmek isteyen eğilimler de mevcuttu. Doğrusu Osmanlı bakiyesi olarak dinsel, belli bir kurumsal donanıyla ancak devam ettirilebilirdi. Ancak bu devamlılığın Cumhuriyet'in kurucu ideallerine karşı bir tehdide de yol açmaması gerekirdi. Dinden, devrimlere karşı toplum katında neşvünema bulan ikaz ve protesto hareketlerine (ki bunlardan pek çoğu kısa sürede birer isyana dönüşmüştür) hiçbir şekilde destek vermeme si beklenmekteydi.

Bugün pek çok araştırmacının da gözlemlendiği gibi, çalıştaylarda da Cumhuriyet rejiminin tabiatına dikkat edilerek, devletin dinle kurduğu ilişkinin muğlâk yanlarına vurgu yapılmıştır. Yeni yapılanmanın, Osmanlı Devleti'nin tarihsel-toplumsal mirasına karşı devrimci bir öfke barındırdığına vurgu yapılarak, yeni pozisyonlar içinde dine ancak araçsal bir rol verilebildiği ifade edilmiştir. İtiraz ve isyanların dini temsil kanallarını kullanma konusundaki çabaları, devletin kurucu seçkinlerini her zaman tedirgin etmiştir. Öte yandan bugün gelinen noktada modern Cumhuriyet'le din arasındaki temas arayışlarının tutarlı bir analizinin henüz yapılamamış olması, mevcut tartışmaların daha da derinleşmesine yol açmaktadır.

Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsal varlığını tam bir teslimiyetle olumlayanlar kadar buna şiddetle karşı çıkanlar da sonuçta kendi referans dünyalarında idealize ettikleri bir laiklik anlayışını geçerli kılmak istemektedirler. Aynı şekilde dini hayatın genişletilmesinden yana olanlarla onun daraltılmasından yana olanlar da kendi laiklik anlayışlarını öne çıkarmaktadırlar. Oysa modern devlet için laiklik ne dini daha da görünür kılmak ne de onu gözden düşürmek ve uzaklaştırmak için kullanılabilir. Laiklik, dinle devlet işlerinin birbirinden ayrılması kadar, dinle devlet arasındaki ilişkilerin netlik kazanması açısından da belirleyici olmaktadır. Türkiye örneğinde ise laiklik tartışmalı bir alan olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda laiklik, devlet ve dinin sınırlarını, modernleşme süreçleriyle birlikte kazanılan yeni değerler

ekseninde tanzim edilmek üzere vazgeçilmez bir kriter olarak görülmektedir.

Çalıştay katılımcıları arasında da sıklıkla paylaşıldığı gibi uygulamadaki laiklik anlayışı, hukuk devletinin normlarına uygun bir şekilde işlemediği için dinin alanı her zaman müphemliğini korumaktadır. Oysa tüm inanç gruplarının devletten laikliği, hukuk devleti ilkelerine uygun bir şekilde icra etmesini talep etmesi gerekir. Laiklik her şeyden önce din ayrımcılığı yapılmaması ve herkesin kamu düzenine aykırı olmadıkça inancına göre yaşama hürriyetinin kullanılmasının güvencesidir. Buna karşılık kesin ve sert bir laiklik anlayışında, kaba hatlarıyla devlet ile din örgütleri arasında ilişki kurulması bile reddedilmektedir. Görece olarak daha esnek sayılabilecek bir sekülerizm anlayışında ise, dinsel kamu hizmetlerinin örgütleri ile devletin pekâlâ ilgileneceği, bunlarla ilişki kurabileceği kabul edilmektedir. Popüler Türk laikliğinde ise, bunlardan hiçbiriyle özdeşlik kurulamaz. Görünürde daha çok Sünnilikle eşleştirilen Diyanet İşleri Başkanlığı'na tüzel kişilik, özerk kamu tüzel kişiliği verilmesi de genel idare içine alınmasında hiç bir çelişki görülmez. Yanı sıra Sünni din görevlileri devlet memuru olabilir ve böylece Sünni cemaat için de din, vesayet altına alınmış olur. Sünni mezhebinden olmayan Müslümanlar ile gayri Müslimlerin ise şeklen vesayet altında olmadıkları düşünülebilir ancak onlar da laik devletin garantisine sahip olduklarından her zaman emin değildirler.

Kuruluş kanununda da açıkça görüleceği gibi Diyanet İşleri Başkanlığı, devlete müteallik işlerin dışında, dine tahsis edilen bir alanda hizmet sunmaktadır. Din işlerinin devlet işlerine karıştırılmaması kadar devletin de din alanına karıştırılmaması gerekir. Uygulamada devlet, dinin alanını belirlemekle kalmayıp yanı sıra gerçekleştirilmesi gereken hizmetleri bizzat tayin edip düzenlemekte, bu alanda sorumluluklar üstlenmekte ve sonuçta da dini, devlet yükümlülüklerinin birer parçası olarak görmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'nin fiili bir gerçeğidir ve başta Cumhuriyet'in kurucu iradesiyle yaşıt olması olmak üzere pek çok nedenle de bugün yokluğu "düşünülemez" kurumlar arasında yer al-

maktadır. Vatandaşlarının büyük bir çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede Diyanet, devletin din alanında yeni bir yorum ya da tarz ihdas etmesinden çok bu alandaki hizmet ünitelerinin işleyişini sağlaması açısından takdir edilmektedir. Çalıştaylarda da genel olarak Diyanet'in kuruluşundan bugüne kadar yaşadığı sorunlar, aldığı itiraz, eleştiri ve tepkiler, kurumun meşruiyeti üzerine toplumun diğer katmanlarından gelen yaklaşımlarla birlikte müzakere edilmiştir. Sünni katılımcılar devletin din alanını kontrol ve maniple etme çabasının bir tezahürü olarak gördükleri kuruma karşı, uzunca bir süre mesafeli durulduğunu ifade etmişlerdir. Kimi katılımcılar da birer Müslüman olarak Diyanet'in devlet merkezli hizmetlerinden yararlanmayı reddetmemekle beraber, "la-ikçi" sayılabilecek kimi uygulamalarından dolayı zaman zaman devletle toplum arasında oluşan "mesafe"nin din alanındaki kaygıları da pekiştirdiğini belirtmişlerdir.

Türkiye'de modernleşme politikalarını din alanından bağımsız olarak tartışmak mümkün değildir. Bu süreçte dini eski rejimin bakiyesi olarak gören radikal devrimci aktörler olduğu kadar onu yeni rejimin tahkimi için araçsal olarak kullanmayı önerenler de olmuştur. Ancak kabul etmek gerekir ki Cumhuriyet'in tamamına sirayet eden din endeksli tartışma ve çalkantılar içinde Diyanet İşleri Başkanlığı, genel toplumun her zaman itibar ettiği, hizmetlerini takdirle karşıladığı bir kurum olmayı başarmıştır. Burada dikkatlerden kaçmaması gereken husus, bugün toplumun din anlayışının da kayda değer bir şekilde değişmiş ve farklılaşmış olduğudur. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında devletin din politikalarına karşı eleştirel çıkışlarıyla bilinen pek çok görüşün, bugün bütünüyle ortadan kalktığı söylenemez. Dinin yeni bir yorumu tabi kılınması ve Diyanet'in de bu yorum içinde özgün bir hizmet ünitesi olarak rol üstlenmesi önemli ölçüde gerçekleştirilmiştir. Bugün artık Diyanet teşkilatı, dini bütün yönleriyle ele alan, onun her alandaki gereklilikleri etrafında hizmet üreten bir kurum olmaktan çok devlet ve toplumun değişen din anlayışına paralel olarak, kanunda belirtilen hedefler doğrultusunda faaliyetlerde bulunan bir kurumdur.

Esasen modern Cumhuriyet kurulurken dinin, hangi bileşenleriyle yeni rejime eklemleneceği esaslı bir sorun olmuştur. Devletin Türklük,

Müslümanlık ve Batılılık değerlerini sentezleyerek biçimlendirdiği yeni vatandaşlık konseptinde, kimliğin harcı olarak öne çıkarılan öğeler, sonuçta kendi özleriyle ciddi birer kopma yaşamıştır. Öyle ki artık ne Türklük, gerçek anlamda etnisiteye ne Müslümanlık dinselliğe ne de Batıcılık yeni bir medeniyete gönderme yapmaktadır. Son tahlilde bir potada eritilircesine inşa edilen yeni kimlik, ülkedeki tüm farklılıkları bu karışıma dahil olmadıkları sürece reddeden ya da göz ardı eden yeni bir dikkat üretmiştir. Mevcut tüm farklılıkları belli bir etnik vurgu üzerinden homojenleştiren bir kimlik tasarımı, dönemin kendine özgü karakteristikleri, bilimum korku ve kaygılarıyla şekillenmiştir. Devletin “kaynaşmış ve bütünleşmiş” bir toplum yaratma ideali, Alevileri de bugün bilinen sorunlarıyla karşı karşıya getirmiştir.

Bu bağlamda Diyanet’in tüm İslâm temelli inançları kuşattığı iddiasına rağmen Aleviler, Diyanet İşleri Başkanlığı ve hizmetlerine karşı kendilerini bir hayli tereddütlü bulmaktadırlar. Öte yandan Diyanet’ten hizmet almak isteyen Aleviler de pek çok örgütlü Alevi grubu tarafından kınanmakta, bu ilgileri nedeniyle Alevilikleri bile sorgulanmaktadır. Çalıştaylarda da gözlemlendiği gibi, Diyanet’in faaliyetleri hakkında olumlu yaklaşımlar serdedenlerin genel Alevi katılımcılar arasında “Alevi davasına ihanet”, “işbirlikçilik”, “aldatılmışlık” vs. gibi ağır suçlamalara maruz bırakılması, artık topluluk içinde kuruma ilişkin olumlu kanaat serdetme olanaklarının da giderek azaldığını göstermektedir.

Aleviler arasında Diyanet İşleri Başkanlığı’nı devletten bağımsız ve devlete rağmen gerçekleştirilmiş bir oluşum olarak görenlerin varlığı da dikkat çekicidir. Devleti bu “yük”ten kurtulmaya davet eden Alevi katılımcılar yer yer bilgi eksikliğinden kaynaklandığı düşünülebilecek çıkışlarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı’nı, devletin laik hassasiyetlerine rağmen “bir asimilasyon örgütü” olarak görme kararlılığındadırlar. İddiaya göre Diyanet, Alevileri kendi kimliklerinden uzaklaştırmakta, onları Sünnileştirmekte ve kimliğin belli başlı temsilcilerini bastırmaktadır. Devletin Sünni Müslümanlarla olan ilişkisindeki tarihsel kimi gelgitlere yeterince dikkat etmeyen bazı Alevi katılımcılar, inanç ve düşünce hürriyetinin kullanımında sadece kendi durumlarına sık sık vurgu yapma gereği duymaktadırlar.

Alevilerin bir “erimeye” maruz kaldığı yadsınamaz. Ancak bu erimenin kaynağı hususunda daha kapsamlı analizlere ihtiyaç duyulmaktadır. Cumhuriyet döneminde söz konusu iddiaları doğrulayacak bir şekilde Alevi muhitlerinde Sünnileşme yönünde ne tür farklılaşmalar olduğu bilinmemektedir. Aleviliğin ana eksenini, sınırları ve yönelimleri teolojik düzeyde bilinmeden bugün Aleviler arasında ortaya çıkan eğilimlerin hangisinin “sapma” hangisinin de “yoldan çıkma” olduğunu bilmenin imkân ve ihtimali yoktur. Çoklukla bir ezbere dayalı olarak ifade edilen bu iddiaların gerçeklik düzeyinin açığa çıkarılması gerekir. Bununla birlikte bütün bu iddiaları doğrulayacak hiçbir veriye sahip olunmasa bile, bugün Aleviler arasında bu yönde bir kabulün ezber düzeyinde bile oluşmuş olması kendi başına dikkate değer vahim bir gelişmedir. Aleviler öteden beri farkında oldukları kimlik kayıp ve hasarlarını devletin ihmallerinden çok, onun bile-isteye önyak olduğu müdahale ve operasyonlarına bağlamaktadırlar. Bu yaklaşıma göre gerek Diyanet İşleri Başkanlığı gerekse zorunlu DKAB dersleri uygulamasıyla devlet, Alevilerin Sünnileşmesi için çaba harcamaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı her şeyden önce anayasal bir kurumdur. Aynı şekilde zorunlu DKAB dersleri de anayasal düzeyde işlerlik kazanmıştır. Laik bir ülkede Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vatandaşların dindarlaştırılması, belli bir dini inanç etrafında buluşturulması gibi bir sorumluluğu, görev ve salahiyeti olduğundan söz edilemez. Türk laikliği içinde kurumsallaşan Diyanet, tüm vatandaşlara eşit hizmet sunma iddiasındadır. Bu hizmeti talep edenler, talep ettikleri hizmetin laiklik ölçüleri içindeki sınırlarından haberdardırlar. Nihayet din de, modern Cumhuriyet pratikleri içinde bireyin öznel dünyasında yer alan bir vicdan olayı olarak tanımlanmıştır. Gerçi dinin mevcut yorumu, pek çok kişi tarafından eleştirilmekte hatta reddedilmektedir. Ancak burada Diyanet, üstlendiği rolle, devletin yeni ulus kimliği içinde bütünleştirdiği vatandaşlık anlayışındaki eksiklikleri, tasarlandığı biçime uygun bir şekilde, dini alandaki katkılarıyla telafi etmektedir.

Bu konsept içinde Türklük, Müslümanlık ve Batıllık değerleri iç içe geçirilerek sentezlenmektedir. Artık bir din olarak İslâm'ın, Osmanlı toplumsal sistemindeki rol ve pozisyonunu koruması söz konusu değildir.

Dinin devletle olan ilişkileri laiklik bağlamında yeniden tanımlanmıştır. Her şeye rağmen bugün, karmaşık ve çelişkili pek çok yansıması olsa da Türk laikliğinde devletle din arasındaki mesafenin “birbirlerinin lehine olmak üzere” korunması konusunda derin bir mutabakatın varlığına hem devlet hem de vatandaşlar inanmak istemektedir.

Aslında Diyanet’in ihdası, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında gerçekleştirilen bir dizi inkılâbın sonucudur. Osmanlı kurumlarının lağvedilmelerinin ardından yeni rejimin din alanını nasıl düzenleyeceği konusu derin bir tartışma ve hesaplaşma alanı doğurmuştur. Batılı değerlerle Türklük ve Müslümanlık değerlerini reddetmeksizin buluşturmanın nasıl sağlanacağı konusu her zaman ihtilafli bir mesele olarak görülmüştür. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarına damgasını vuran tartışmalar bu çekişmenin bitmediğini göstermektedir. Yer yer şaşırtıcı sayılabilecek bir cesaretle, dinin tahliye ve tasfiyesinden bile söz edilebildiği bu süreçte, mütedeyyin vatandaşların yaşadığı kimi sorunlar karşısında devletin nasıl bir tutum geliştireceği hususu, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlık kazanmasında güçlü ve kalıcı bir tercih olarak öne çıkmıştır.

Çalıştaylar boyunca herhangi bir laik devlette dini hizmetlerin devlet tarafından sunulmasının ilkesel olarak kabul edilemez olduğu yönündeki eleştirilerini sık sık dile getiren Alevi katılımcılar, kurumun meşruiyetini sürekli olarak tartışma konusu yapmışlardır. Pek çok Alevi açısından Diyanet, hem laiklik ilkesiyle çelişmesiyle hem de devletin tüm inançlar karşısında koruması gereken eşitlik mesafesini göz ardı etmesiyle problemlenmiştir. Aleviler açısından Diyanet, kendi inanç, kimlik ve kültür değerlerinin ortadan kaldırılması konusunda örgütlü bir müdahaleyi temsil etmektedir. Tekrarlamak gerekirse devlet, Diyanet İşleri Başkanlığı ve okullarda verilen zorunlu DKAB dersleri aracılığıyla Alevi varlığını tehdit etmekte, onları “asimilasyon”a tabi tutmakta ve bu adımlarını Anayasa’da vurgulanan temel hak ve hürriyetlerin hilafına gerçekleştirmektedir. Bu iddiaların gerçeklik değeri mutlaka tartışılmalıdır ancak her bir Aleviyi aynı kanaate ulaştıran pek çok uygulamayı da objektif bir şekilde değerlendirmek gerekir. Bu süreçte Alevi vatandaşlardan ne kadarının iddia edildiği gibi Sünnileştiği, üzerinde durulması gereken bir iddiadır. Oysa çalıştaylarda pek

çok Alevinin de ısrarla vurguladığı gibi devlet, yeterli önlemleri almakta geciktiği takdirde özellikle yeni kuşak Alevileri bekleyen en büyük “tehlike”, onların kendi kimlikleriyle bağlarını bütünüyle koparmaları, İslâm’dan çıkmaları ya da ateizme sapsmalarıdır. Demokratik laik bir toplumda bireylerin farklı inançları tercih etmeleri, kişisel hayatlarını bu doğrultuda düzenlemelerinde garipsenecek bir şey yoktur. Ancak Alevi katılımcıların da sıklıkla vurguladığı gibi, inançsal temellerin ortaya çıkarılmasında yeterli gayretin gösterilememesi, modern değerler karşısında güçlü bir aidiyet sunmada yetersiz kalma, inancın rasyonalize edilmesini sağlayıcı kanalların, kurum ve ağların yokluğu sonuçta Aleviliği sadece etnik ve kültürel mirasa indirgeyen yeni bir daralma ve kuşatmayla karşı karşıya getirmiştir. Öte yandan Aleviliğin geleneksel olarak İslâm çerçevesinde şekillenen tarihsel mevcudiyeti, bugün farklı eğilim, tercih ve sadakat arayışlarıyla yeniden biçimlendirilmeye zorlanmakta; örneğin Aleviliğe paradoksal bir şekilde Hz. Ali’yi dışlayan yeni formlar eklenmektedir.

Alevi varlığının “asimile” edilmeye çalışıldığı yönündeki iddialar, her şeyden önce topluluğun korku ve kaygılarındaki sınırların genişlediğini göstermektedir. Eleştiri ve itirazların boyutlarını derinleştiren bu iddiaların mutlaka değerlendirilmesi ve doğrulanması gerekir. Devletin, kendi anayasal sisteminde ortaya koyduğu gibi vatandaşlarının inanç ve düşünce hürriyetlerini tam bir açıklık içinde sağlaması ve herhangi bir vatandaşın kendi kimlik, kültür ve inançlarından zorla ya da dolaylı olarak koparılmaya çalışıldığına ilişkin iddialarının da üstüne gitmesi gerekir.

Alevilerin Diyanet’in varlığına ilişkin eleştiri ve tepkileri her şeyden önce kurumun lağvedilmesini bekleyen bir tasavvurdan beslenmektedir. Söylem düzeyindeki farklılaşmalardan kaynaklanan farklı Diyanet algıları olsa da kurumun lağvedilmesi noktasında uzun vadede bir söylem ortaklığının ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak bu talep, kurumun ihdasına ilişkin kuruluş muhayyilesiyle hiçbir şekilde tartışma ve polemığe girmemektedir. Oysa Aleviler arasında Diyanet’in varlığını laik teamüllere aykırı bulanlar kadar onu devlet gerekliliklerinin bir parçası olarak gören yaklaşımlar da mevcuttur. Hatta devletin din konusunda-

ki tarafsızlığını kabul etmekle beraber, vatandaşlarının dini ihtiyaçlarına karşı ilgisiz kalmasının kabul edilemez olduğunu vurgulayan Aleviler de çoklukla mevcut hizmetlerin yetersizliğine vurgu yapmakta, bu çerçevede kendi topluluklarına sunulmayan hizmetleri şikâyet konusu yapmaktadırlar.

Diyanet'in yeniden yapılandırılması konusunda özellikle Alevi katılımcılar diğer katılımcılardan farklı sayılabilecek görüşler sunmuşlardır. Hem Sünni hem de Alevi katılımcılar, Diyanet hizmetlerinden yararlanmanın biçimi konusunda kendi aralarında uzlaşma sağlayamamışlardır. Bununla birlikte bir yandan da devletin artık Sünnilere sunduğu hizmeti iptal etmesi istenmiştir. Eğer devlet, inançlar arasında yansızlığını koruyacak ve tüm inançlara aynı yakınlıkta olacaksa bu durumda yapılması gereken Diyanet'in devlet bütçesiyle ilişkisinin kesilmesidir.

Bugün pek çok Alevi, Diyanet bünyesinde hizmet alma talebinden vazgeçmiş durumdadır. Diyanet'in Sünni vatandaşlara hizmet sunmasını, açık ve şeffaf bir şekilde davranıldığı takdirde hiç de sorunlu bulmadıklarını ifade eden Aleviler, buna karşılık aynı bağlam ve statüde diğer inanç gruplarının ihmal edilmiş olmasının asla hazmedilemeyeceğini vurgulamaktadırlar. Alevilerin bu bağlamdaki talepleri, kendi aralarında farklı öneriler içerse de, sonuçta bunlar ya Aleviler için de Diyanet düzeyinde yeni bir yapılanmaya gidilmesi, ya da varlığını sivil duyarlılıklar içinde sürdürme azminde olan kimliklerinin bağımsız kurumsallaşma taleplerinin devlet tarafından onaylanması şeklinde ayrılmaktadır. Bu doğrultuda bağımsız sivil bir dini organizasyon olarak devlet tarafından kabul edildikleri takdirde, Sünnilerin devletin himayesi altında kurumsal bir yapılanma içinde kendilerini konumlandırmalarının da çelişki yaratacağı belirtilmekte ve bunun tahammül edilemez olduğuna işaret edilmektedir. Böylece Sünniler de sivil bir yapılanmaya davet edilmektedir.

Bununla birlikte çalıştaylarda Cumhuriyet'le yaşıt olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önemi hiç kimse tarafından göz ardı edilmemiştir. Lağvedilmesini isteyenler bile, gelinen noktada, bunun pek de mümkün olamayacağını, ancak daha sivil bir yapıya kavuşturulmasının ge-

rektiğini önemle vurgulamışlardır.

Bu bağlamda kimi Batılı uygulamalarda devletle din organizasyonları arasındaki ilişkiler ele alınmış, Diyanet'in bu örnekler üzerinden yeniden yapılandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Türk laikliğinde önemli ölçüde referans değeri taşıyan Fransız laikliğinde devlet, dini örgütlerle tüm ilişkisini kesmiş ve kamu düzenini bozmadıkça cemaatleri inançlarına göre yaşama özgürlüğü çerçevesinde kendi sorunlarıyla baş başa bırakmıştır. Alman sekülerizminde ise devlet, tarih ve toplumsal birikiminin bir sonucu olarak Katolik ve Protestan kiliseleriyle bir sözleşme akdetmiştir. Mensuplarından devlet eliyle toplanan dini vergi, kendi hizmet alanlarında kullanılmak üzere kiliselere verilmektedir. Kamu düzenini bozmadıkları sürece devlet, diğer din mensuplarının özel hukuk tüzel kişiliklerine de yardımcı olacağını garanti altına almaktadır. Türk laikliğinde ise devletle Müslümanlar arasında bir sözleşme söz konusu olmamakla beraber, dini hizmetler Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Dinle devlet arasındaki ilişkilerin tarihsel, kültürel ve stratejik ortaklığı kamuoyu nezdinde bu hizmetlerin devletin esas görevi olduğu noktasında genel kabul oluşturmuştur. Ancak bu kanaate Alevilerin rağbet gösterdiği söylenemez.

Anlaşıldığı kadarıyla gerek Sünni toplumun gerekse başta Aleviler olmak üzere diğer inanç gruplarının beklenti ve çıkarları için hukuki bir çalışma yapılmasına acilen ihtiyaç vardır. Bu çerçevede mevcut sorunların tanımlanması ve çerçeveselendirilmesi, gerekli çözüm yollarının Anayasa'ya uygunluk içinde bulunabilmesi için her düzeyde çalışma yapılması ve bu bağlamda özellikle de hukuki komisyonların kurulması gerekmektedir.

4.6. Din Eğitimi ve Öğretimi

Okullarda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (DKAB) derslerinin devlet tarafından mevcut içerikle “zorunlu” olarak verilmesi, Alevi sorununun en kritik noktaları arasında yer almaktadır. Dersin mevcut içeriğiyle verilmesinin hiçbir şekilde kabul edilemez olduğunu vurgulayan Aleviler, bu derslerden bütünüyle muaf tutulmaları yönündeki hak arayışlarını, uluslararası mahkemelere kadar taşımışlardır. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de, müfredat düzeyindeki eksikliklerine vurgu yaparak uygulamada yer alan haliyle Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin verilmiş biçimini mahkûm etmiştir.

Laik bir devlette din eğitimi ve öğretimi gerçekte her zaman tartışma konusu olmuştur. Bununla birlikte bugün laik uygulamalarıyla bilinen pek çok ülkede devlet, din öğretimini kendi kontrolünde gerçekleştirmekte, vatandaşlarının bu yöndeki isteklerini bizzat kendisi karşılamaktadır. Dersin zorunlu, isteğe bağlı ya da muafiyete izin veren tarzdaki uygulamalarındaki farklılık ülkeden ülkeye çeşitlilik arz etse bile din öğretimi alanının herhangi bir şekilde boş bırakılması söz konusu bile değildir. Bu nedenle Türkiye örneğinde uygulamada gözlenen çelişki ve aksaklıkların sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için, laikliği önemli ölçüde içselleştirmiş ülkelerin pratiğiyle sık sık karşılaştırmalarda bulunmak gerekir.

Çoğu bilgi eksikliğiyle malul değerlendirmelerde, diğer ülkelerden farklı olarak Türkiye'nin, kendine özgü bir kararlılıkla DKAB derslerini topluma dayattığı iddiasına yer verilmektedir. Bu eleştiriler Avrupa ülkelerindeki örneklerle karşılaştırılarak temellendirilmeye çalışılsa da mevcut örnekler bu iddiaları doğrulamamaktadır. Nitekim Avrupa Konseyi'ne bağlı 47 ülkeden 43'ünde din dersi bizzat devlet okullarında verilmektedir. Bu ülkelerden 25'inde ise din eğitimi zorunlu ders statüsünde yer almaktadır. Hatta kimi ülkelerde bu derslere katılmak, Türkiye'de olduğu gibi mutlak zorunluluk ifade etmektedir. Buna karşılık 10 ülkede de öğrencilerin, belli şartlarla bu derslerden muaf tutulmalarına izin verilmektedir. Uygulamada farklılıklar taşısın da 21 ülke-

de öğrenciler, bu dersi almakla yükümlü değildirler. Gerçi din dersleri okullarda genellikle mevcuttur ancak öğrenciler bu programları velilerinin ya da diğer kanuni temsilcilerinin istemeleri şartıyla almaktadırlar. Öğretim yöntem ve uygulamalarında farklılıklara rağmen Konsey üyesi ülkeler, öğrencilere bu dersleri almalarıyla ilgili olarak “muafiyet”, “dersin yerine geçebilecek başka bir derse katılmalarını sağlamak” ya da “bu derse katılıp katılmamak” gibi seçeneklerden en az birini tercih etme imkânı sağlamaktadır.

Din derslerinin laik bir toplumda hangi meşruiyet zemini içinde verileceğine ilişkin tartışma Cumhuriyet’in kuruluşundan beri varlığını sürdürmektedir. Bu derslerin modern Cumhuriyet’in laik pratikleri içinde nereye oturtulacağı çok kereler sorun olmuştur. Devletin dine ilişkin tavrının, bu dersin işleyişi ve içeriğinin belirlenmesindeki etkisi göz ardı edilemez. Bugün din dersinin verilmesi, soruna genellikle eleştirel bir duyarlılık içinde bakan ilgili kamuoyunda iki temel nokta üzerinden ele alınmaktadır. Bunlardan ilki, devletin kendi kontrolünde verdiği dersin genel laiklik ilkesiyle bağdaşıp bağdaşmadığıyla ilgilidir. Laik bir devletin herhangi bir inancı öğretme konusunda bir yükümlülüğünün olmaması gerektiği kabulünden hareketle, din eğitim ve öğretiminin sivil topluma, cemaatlara ya da vakıflara devredilmesi önerilmektedir. Diğer bir nokta ise devletin bu derslerle ilgili uygulamalarıyla gerçekte nasıl bir vatandaşlık tasavvuruna sahip olduğu ve toplumu hangi yönde biçimlendirdiğiyle ilgilidir. Bu yaklaşım, devletin anayasal bir statü kazandırarak yürürlüğe koyduğu bu dersler aracılığıyla, kendi resmi söylemini bütünleyecek bir şekilde, verili din anlayışını vatandaşlarına “zorla dayattığı”na vurgu yapmaktadır.

Türkiye’de din dersleri, başından beri “milli devlet politikası”nın bir parçası olarak yer almış ve kronolojik açıdan da hemen her zaman tartışmalı bir seyir izlemiştir. Nitekim bu derslerin tarihsel seyri dikkate alınarak da devletin inisiyatifini hangi yönlerde kullandığını gözlemlemek mümkündür. Nihayet çoklukla evham, kaygı ve tereddütlerle şekillenen resmi din eğitim ve öğretim stratejisi, bu derslerin uygulamadaki sonuçlarına da yön vermiştir. Özellikle tek partili siyasal hayat tecrübesinde devletin, sadece din derslerinin verilmesiyle sınırlı kalmak-

sızın, bizzat “din” karşısındaki tutumunda da açıkça bir “mesafe”den söz etmek mümkündür. Öte yandan yeni rejimin “modern”, “laik” ve “ilerici” temalar içinde yerleştirmeye çalıştığı yapının, giderek, politik hareketlilik ve demokratikleşmenin bir sonucu olarak da değişime açık hale geldiği söylenebilir.

Din ve dini hayatın modern Cumhuriyet’le birlikte yeniden tanzimiyle ilgili fiili müdahaleler bir yana, belli aralıklarla köklü değişim stratejilerini yansıtan Milli Eğitim politikalarında bile son tahlilde devletin din alanını ihmal etmeyi hiçbir şekilde göze alamadığı anlaşılmaktadır. Devletin din hakkında bazen radikal bazen de umarsız gibi algılanabilecek yönelimlerinde belirginleşen esas hassasiyet, 1982 Anayasası’yla birlikte vuzuha kavuşmuştur. Devletin “laik din politikası”nı tamamlayan bir “cüz” olarak hayata geçirdiği programlar içinde yer alan bu dersler, konuya muhalif bakanlar açısından “devletin ideolojik aygıtları” arasında sayılmış ve “resmi söylem”in taşıyıcısı olarak da eleştirilmiştir.

Devletin daha başından itibaren her zaman bir teyakkuz halinde kendini korumaya çalıştığı “irtica hareketleri” karşısında, “gerici itiraz ve kalkışmalar”ın potansiyel etkilerini kırmak maksadıyla, bir tür “tampon mekânizma” olarak düşünülebilecek projesinde, din derslerinin gerçek yerinin ne olduğu, özellikle laik duyarlılıklar içinde sıkça tartışılmaktadır. Bu bağlamda gerçek bir araçsallaştırma çabası olarak görülen dersler, 80’li yılların küresel güvenlik sorunları içinde, “Yeşil Kuşak Projesi”nin bir parçası olarak eleştirilirken, 2000’li yıllarda da, “İlimli İslâm Projesi”nin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Dersin gerek müfredatı gerekse işleyişi üzerine çoğu köktenci laik tasavvurlardan kaynaklanan bu eleştirilerde mevcut uygulamaların sonuçta devletin yansızlığına gölge düşürdüğü fikri ağırlık kazanmıştır. Bu bağlamda devletin, Diyanet İşleri Başkanlığı’yla organik ilişkilerinde olduğu gibi bu dersler aracılığıyla da gündelik hayatı “dini-millî değerler” ekseninde yeniden yapılandığı ve böylelikle de vatandaşlığı, devlet gerekliliklerinin bir parçası olarak seferber edilmeye hazır hale getirdiği vurgulanmıştır. Dini, devletin fonksiyonel bir ögesi olarak yansıtan verili müfredat, sonunda gündelik hayatın hemen her tarafına sızacak

ve böylece onun kendine özgü bir şekilde işleyen yapısını dönüştüre-
cektir.

DKAB, meşruiyetini Anayasa'nın 24. maddesinden almaktadır. Bu maddede DKAB'ın her bir vatandaş için zorunlu olduğu vurgulanmakta ve ayrıca isteğe bağlı din eğitim ve öğretimine de fırsat tanınmaktadır:

“Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır”
(Madde 24).

14 Haziran 1973 tarih ve 1739 sayılı “Milli Eğitim Temel Kanunu”nun 16 Haziran 1983’de yeniden düzenlenen 12. maddesiyle de bu derslerin Anayasa’yla uyumlu hale getirilmesi sağlanmış, böylece DKAB derslerinin yeni düzenlemeyle birlikte okullarda zorunlu olarak okutulacağı bir kez daha teyit edilmiştir:

“Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din Kültürü ve Ahlâk öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır” (Madde 12).

Anayasa Mahkemesi'nin 16 Eylül 1998 tarih ve 52 numaralı kararında da zorunlu din derslerinin gerçekte hangi çerçeve, süreç ve prosedürler eşliğinde okutulabileceği açıklanmıştır. Toplumda çeşitlenen farklı bakış açılarının ve bunlardan herhangi birinin kendi tahayyül alanındaki sınırları zorlayarak oluşturabileceği oldukça idealize edilmiş bir laiklik anlayışı, gerçekte özgürleştirici bir kritere duyulan derin ihtiyacı yansıtmaktadır. Mahkeme, bu yöndeki yorum çeşitliliğinin önüne geçmek, din-devlet ilişkilerinin seyri, DKAB'ın işleyişi ve Anayasa'da karşılığını bulan laiklik ilkesinin bundan böyle nasıl anlaşılması gerektiği konusunda net bir sınırlamaya ihtiyaç duymuştur:

“Lâik devletin, doğası gereği resmî bir dininin bulunmaması, belli bir dine üstünlük tanımamasını, onun gereklerini yasalar ve diğer idarî işlemlerle geçerli kılmaya çalışmamasını gerek-

tirir. Bu bağlamda, lâik bir devlette belli bir dinin, eğitim ve öğretimi zorunlu hale getirilemez. Anayasa'nın 24. maddesinin dördüncü fıkrasına göre, din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcilerinin isteğine bağlıdır. Din ve ahlâk eğitim ve öğretiminin devletin gözetim ve denetimi altında yapılmasının nedeni, maddenin gerekçesinde de belirtildiği gibi bu konudaki eğitim ve öğretim özgürlüğünün kötüye kullanılmasını engellemektir. Dinler hakkında yansız ve tanıtıcı bilgiler vermek ve ahlâki değerleri benimsetmek amacıyla din kültürü ve ahlâk öğretimi dersleri ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasına alınmıştır. Din eğitimi yerine "din kültürü" dersinden söz edilmesi de bu amacı açıkça ortaya koymaktadır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi, ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin iznine bağlı tutulmuştur."

Anayasa Mahkemesi kararı, soruna açıklık getirmek üzere kullanılan referans metinler arasında yer almaktadır. Kararda eğitim ve öğretim özgürlüğünün kötüye kullanılabileceği kaygısıyla din derslerine yasal statü verildiğine dikkat çekilmekte ve bu derslerin anayasal konumunun korunabilmesi için de her şeyden önce müfredatının "din kültürü" ve "ahlâk" öğretimi sınırları içinde kalmasına gerek duyulduğu hatırlatılmaktadır.

Aleviliği ilgilendiren diğer tüm konularda olduğu gibi, DKAB konusunda da gerçekte sorun devletle toplum arasındaki ilişkinin laiklik ve insan hakları bağlamında yeniden tartışılmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda Alevilerin itirazları, devletin kurumsallaştırma iddiası taşıdığı laiklik anlayışında kendilerine tutarlı, eşit ve adil bir yer açmamış olmasıyla ilgilidir. Oysa laiklik ilkesi, devletin belli bir din veya inançtan yana olduğunu göstermesini önlemek, dolayısıyla da devlete, dinler ve inançlar hakkında tarafsız hakemlik rolünde rehberlik etmek iddiasıyla Anayasa

tarafından güvence altına alınmıştır.

Çalıştaylar boyunca DKAB dersleri mevcut uygulamalardan hareketle ele alınmış; eleştiri ve itirazlar, laiklik, temel hak ve hürriyetler çerçevesinde müzakere edilmiştir. Hâlihazırdaki derslere ilişkin olarak genellikle iki ana hususa vurgu yapılmıştır:

Bunlardan birincisi Alevi vatandaşların bu derslerden muaf tutulmasıyla ilgilidir. Bu talep, devletin herhangi bir inanç grubunun öğretimine öncülük ya da aracılık etmemesiyle ilgili olarak ele alınmıştır. Böylece Aleviler, zorunlu DKAB derslerinin eğitim programlarından kaldırılmasını istemekte, bu sağlanmadığı takdirde de bu derslerin “Sünni İslâm içeriğiyle şekillenmiş müfredat”ından kendilerinin isteğe bağlı olarak muaf tutulmasını istemektedirler.

Aslında muafiyet mekânizmasının kullanımı her şeyden önce vatandaşları, kendi inançlarını açıklamaya zorlamaktadır. Herhangi bir öğrencinin bu dersten muaf tutulma isteğinin geçerli olabilmesi, kendi inancına ilişkin beyanda bulunmasını gerektirmektedir. Nitekim Lozan antlaşmasının ilgili hükümleri gereği, vatandaşlık haklarından azınlık statüsüyle yararlananlar da muafiyet uygulamasından ancak kendi inançlarını beyan etmek suretiyle yararlanabilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı, 9 Temmuz 1990’da azınlık statüsündeki vatandaşlar için DKAB derslerinden muaf tutulma şartlarını açıklamıştır. Buna göre,

“Milli Eğitim Bakanlığı’nın teklifini müteakiben, Türk vatandaşı olan, Hıristiyan veya Musevi dinlerine mensup, ilkokul ve ortaokula giden öğrenciler, azınlık okulları hariç tutularak, söz konusu dinlere bağlı bulduklarını beyan ettikleri takdirde din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerine girmeye mecbur edilemez. Ancak, bu öğrenciler din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerine girmeyi istedikleri takdirde, yasal temsilcilerinin yazılı taleplerini sunmaları gerekir.”

Bu düzenleme azınlık statüsünün dışında kalan vatandaşları kapsamamaktadır. Türk vatandaşlığı din, mezhep ya da etnik kimlik üzerine kurulmamıştır. Buna rağmen inanç ve kimliğini açıklamak durumun-

da kalmak ve bu yolla da muafiyet imkânından yararlanmak, sadece Anayasa'nın 24. maddesiyle değil uluslararası sözleşmelerin ilgili maddelerince de reddedilmiş ve bu tür ifşa ve beyanların mahzurlarına dikkat çekilmiştir. Nitekim 2 Şubat 2010'da nüfus cüzdanlarında din hanesinin kaldırılması yönünde AİHM tarafından verilen kararda da aynı gerekçelere vurgu yapılarak inanç beyanına zorlanmak reddedilmiştir.

İkinci olarak da bu dersler, eğer anayasal gereklilikler ya da başka nedenlerle verilmeye devam edilecekse, bu durumda da ders içeriğinin Alevilerin inanç ve ritüellerini de kapsayacak şekilde yeniden ele alınması gerekir. Bu iki tema üzerinden sürdürülen tartışma, tüm çalıştaylarda devam etmiş ve sonuçta bu dersler üzerinde, herhangi bir inanç grubuna doğrudan ya da dolaylı bir yakınlık içinde olunmaması ve ulusal ve uluslararası teamüllere aykırı bir şekilde düzenlenmemesine özen gösterilmesi şartıyla uzlaşma sağlanmıştır.

Çalıştaylarda DKAB dersleri bütün boyutlarıyla ele alınmış, bu konudaki genel geçer ezberlerin ötesine ulaşmanın gereğine temas edilmiş, devlet-millet kaynaşmasının emsalsiz örneklerinden biri olarak Türkiye'de, vatandaşların din alanındaki bilgi eksikliklerinin görmezlikten gelinmesinin kabul edilemez olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin de içinde yer aldığı bölgede din, tüm çatışma alanlarında birincil ortak öge olarak öne çıkmaktadır. 19. yüzyılın popüler eğilimleri içinde din, dünya ölçeğinde gözden düşürülmeye çalışılmışsa da bugün için din, pek çok insanın yegâne referansı durumundadır. Hayatı anlama, anlamlandırma, kimliğin inşası, ahlâksal değerler alanında ölçülü bir istikamete sahip olma ve maneviyat eksikliğinin giderilmesi gibi konularda herhangi bir dini devre dışı bırakacak iddia ve söylemlerin bugün artık eski itibarlarını korudukları söylenemez. Bu nedenle devletin din alanına karşı mesafeli olması hiçbir şekilde kabul edilemezdir. Aynı şekilde devletin de vatandaşlarının din alanındaki taleplerini yerine getirmesinin anlaşılabilir bir tarafı yoktur. Ancak burada olması gereken devletin herhangi bir inancı müfredatına dahil ederken, onu manipüle etmemesi ve diğer inançlar karşısında hakkaniyet ölçülerine uymayacak bir şekilde ayrımcılık yapmaktan kaçınmasıdır.

Devletin bu yöndeki uygulamalarına karşı öteden beri eleştirel ve mesafeli bakan Alevilerin, çalıştaylarda DKAB dersleriyle ilgi kanaatleri çoğunlukla devleti kendi “asli görevine” davet etmekle sınırlı kalmıştır. Buna göre devlet, vatandaşlarına hiçbir din ve inanç hakkında bilgi vermemeli, bu konuda talepleri olanlar da ihtiyaçlarını kendi kurumsal/örgütsel çabalarıyla sağlamalıdır. Derse ilişkin bir başka itirazları ise, daha köktenci sayılabilecek gerekçelerle temellendirilmiştir. Buna göre ders, her hal ü kârda iptal edilmeli; devlet kendi okullarında herhangi bir inancın öğretilmesine izin vermemelidir. Uzlaşmaz bir duyarlılık içinde gelişen bu itiraz ve tepkilerde, söz konusu derslerin örtük amacının Alevi çocukları asimile etmek olduğuna dikkat çekilmiştir. Din derslerine yapılacak müdahaleyle de devletin sonuçta kendi çıkarlarına uygun bir tarz Aleviliği topluma enjekte edeceği iddia edilmektedir. Bu itirazın sahipleri, dersin devletin uhdesinden alınmasını ve sivil toplum organizasyonlarına devredilmesini istemektedirler.

Dersin varlığına ve işleyişine Türkiye'nin mevcut şartlarını dikkate alarak yaklaşan kimi Alevi örgütleri ise mevcut uygulamalardaki sorunları hiçbir şekilde örtbas etmemekle beraber yine de devletin, gerekli düzenleme ve müdahalelerde bulunarak Alevi inancına da müfredatta yer vermesi gerektiğini ifade etmekte ve bu bağlamda Sünnilere tanınan olanakların kendilerine de tanınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını istemektedirler. Aleviliğin bin yılları bulan sorunlarının bugün hangi çerçevede ele alınabileceği konusunda, soğukkanlılığın asla terk edilmemesini dile getiren bu yaklaşımda aslolan, devlet-millet bütünleşmesine zarar verilmemesidir. Ancak bu kaygılar nedeniyle de toplumsal taleplerden vazgeçilmemesi gerekir.

Aleviler, inanç ve kültür değerlerinin korunup geliştirilmesi konusunda, Cumhuriyet tarihi boyunca bu dersleri uzunca bir süre kendileri için bir sorun olarak görmemişlerdir. Devletin modern değerler eksenindeki yapılandırılma sürecinde laik tercihlerin ağırlığı, diğer inanç alanlarında olduğu gibi Aleviler arasında da fark edilir düzeyde bir içe kapanmaya yol açmış olmalıdır. Nitekim Tekke ve Zaviyeler Kanunu'yla birlikte geleneksel rol, yapı ve statüleri bütünüyle ortadan kaldırılmış grup, tarikat ve cemaatlerin, varlıklarını yeni koşullarda nasıl devam

ettireceği, özellikle geleneğe sadık sayılabilecek Aleviler arasında derin kaygılara yol açmıştır. Ancak zamanla devletin kurucu söylem ve pratiklerinden, kendi geleceklerinin daha sağlam bir şekilde güvence altına alınabileceği sonucunu çıkartan Aleviler, Cumhuriyet’le birlikte Osmanlı “geleneksel tasallut”unu bir daha asla yaşamayacakları yönündeki beklentileriyle toplumsal taleplerini uzunca bir süre “ertelemek”, ya da “bastırmak” durumunda kalmışlardır. Ne var ki devletle toplum arasında hissedilen görece rahatlamaya paralel olarak zamanla söz konusu işleyişin esas tabiatı kavranılmış ve Sünniler gibi Aleviler de kendilerine yönelik muamelelerdeki çelişkileri açıkça fark etmeye başlamışlardır. Derin bir teslimiyetle laik Cumhuriyet’in kurucu ilke ve değerlerine, özellikle de Atatürk’e bağlılıklarını her vesileyle dile getiren Aleviler, sekülerleşme politikalarının Alevi kimliğinde yarattığı etki ve sonuçları, ancak 90’lı yıllardan itibaren derin bir şekilde hissetmeye ve sorgulamaya başlamışlardır. Devletin başından beri laik prensiplere uygunluk iddiası taşımasına rağmen, uygulamada sıklıkla karşılaşılan paradokslarına yönelik itirazlar, ancak bu yıllardan itibaren seslendirilme imkânı bulabilmiştir. Kitleysel gösteriler, ulusal ve uluslararası platformlara taşınan şikâyetler, devletin “ayrımçı politikalar”ının açıkça fark edilmesiyle birlikte artmaya başlamıştır.

Çalıştaylarda da netleştirildiği gibi Alevilerin bu derslerle ilgili kanaat ve beklentileri kendi içlerinde de farklılık arz etmektedir. Bu farklılıklar, devletin laiklik prensiplerine sadık kalarak dinle ilişkili hiçbir faaliyette bulunmamasını talep edenlerden bu derslerin tümüyle kaldırılmasını talep edenlere, zorunlu ya da seçmeli olmasından muafiyet uygulamasına kadar pek çok noktada ortaya çıkmaktadır. Ancak her halükarda üzerinde uzlaşılan tek nokta, bu dersin tüm inançlar hakkında eşit derecede bilgi içermesinin sağlanmasıdır.

Aslında DKAB derslerinin devletin bizzat kendi inhisarında zorunluluk kaydıyla veriliyor olması sadece Aleviler arasında tartışılan ve tepki konulan bir sorun değildir. Sünni vatandaşlar da bu derslerin içeriğinin zayıflığından yakınmakta, pratiğe yansıyan kimi bölümlerinin uygulamalı olarak da öğretilmesini istemekte ve özellikle müfredatın İslâm’ın temel esaslarına tam bir uygunluk içinde yeniden ele alınarak

hazırlanmasını temenni etmektedirler. Ayrıca dinin hiçbir şekilde devlet ve siyaset beklentileri doğrultusunda araçsallaştırılmaması gerektiğine de vurgu yapmaktadırlar. Bununla birlikte bu derslere yönelik itirazları değerlendirildiğinde tepkilerinin, hiçbir zaman Alevilerinki kadar köklü, şiddetli ve uzlaşmasız olduğu söylenemez.

Devletin öteden beri karmaşık ve yer yer çelişkilerle ifade edilebilecek gerçekliğinde, laikliğin Sünni vatandaşları tatmin ettiği de söylenemez. Laik devletin din alanındaki tercih ve uygulamaları, Sünni kamuoyu tarafından genellikle kuşkuyla karşılanırsa da sonuçta bu durumun ilerde tüm toplumu rahatlatacak bir şekilde, yeni bir düzene kavuşabileceği konusundaki genel iyimserliği ortadan kaldırmaya yetmediği görülmektedir. Bu beklenti, devletle toplum arasındaki karmaşık özdeşliğin, hiçbir şekilde parçalanmamış olduğunu göstermektedir. Geleneksel birlik ve bütünlük siyaseti içinde devletin tercihlerini her zaman makuliyet zemininde kabullenmeye hazır görünen bu zihniyet, devletin “yüksek çıkar”ını yani “hikmet-i hükümet”i hiçbir şekilde göz ardı etmemektedir. Bu perspektif, devlete ilişkin eleştirilerinde ne kadar ileri giderse gitsin, sonuçta mevcut sorunlarının çözüme açık olduğu kanaatinden asla vazgeçmemiştir. Aslında Sünni vatandaşlar, bu derslerin zaman içinde olması gereken seviyeye kavuşacağını ummakta, palyatif düzeydeki iyileştirmelerin bile göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu tarz bir iyimserlik teolojik bir tasavvurdan kaynaklanan, uzlaşmadan yana bir tavidir. Devletin her zaman temel belirleyici olduğu kabullenilirken, ihtilafların derinleştirilmemesi için adil ve dengeli arayışlara zaman tanınmaktadır.

Kamuoyunda DKAB ve devletin diğer “dini uygulamalar”ı konusunda, çoğunlukla gevşek ve çekingenlik içinde yapılan eleştiriler, 70’li yılların başlarında net bir çerçeveye ancak sahip olabilmıştır. Özellikle Sünni aydınlar, 1982 Anayasası’yla birlikte uygulamaya konulan zorunlu DKAB derslerini, değişik açılardan kritiğe tabi tutmuşlar; bu derslerde ele alınan konuları, İslâmi gelenek, teamül ve kabuller açısından sorgulamışlardır. Laik devletin belli bir siyasi dil kazanan İslâmi talep-kârlığın bastırılması ya da maniple edilebilmesi için, DKAB derslerini zorunlu hale getirdiğinin vurgulandığı bu eleştirilerde, başta Diyanet İş-

leri Başkanlığı olmak üzere, İmam Hatip Liseleri ve Kur'an Kursları gibi kurumlarla da "resmi İslâm"ın tahkim edildiği iddia edilmiştir. Ancak bu değerlendirme ve kritiklerde, DKAB derslerine ilişkin tartışmaların her zaman teorik düzeyde tutulmasıyla yetinilmiş; söz konusu programlara yönelik somut bir tepki ortaya konulmadığı gibi bu programları alıp almama konusu da hiçbir şekilde hukuki bir mecraya taşınmamıştır. Devletin mevcut müfredatla dini, kendine özgü bir laiklik anlayışına dahil ederek devletleştirdiğinin vurgulandığı bu eleştirilerde, şimdiye kadar hukuki bir başvuruya ihtiyaç duyulmamış olması, bu zihniyetin yaslandığı arka planla ancak açıklanabilir. Öte yandan da devletin öteden beri bilinen radikalizmini gevşetmesi ve din alanındaki çekince ve tereddütlerinden süreç içinde kademeli olarak vazgeçmesi de Sünni kamuoyunda hissedilir bir ferahlık sağlamaya yetmiştir. Zaman zaman müdahalelere uğrayan din öğretimi müfredatının da, söz konusu niyet, eleştiri ve itirazların etkisiyle şekillendiği söylenebilir.

Daha çok siyasi duyarlılıklarıyla bilinen Sünni çevreler, devlet eliyle öğretilen dinin "gerçek İslâm"ı ne derece yansıttığını sorgularken, çoğu Alevilerden oluşan diğer muhalifler de bu derslerin gerçekte devletin İslâm'a Sünnilik üzerinden arka çıkmasının tipik bir örneği olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda sosyalist, komünist ya da liberal gerekçelerle din derslerini eleştirenlerle Alevileri aynı kategoride değerlendirmek uygun olacaktır. Derse ilişkin, Alevi, Sünni ve diğer yaklaşımların üzerinde bulunduğu tek nokta, laiklik iddiasına sahip devletin, kendine özgü bir İslâm yorumunu, yine kendi vatandaşlık tasarımının bir parçası olarak topluma "enjekte ettiği" iddiasıdır. Sonuçta bu derslerle tahkim edilen "insan yetiştirme düzeni", bir yandan "gerçek İslâm" değerleri açısından sorgulanırken bir başka açıdan da aynı dersler, devletin tüm pedagojik yaklaşım, yöntem, teknik ve araçları kullanarak vatandaşlarını "Sünnileştirmeye" çalıştığı bir "proje" olarak takdim edilmektedir.

Bu bağlamda Alevi ve Sünnilerin devlete yönelik tavır ve tutumlarında birbirleriyle örtüşmeyen yaklaşımlara sahip olmalarını da normal karşılamak gerekir. Aleviler, devletle mutabık olmadıkları konuları ele alırken, bin yılı aşkın sorunlarının somut bir biçimde yaşanmışlığından

yola çıkmakta, artık kaçınılmaz bir şekilde kalıplaşmış mesafe bilinciyle de sorunlarını dile getirmektedirler.

Çalıştaylarda da gözlendiği gibi Alevilerin bu derslere ilişkin tepkileri oldukça köktenci temalar taşımakta ve hatta bu eleştirileri yer yer de taşıdıkları endişelerinin sınırlarını zorlamaktadır. Bu konuda yaygın Alevi söylemi, devletin kendine bağlı tüm okullarda, resmi müfredatı aracılığıyla belli bir din ve mezhep anlayışını “dayattığı”, tıpkı Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla olduğu gibi, Sünnileştirme niyetini eğitim merkezli uygulamalarla da belli bir prosedüre bağladığıdır. Pek çok Alevi, bu derslerle Aleviliğin tahakküm altına alındığından yakınmakta ve giderek bu baskının bir asimilasyona dönüştüğünü iddia etmektedirler. Böylece Aleviler, devletin kendi okullarında din dersi vermesini, resmi müfredatında herhangi bir inanç grubuna özel ayrıcalık tanıyarak bu yolla bilgilendirme yapmasını hukuk ihlali olarak görmekte ve değerlendirmektedirler. Öyle ki bu derslerin birer “Sünni operasyonu” olarak değerlendirilmesinde ısrarcı olan kimi Alevi örgüt mensupları, farklı görüşlere sahip olan Alevileri ağır bir şekilde suçlamakta ve sonuçta hemen her Aleviyi kendi değerlendirmelerine katılmaya zorlamaktadırlar.

Aleviler, inanç, ritüel ve ahlâki değerlerini gelecek nesillere nasıl aktaracakları konusunda özellikle eğitim ve öğretim konusunda derin kaygılar taşımaktadır. Bu bağlamda her şeyden önce vatandaşlık konseptinin herhangi bir din, cemaat ya da mezhep temel alınarak oluşturulmamış olması temel belirleyici olarak huzursuzluklarını artırmaktadır. Bu nedenle sadece Alevilerin değil herhangi bir inanç grubunun da kendi öz niteliklerine vurgu yaparak bağımsız bir kimlik vurgusuyla hareket etmesi, “ulus-devlet”in genel geçer yapısı açısından birer tehdit olarak algılanmaktadır. Bu durumda Alevilerin kendi inanç, ritüel ve ahlâkla ilgili değerlerinin öğretilmesi için yeni yaklaşım, yöntem, model ve arayışlara ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın toplumu din, cemaat ya da mezhep temelinde ayrıştırmaması, söz konusu grupların, kendi inanç ve ritüellerinin dayandığı referanslar üzerinden muhatap kabul edilmeleriyle ancak aşılabilecektir.

Bu ihtiyacın ülke çıkarları açısından sorgulanıp tartışılması ayrı bir husus olmakla beraber, söz konusu talepleri değerlendirirken, reel-politiğin de hiçbir şekilde göz ardı edilmemesi gerekir. Devlet başından beri kimlik ve beyan sorunlarının aşılması için, İslâm üst başlığı altında tüm Müslümanları bir arada tutan yeni bir temsile ihtiyaç duymuştur. Bu meyanda ne Diyanet ne de DKAB dersi uygulamaları, doğrudan herhangi bir mezhep ya da eğilim muhatap alınarak oluşturulmuştur. Devlet, vatandaşlarını, Müslüman oldukları takdirde İslâm'ın genel ve ortak prensipleri içinde kabul etmektedir. Bu meyanda, Alevileri de Sünnileri de ortak bir kimlik çatısı altında makul birer vatandaş olarak tanımlayarak, gerçekte hem kendini hem de inanç gruplarını olası toplumsal kargaşa ve gerilimler karşısında güvence altına almaktadır. Aynı zamanda devlet, kuruluş yıllarına yayılan bir hassasiyetle Türk kimliğini belli başlı bileşenler üzerinde inşa etmiş ve bu terkip içinde de meşrulaştırmıştır. Etnik, dinsel ve kültürel öğelerin bileşkesi olarak öne çıkan bu kimlik, son tahlilde Türklük, İslâmlık ve modernlik ana kalıplarından oluşan üçlü bir referans ağında buluşturulmuştur.

Türk laikliği içinde vatandaşlık kimliği, her şeyden önce Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndaki ilkelerle şekillenmiştir. Kanun'da farklı teamül ve temayüllere izin verilmemekte, eğitimin birleştirilmesi ve devlet otoritesinin gözetiminde sunulması amaçlanmaktadır. Öte yandan Kanun, Anayasa'nın 174. maddesi uyarınca "*İnkılâp Kanunları*" arasında yer almakta ve diğerleri gibi bunun da, Anayasa'ya aykırılığının söz konusu edilemeyeceği, bu şekilde anlaşılıp yorumlanamayacağı vurgulanmaktadır. Bu nedenle temel nitelikleri itibariyle bağlayıcı hükümleri olan bir kanunu, yeterli ölçüde kavrayıp dikkate almadan, Türkiye'de devletin eğitim politikalarındaki kalıcı stratejisini ele almak ve değerlendirmek hem yanlış hem de eksik olacaktır.

Farklı inanç gruplarının, kendi ana hedeflerinden birer sapma olarak telakki edilebilecek yönelimlerini ortadan kaldırmak ve eğitimde tam anlamıyla birliği tesis etmek üzere yürürlüğe konulan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"yla devlet, gündelik hayat üzerindeki belirleyicilik ve kontrol gücünü pekiştirmek istemiştir. 3 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe giren Kanun'da, Osmanlı'dan tevarüs edilen eğitim siteminde gözle-

nen sorunlu yapılar kaldırılmış, eğitime ait tüm alan ve unsurlar devlete bağlanarak yeniden şekillendirilmiştir.

Kanun, inanç gruplarından herhangi birinin, devletten bağımsız bir şekilde eğitim müfredatı hazırlamasını ve bunu uygulamaya koymasını kanunsuz ilan etmektedir. Kanun'un başlangıç maddelerinde de vurgulandığı gibi,

- *“Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur”* (Madde 1).
- *“Şer’iye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir”* (Madde 2).
- *“Şer’iye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir”* (Madde 3)
- *“Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de aynı mektepler küşat edecektir”* (Madde 4).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Anayasa'nın 24. maddesi kadar önemli ve belirleyici olan bir başka husus da uluslararası hukuki mevzuattır. DKAB derslerinin gerek müfredat gerekse işleyiş bakımından sadece iç hukuktaki yasal denetim ve uygulamalara değil, Türkiye'nin dahil olduğu uluslararası sözleşme ve anlaşmalara da uygun olması gerekmektedir. Bu nedenle çalıştaylarda DKAB derslerinin gerek iç gerekse uluslararası hukuk çerçevesinde derinlemesine gözden geçirilmesi gerektiği özellikle belirtilmiştir. Bütün bunlara rağmen yine de dersin, her şeyden önce mevcut toplumun ortak sosyo-kültürel kod ve referansları ihmal edilmeden ele alınıp değerlendirilmesi gerekir.

23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren *“Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”*de, ilgili tarafların din eğitimi konusunda aşağıdaki yükümlülükleri üstlendiklerine işaret edilmiştir:

“Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olacaktır. Bu hak, herkesin istediği dine ya da inanca sahip olması ya da bunları benimsemesi özgürlüğünü ve herkesin aleni veya özel olarak bireysel ya da başkaları ile birlikte toplu olarak, kendi din ya da inancını ibadet, icra, bunun icaplarını yerine getirme ya da öğretme bakımından ortaya koyma özgürlüğünü de içerir. Hiç kimse, kendi seçtiği bir din ya da inanca sahip olma ya da bunu benimseme özgürlüğünü zedeleyecek bir baskıya maruz bırakılamaz. Bir kimsenin kendi dinini veya inançlarını ortaya koyma özgürlüğüne ancak yasalarla belirlenen ve kamu güvenliğini, düzenini, sağlığını, Ahlâkını ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli kısıtlamalar getirilebilir. Bu Sözleşme’ye taraf devletler, ana-babaların ve uygulanabilir olan durumlarda, yasalarca saptanmış vasilerin, çocuklarına kendi inançlarına uygun bir dinsel ve ahlâki eğitim verme özgürlüklerine saygı göstermekle yükümlüdürler” (Madde 18).

Türkiye’nin bazı çekincelerle birlikte 18 Mayıs 1954’de onayladığı 20 Mart 1950 tarihli *“İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi”* nin değişik düzenlemelerle 1 Kasım 1998’de son şeklini alan 11. protokol’ünde de düşünce, vicdan ve din özgürlüğü başlığı altında aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir:

1. *“Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.”*

2. *“Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlâkın, başkalarının şöhret ve hak-*

larının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir” (Madde 9).

Aynı metinde, eğitim hakkında da şu görüşlere yer verilmiştir:

“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir” (Madde 2).

“Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi” de 27 Ocak 1999 tarihinde kabul ettiği “Din ve Demokrasi” başlıklı 1396 sayılı tavsiye kararında, Bakanlar Komitesi’ni, üye devletlerin hükümetlerini, dinlerle ilgili eğitimi teşvik etmek ve özellikle aşağıda belirtilenleri yapmaya çağırmasını tavsiye etmektedir:

“Ahlâk ve demokratik vatandaşlık eğitimi çerçevesinde, gençlerin muhakeme gücü olan bir yaklaşım geliştirmesini gerektiren bir değer bütünü olarak dinlerin öğretimini hızlandırmak; karşılaştırmalı tarih okullarında, kökenlerini, değerlerinin bazılarındaki benzerlikleri ve adetlerinde, geleneklerinde, bayramlarındaki vb. farklılıkları vurgulayarak farklı dinlerin öğretilmesini teşvik etmek; çocuklar söz konusu olduğunda, dinle ilgili devlet destekli eğitim ile ailelerin dini inancı arasındaki herhangi bir çatışmayı, bu çok hassas konuda ailelerin özgür kararına saygı duymak amacıyla, önlemek” (Madde 13/ii).

Aynı Meclis, 4 Ekim 2005 tarihinde kabul ettiği 1720 sayılı tavsiye kararında da, Bakanlar Komitesi’nin, üye devletlerin hükümetlerini, devletin sağlamış olduğu eğitimin ilk ve orta derecelerinde, diğerlerinin yanı sıra, aşağıda belirtilen kriterlere dayanılarak dini eğitimin verilmesini temin etmeye çağırmasını tavsiye etmektedir:

- *“Bu eğitimin amacı, çocukların kendi ülkelerinin ve komşu ülkelerin dinini öğrenmesini, herkesin kendi dininin “doğru din”*

olduğuna inanma hakkı olduğunun ve farklı dinlere inanan veya herhangi bir dine bağlı olmayan diğer kişilerin farklı insanlar olmadıklarının farkına varmalarını sağlamak olmalıdır;

- *Hiçbir dine bağlı olmama seçeneği ile birlikte, tam bir tarafsızlıkla temel dinlerin tarihini içermelidir;*
- *Bağnaz din adamlarına yaklaşırken gençlerin kendilerinden emin olmalarını sağlamak için onların bilgilendirilmesini sağlamalıdır;*
- *Devlet dini olan bir yerde bile, kùltür ve ibadet alanları arasındaki sınırı aşmamalıdır. Eğitimde söz konusu olan bir inancı aşılamak değil, gençlerin dinlerin neden milyonlar için inanç kaynakları olduğunu anlamalarını sağlamaktır;*
- *Din dersi veren öğretmenler özel bir eğitim almalıdırlar. Kùltürel veya edebi bir bilim dalının öğretmenleri olmalıdırlar. Ancak, bir başka bilim dalındaki uzmanlar da bu eğitimden sorumlu tutulabilirler.*
- *Devlet makamları, öğretmen eğitiminden sorumlu olmalı ve her ÷lkenin özelliklerine ve öğrencilerin yaşlarına uyarlanabilecek müfredat programlarını belirlemelidirler. Avrupa Konseyi, bu programları hazırlarken dini inanç temsilcileri dahil olmak üzere büt÷n ortaklara danışacaktır” (Madde 14).*

Avrupa Komisyonu'nun her yıl düzenli olarak yayınladığı “Türkiye İlerleme Raporu”nda da mutlaka DKAB derslerine değinilmekte ve Alevilerin, bu derslerden muafiyet talepleri hatırlatılmakta; bu bağlamda inanç özgürlüklerine tam saygı gösterilmesi istenmektedir. Aynı şekilde “İrkçılığa ve Hoşgör÷süzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu” (ECRI) tarafından, 2005’de yayınlanan raporda da, okullarda verilen din eğitim ve öğretimiyle ilgili olarak Türkiye’deki uygulamalar eleştirilmektedir:

“Müfredat, büt÷n dinleri kapsamaktadır ve öğrencilere var olan büt÷n dinler hakkında bir fikir edindirmek amacıyla hazırlanmıştır. Ancak, birçok kaynaktan, bu derslerin çeşitli dini kùltürleri kapsamaktan ziyade, yalnızca İslâmiyet’in ilkelerini öğret-

mekten ibaret olduğu belirtilmiştir. ECRI, dini azınlık gruplarına mensup öğrencilerin bu dersten muaf tutulabileceğini ve yalnızca Müslüman öğrencilerin bu derslere katılması gerektiğini not etmektedir. ECRI, durumun açık olmadığı görüşündedir: eğer bu gerçekten farklı dini kültürlerle ilgili bir ders ise, bu dersin yalnızca Müslüman çocuklar için zorunlu tutulması için bir sebep yoktur. Bunun tersine, eğer ders yalnızca Müslüman dinini öğretmeyi amaçlıyorsa, bu belirli bir dinin dersidir ve çocuklarla ailelerinin din özgürlüğünü korumak adına zorunlu olmamalıdır. Sonuç olarak, ECRI Türk makamların din kültürü eğitimine yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmelerini istemektedir. Bu dersi ya herkes için isteğe bağlı yapmalılar, ya da bu dersin gerçekten bütün dini kültürleri kapsayacak biçimde ve artık İslâmiyet'in öğretildiği bir ders olarak algılanmayacak şekilde içeriğinin düzeltilmesini sağlamalıdır.”

“Devlet Okullarında Din ve İnançların Öğretilmesi Hakkında Toledo İlkeleri” olarak bilinen ve “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı” (AGİT/OSCE) tarafından 2007’de hazırlanan raporda da bu bağlamda dikkat edilmesi gereken temel ilkeler hatırlatılmakta ve AGİT’e üye ülkeler, kendi okullarında aşağıda sıralanan kılavuz ilkelere riayet etmeye davet edilmektedir:

- *“Dinler ve inançlar hakkında öğretim adil ve doğru bir biçimde sağlanmalı ve bilim ışığına dayanmalıdır. Öğrenciler dinleri ve inançları, insan haklarına, temel özgürlüklere, medeni değerlere saygılı bir çevre içerisinde öğrenmelidirler.*
- *Dinler ve inançlar hakkında ders verenler, okul çevresine ve okul toplumunun üyeleri arasında karşılıklı saygı ve anlayış ruhu içerisinde başkalarının haklarının korunmasını benimseyen pratiklerine katkıda bulunarak dini özgürlüğe bağlı olmalıdır.*
- *Din ve inançları öğretmek okulların büyük bir sorumluluğudur; fakat öğretimin gerçekleştiği tarz, değerleri sonraki nesillere aktarmada ailelerin ve din veya inanç organizasyonlarının rolü-*

nü küçültmemeli veya göz ardı etmemelidir.

- *Müfredatların hazırlanmasında ve öğretmenlerin yetiştirilmesinde farklı paydaşları içeren, kapsayıcı yaklaşıma sahip farklı düzeyde danışma grupları oluşturulmasına yönelik çabalar sarf edilmelidir.*
- *Dinler ve inançlar hakkında öğretmeyi içeren zorunlu bir program yeterince objektif olmadığında, onu daha dengeli ve tarafsız yapmak için çaba gösterilmelidir; ancak bunun mümkün olmadığı yerlerde veya hemen tamamlanamadığında, öğrenci ve aileleri için memnun edici bir çözüm olabilecek vazgeçme haklarını kabul ederek, vazgeçme düzenlemelerinin tarafsız ve duyarlı bir şekilde yapılması sağlanmalıdır.*
- *Dinler ve inançlar hakkında öğretim yapan kimseler, bu konuda yeterince eğitilmelidirler. Bu öğretmenler, adil ve dengeli bir şekilde, dinler ve inançlar hakkında öğretim yapmak için bilgiye, tutumlara ve yeteneklere sahip olmalıdır. Öğretmenler sadece konu merkezli yeterliğe sahip olmamalı, öğrencilerle etkileşim kurmak ve onların duyarlı ve saygılı bir şekilde diğer öğrencilerle etkileşim kurmalarına yardımcı olabilmek için aynı zamanda pedagojik yeterliklere de sahip olmalıdırlar.*
- *Dinler ve inançlar hakkında programlar, eğitim materyalleri ve ders kitapları hazırlarken kapsamlı, adil ve saygılı bir şekilde, dini ve dini olmayan görüşler hesaba katılmalıdır. Özellikle negatif stereotipler oluşturmayı güçlendirecek doğru olmayan ve önyargılı materyallerden kaçınılmalıdır.*
- *Programlar, dinler ve inançlar hakkında dengeli bir yaklaşım sağlamak üzere profesyonel standartlara uygun olarak geliştirilmelidir. Programların geliştirilmesi ve uygulanması, tüm ilgilenen taraflara yorum ve önerilerini sunma fırsatları tanıyan doğru ve açık süreçleri içermelidir.*
- *Eğer öğretmenler programı kullanmak için mesleki olarak eğitilir ve devam eden eğitimi, bu konuyla ilgili yeterliklerini ve*

bilgilerini geliştirmek için kabul ederlerse, dinler ve inançlar hakkında öğretim alanındaki nitelikli program Toledo kılavuz ilkelerinin eğitimsel amaçlarına etkili bir şekilde katkıda bulunabilir. Her bir temel öğretmen hazırlığı, demokrasi ve insan hakları temelinde yapıp hazırlanmalı, dini ve kültürel farklılığa bakışı içermelidir.

- *Dinlerin ve inançların öğretimine odaklanan bu programlar, din ve inançlarla ilgili ve küresel ve yerel konuları yansıtan tarihi ve çağdaş kilit gelişmelere önem vermelidir. Bunlar hizmet etikleri okullarda ve topluluklarda dini ve seküler çoğulculuğun özelliklerine karşı duyarlı olmalıdır. Bu tür duyarlılıklar eğitimde öğrencilerin, velilerin ve ilgili tarafların endişelerinin karşılanmasında yardımcı olur.”*

Öte yandan bugün Aleviler arasında yaygın bir şekilde yer edinen DKAB dersi tartışmaları, mevcut hukuki mütesebbat ve ortaya çıkan sonuçları göz ardı edilerek değerlendirilemez. Ulusal ve uluslararası mahkemelerde alınan kararlar, dersin hangi açılardan sorun oluşturduğu konusundaki tartışmalara da açıklık getirmiştir. Nihayet gerek Alevi kamuoyunda gerekse çalıştaylarda, bu derslerin verilmiş biçimine ilişkin olarak ortaya konan kanaatlerin de, söz konusu kararlardan bağımsız olduğu düşünülemez.

Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşınan bir davada, velisi olduğu çocuğunun zorunlu DKAB dersinden muaf tutulmasını isteyen Alevi bir vatandaşın başvurusu (*Hasan ve Eylem Zengin Davası*), hem iç hukuk hem de uluslararası hukuktaki ilgili kanun ve sözleşmeler çerçevesinde değerlendirilmiş ve hükme bağlanmıştır. Başvuru sahibi, Türkiye'de DKAB derslerinin “*tarafsız, eleştirel ve çoğulcu bir şekilde işlenmediğini ve dolayısıyla da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 No'lu Protokol'ünün 2. ve 9. maddesindeki kriterlere uymadığını*” iddia etmiştir.

Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 9 Ekim 2007 tarihli nihai kararında,

“Türk eğitim sisteminde, din dersleriyle ilgili tarafsızlık ve çoğulculuk koşullarının yerine getirilmemesi ve ebeveynlerin inançlarına saygı gösterilmesini sağlayacak uygun bir yöntem sunulmaması nedeniyle, sistemin yetersiz olmasından ötürü Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ihlal edildiğinin gözlemlendiği”

belirtilmiş ve,

“bu sonuçların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne ek 1 no’lu protokol’ün 2. maddesinin ikinci cümlesinde teminat altına alındığı üzere, başvuruların haklarının ihlalinin, bu sınıfa ders programı uygulanması ile ilgili sorundan ve ebeveynlerin inançlarına saygı gösterilmesini sağlayacak uygun yöntemlerin bulunmayışından kaynaklandığı”

vurgulanmıştır. Mahkeme, bu gözlemlerinden hareketle Türk eğitim sistemi ile iç hukuk mevzuatını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ilgili kriterlerine uygun hale getirmenin, tespit edilen ihlalleri sona erdirecek uygun bir tazmin şekli oluşturabileceği kanaatine varmıştır.

Davayı sonuçlandıran Mahkeme, DKAB derslerinin zorunluluk kapsamında okutulma şeklinin, 1 No’lu protokol’ün 2. maddesinin ikinci cümlesi uyarınca ihlal edildiği kanaatine varıldığını, ancak aynı protokolün 9. maddesi söz konusu edildiğinde bir sorunun bulunmadığını oybirliğiyle karara bağlamıştır. Kararda özetle; Türkiye’de ilk ve ortaöğretim kurumlarında verilen DKAB öğretiminin rehber ilkelerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne aykırı bir yönünün olmadığı, ancak eğitim sisteminde, din dersleriyle ilgili tarafsızlık ve çoğulculuk koşullarının yerine getirilmemesi ve ebeveynlerin inançlarına saygı gösterilmesini sağlayacak uygun bir yöntem sunulmaması nedenleriyle, sistemin yetersiz olmasından ötürü Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ihlal edildiği belirtilmiştir. Böylece devletin, eğitim ve öğretimle ilgili olarak üzerine düşen görevleri yerine getirirken, müfredatta yer alan bilgilerin nesnel ve çoğulcu bir şekilde aktarılmasına dikkat etmesi ve ebeveynlerin dini ve felsefi kanaatlerine saygı göstermesi gerektiği hatırlatılmıştır.

Öte yandan iç hukuk sisteminde de Danıştay, 29 Şubat 2008 tarihinde verdiği 7481 No’lu kararla zorunlu DKAB derslerinden muaf tutulma talebi değerlendirmiş ve aşağıdaki kararı vermiştir:

“Anayasanın 24. maddesine göre din kültürü ve Ahlâk öğretiminin ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında olduğu kuşkusuzdur. Ancak, bu öğretimin Anayasanın öngördüğü amaca uygun bir müfredatla verilmesi gerektiği, içeriğinin nesnel ve çoğulcu olması, kişinin dininin bir ayırım ve eşitsizlik unsuru olarak kullanılmaması ve devletin dinler karşısında tarafsız kalarak, bütün dinsel inançları eşdeğer görmesi gerekmektedir. Öğretimde uygulanan müfredatın belirli bir din anlayışını esas alması durumunda, bunun Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi olarak kabul edilemeyeceği ve din eğitimi halini alacağı açıktır. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince öğretime ilişkin müfredatta yapılan ve kararımızda hüküm kurmaya yeterli görülen tespitler uyarınca, ülkemizde çoğulculuk anlayışı içerisinde, nesnel ve rasyonel bir şekilde din kültürü ve Ahlâk bilgisi öğretiminin verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu durumda, Anayasanın 24. maddesinde, din kültürü ve Ahlâk bilgisi öğretiminin zorunlu olduğunun belirtilmesi, ilk ve ortaöğretim kurumlarında verilen öğretimin adının din kültürü ve Ahlâk bilgisi olmasına rağmen, içerik olarak din kültürü ve Ahlâk bilgisi eğitimi olarak kabul edilemeyeceği açık olduğundan ve din eğitiminin de ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlı olması karşısında, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin bu içeriği ile zorunlu tutulmasında hukuka uyarlık bulunmamaktadır.”

Dersin içeriğine ve verilmesine ilişkin olarak Aleviler arasında yeknesak bir görüş olduğu söylenemez. Bununla birlikte çoklukla kabul gören eğilim, bu derslerin niteliğine ilişkin olarak gerçekleştirilen eleştirilerle şekillenmektedir. Bu dersin içeriğinin yeniden düzenlenmesi, örneğin müfredatta Aleviliğe yetkin bir şekilde yer verilmesi pek çok Aleviyi memnun edecektir. Bu bağlamdaki itirazların nedeni, bugün bu

derslerde yer alan Aleviliğe ilişkin bilgilerin bir geçiştirme çabası içinde yerleştirildiği yönündeki yaygın kanaattir. Diğer yandan bu derslerin, gerçekte tatminkâr olsun ya da olmasın zorunlu olarak takdim edilmesi de Aleviler arasında şiddetle reddedilen hususlar arasında yer almaktadır. Zorunluluğun sonuçta bir dayatma biçimi olarak kişi hak ve hürriyetlerini ihlal ettiği gerekçesiyle Aleviler, bu uygulamaya karşı çıkmakta ve devleti sadece söylem düzeyinde değil pratik uygulamalarında da, hukuk devleti normlarına uymaya davet etmektedirler.

Bir hayli olgunlaşan bu sürecin iç hukuk mekânizmaları içindeki safahatını özetlemek açısından bazı Alevi kuruluşlarının, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi müfredatının içeriğine yönelik itirazlarıyla ilgili olarak Danıştay 8. Dairesi'nin verdiği kararı incelemek yerinde olacaktır. Daire, 13 Temmuz 2010 tarihinde, 2007–2008 öğretim yılında yürürlüğe giren yeni Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi müfredatının Alevilerin taleplerini karşıladığı yönünde karar vermiş ve Alevilerin temyiz taleplerini reddetmiştir. Bu davada söz konusu süreç bütün tafsilatıyla yer almaktadır:

“Davacılar tarafından ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulması öngörülen DKAB derslerinde Alevi İslâm inancı, felsefesi ve kültürü ile ilgili bilgilere de yer verilmesi istemiyle yapılan 22 Haziran 2005 tarihli başvurunun reddine ilişkin 15 Temmuz 2005 tarih ve 1837 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı İşleminin iptali istemiyle açılan davada; ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarının sosyolojik ve pedagojik yönden incelenerek, kitapların hazırlamasında Sünni inancın esas alınıp alınmadığı ve mezheplerarası tarafsızlık ilkesinin gözetilip gözetilmediği hususlarının açıklığa kavuşturulması amacıyla Mahkemelerince yaptırılan bilirkişi incelemesi sonucu düzenlenen bilirkişi raporunda , 2005-2006 eğitim-öğretim yılında ilköğretim 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıflar için hazırlanan ders kitaplarının Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 20 Mayıs 2005 gün ve 100, 62, 44 ve 38 sayılı kararları ile 2005-2006 eğitim öğretim yılından itibaren 5 yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edildiği, ancak 19 Eylül 2000 tarihinde uygulamaya konulan İlköğretim Din Kültü-

rü ve Ahlâk Bilgisi Programları ve buna bağlı olarak hazırlanan ders kitaplarının Talim ve Terbiye Kurulu'nun 28 Aralık 2006 gün ve 410 sayılı kararıyla yürürlükten kaldırıldığı, 2007-2008 eğitim öğretim yılı sonunda yeni programın yürürlüğe girdiği ve söz konusu kitapların sadece iki öğretim yılında uygulamada kaldığı, lise din kültürü ve ahlâk bilgisi ders kitaplarından 10. ve 11. sınıflara ait kitapların da 3006-2007 öğretim yılı sonunda yenilenen müfredat programı çerçevesinde yürürlükten kaldırıldığı, ilk ve orta öğretimde Mili Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Komisyonu tarafından hazırlanan ders kitaplarından başka bir kitabın okutulmadığı, bununla birlikte anılan kitaplarda, din öğretiminde bir mezhebin veya tarikatın esas alınmadığı, genel olarak mezheplerüstü yaklaşım esas alınarak hazırlandığı ve dinlerin birleştiriciliğinin ön plana çıkarıldığı, İslâm ile ilgili bilgilerde Kur'an ve Hz. Muhammed merkezli olarak birleştirici bir yol izlendiği, hiçbir mezhep veya oluşuma atıfta bulunmadığı, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2006-2007 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan yeni müfredat programında ve kitaplarda, davacıların iddialarında dile getirdikleri hususların daha düzenli olarak ele alındığı, ele alınan konuların ülkemizde mevcut olan din, mezhep ve diğer dini yorumları kuşatıcı nitelik taşıdığı, herhangi bir mezhep, dini yorum veya guruba pozitif ayrımcılık yapılmadığı, vatandaşların ihtiyaç duyduğu din kültürünü kazandırmak için anayasa ve yasaların gereği olarak, eğitim değil, öğretim düzeyinde yer verildiği, programın hazırlanmasında Sünni inancın esas alınmadığı, Alevi inanç ve kültürüne yeni programda yaklaşık 30 sayfa yer verildiği ve davacıların isteklerinin büyük oranda karşılanabileceği bir zemin oluşturulduğu, ancak dini gün ve gecelerle ilgili konuların işlendiği ünitelerde Alevilere özel günlere de yer verilmesi gerektiği hususlarının da yer aldığı, bu durumda konuların mezheplerüstü bir yaklaşımla ele alınması ve herhangi bir mezhep veya mahalli uygulamadan söz edilmemesi ve yeni hazırlanan programda Alevi İslâm inanç ve kültürüne daha fazla yer verilmesi karşısında, dava konu-

su işlemde hukuka aykırılık bulunmadığı gerekçesiyle davayı reddeden Ankara 10. İdare Mahkemesi'nin 01 Ekim 2009 gün ve 1804 sayılı kararının, Birlikçi raporunun eksik incelemeye dayalı olduğu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Danıştay kararlarının dikkate alınmadığı, müfredatın katılımcı bir süreç içinde hazırlanması talepleri hakkında herhangi bir karar verilmediği ve kitapların Sünni İslâm inancı esas alınarak hazırlandığı, cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmediği ve ibadethane olarak camilerin dayatıldığı öne sürülerek 2577. sayılı yasanın 49. maddesi uyarınca temyizen incelenerek bozulması istemidir” ifadelerine yer verilmektedir.

Bu istem karşısında da Milli Eğitim Bakanlığı adına yapılan savunmada da,

“2005–2006 eğitim-öğretim yılında okutulan dava konusu ders kitaplarının Talim ve Terbiye Kurulu kararları ile yürürlükten kaldırılması nedeniyle davanın konusuz kaldığı ve yeni programda ise davacıların belirttiği hususlara da yer verildiği belirtilerek, kararın onanması” talep edilmiştir.

Çalıştaylarda, bu derslerin nasıl verileceği konusunun da bir hayli derin ve karmaşık boyutları olduğu anlaşılmıştır. Gerçekte müfredata “hangi Alevilik”lerin dahil edileceğinden, eğer devlet bu sorumluluğu üstlenmeyecekse, oldukça parçalı bir yapılanma sergileyen Alevilerin bu kargaşa içinde söz konusu dersleri nasıl ve hangi araçlarla sağlayacağı önemli bir sorun olarak öne çıkmıştır. Derslerin zorunlu olarak gerçekleştirilmesinin afişe ettiği çelişkiler varsa da Alevi kamuoyunda esas belirgin olan tepki, devletin Sünniliği müfredata bir şekilde yansıttığı iddiasında odaklanmaktadır. Buna göre devlet, bir yandan İmam Hatip Liseleri, Kur’an Kursları, İlahiyat Fakülteleri ve diğer yaygın din eğitimi kurumları aracılığıyla “Sünni İslâm”ı toplumda iyice belirginleştirmeye çalışmakta, böylelikle gündelik ve kamusal hayatı ele geçirmekte, bir yandan da Alevi toplumunun kendi inançları etrafında bir dil kurabilmelerine engel olmaktadır. Sonuçta fiili bir ayrımcılık olarak görülebilecek bu durum karşısında Aleviler, bizzat yaşadıkları bir mağdu-

riyetin derhal sonlandırılmasını istemektedirler. Bu iddia ve tepkilerin doğru bir şekilde değerlendirilmesi için mevcut din eğitimi ve öğretimi müktesebatının objektif bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesi gerekir.

Hiç kuşkusuz çalıştaylarda da konu, bu safahat dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda her şeyden önce ders müfredatının tüm toplum kesimlerince kabul görececek bir üst dille ve tarafları rencide etmeyecek, aksine önemli ölçüde rahatlatacak bir perspektifle hazırlanmasına duyulan ihtiyaca ittifakla vurgu yapılmıştır. Bu amaçla ilgili komisyonların kurulması ve konunun bütün cepheleriyle birlikte ele alınıp değerlendirilmesi gerekecektir.

Öte yandan Anayasa'da yeri olmakla birlikte bugüne kadar değişik mülahazalarla uygulanmamış bir imkânın da artık hayata geçirilmesi, sorunların çözümüne katkı sağlayacaktır. Anayasa'da, zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere iki tür din eğitim ve öğretimine yer verilmektedir. İlkinde aslanan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretimidir. Bu uygulama zaten mevcuttur ve bu dersler ilk ve orta öğretim kurumlarında diğer zorunlu derslerle aynı statüde verilmektedir. Bu çerçevede özen gösterilmesi gereken asıl nokta müfredatın yeniden yapılandırılmasıdır. Gerçi Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yapmış ve müfredatıyla da ilgili Mahkeme'nin yeni bir uyarısına muhatap olmamıştır. Ancak çalıştaylarda da ifade edildiği gibi müfredatın Alevi vatandaşlar tarafından yeterli düzeyde tatmin edici bulunduğu da söylenemez.

O halde müfredatın hazırlanmasında, herhangi bir inanç grubunun düşünce ve çıkarlarına doğrudan atıfta bulunmayan belli bir özen ve dikkatte ısrarcı olmak gerekir. Nihayet DKAB'ın tüm din ve inançlara aynı yakınlıkta olma şartıyla hazırlanması, toplumsal birlik ve barışı güçlendirmek açısından da yararlı olacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken, DKAB'ın kültürler ve inançlararasılığı ortadan kaldırmayacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve farklılık, çeşitlilik ve hoşgörü temelinde her bir topluluğun, kendi inanç ve ritüellerine ilişkin referans dünyasına ulaşmasına fırsat verilmesidir. Son tahlilde amaç ayrışmayı artırıp derinleştirmek değil buluşma noktalarını artırmak olmalıdır. Nihayet bu

derslerin, yapılanmalarını yeni konsepte göre tamamlaması beklenen olan İlahiyat Fakültesi ya da DKAB öğretmenliği bölümünde öğrenimlerini tamamlamış lisans düzeyindeki öğretmenler tarafından verilmesi tercih edilmelidir.

Uzun vadede aslolan, derslerin zorunlu olmaktan çıkarılmasıdır. Ancak bu beklentinin mevcut şartlarda karşılanabileceği öngörülememektedir. Bununla birlikte Anayasa’da vurgulanan zorunluluk ifadesinin kimi Aleviler arasında ortaya çıkardığı birtakım kaygı ve tereddütleri de dikkate alarak bu derslerin diğer derslerle aynı statüde olduğunun, dolayısıyla olağan dersler arasında yer aldığı özelliikle vurgulanması gerekir. Yanı sıra şimdiye kadar gösterilen özende daha da ısrarlı davranarak, DKAB öğretiminin fiilen zorunlu olduğu gerçeğine rağmen yine de uluslararası standart ve uygulamalarla karşılaştırılabilir olma fırsat veren bir yapılanmaya her zaman açık olmak gerekecektir. Müfredatın tüm inanç gruplarının üstünde bilgi vermeyi önceleyen yeni bir dille hazırlanması ve yapılacak düzenlemelerde de, din kültürünün yanı sıra yerel, genel ve evrensel ahlâk ilkelerinin karşılaştırmalı olarak öğretimine öncelik verilmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte önerilen her türlü değişiklikte her şeyden önce açık ve adil olunması, yanı sıra her koşulda laiklik, objektiflik, eleştirelilik ve çoğulculuk ilkelerine uygunluğunun aranması ve ebeveynlerin inanç ve tercihlerine saygı gösterilmesi beklenir. Yine yapılacak düzenlemelerde ister eğitim ister öğretim amaçlı olsun müfredatın geliştirilmesinde konuyla ilgili her kesimin yorum ve tavsiyelerini sunmaları için yeterli fırsatlar tanınması ve bu bağlamda önerilen görüşlere mutlaka dikkat edilmesi gerekir.

Bu bağlamda değerlendirilebilecek diğer bir imkân da Anayasa’nın 24. maddesinde belirtilen şartlara uygun olarak hayata geçirilecek olan “isteğe bağlı din eğitimi ve öğretimi” programıdır. Bu programda, değişik din ve inanç gruplarından öğrenciler, isteğe bağlı olmak kaydıyla, kendi inanç, öğreti ve ritüelleri hakkında, doğrudan bilgi edinme, öğrenme ve eğitim haklarını kullanacaklardır. Ancak devletin kuruluş felsefesini ve vatandaşlık kriterlerini esas alarak bu tarz uygulamanın

hangi kriter ve prosedürlere bağlı olarak sürdürülebileceği konusunda ilgili komisyonların çalışmalarına ihtiyaç vardır. Böylece başta Alevi vatandaşlar olmak üzere belli başlı inanç gruplarının üzerinde mutabık oldukları birbirinden bağımsız eğitim programlarıyla kendi çocuklarına din öğretimi ve eğitimi verilmesi sağlanacaktır.

Burada aslolan Alevi ya da Sünni vatandaşın kendi kimliğini beyan ederek bu derslerden birini alması değildir. Aksine olması gereken her vatandaşın bu programlardan herhangi birini istemesi ve tercihine bağlı olarak almasıdır. Dolayısıyla Alevi bir öğrenci isteğe bağlı olarak Alevilikle ilgili ders alıp bilgi ve tecrübesini artıracığı gibi bunun tersi de söz konusu olabilir. Öye yandan isteğe bağlı derslerin kimler tarafından verileceği konusunda yeterli düzeyde bir kurumsallaşma sağlanıncaya değin, ilgili grupların kriterleri doğrultusunda lisans eğitimini tamamlamış uzmanlık düzeyinde birikimli inanç mensuplarından yararlanmak pekâlâ mümkündür. Alana ilişkin eğitici ve öğretici elemanların üniversitelerin hangi seksiyonlarında yetiştirileceği konusunda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) nezdinde çalışma yapılması gerekir. Ancak tüm bu düzenlemelerin Anayasa'nın 14. maddesiyle de uyum içinde olmasına dikkat edilmesi gerekir

4.7. Cemevleri, İnanç Rehberleri ve Yeniden Yapılanma

Cemevleri”nin henüz resmi bir statüye kavuşturulmamış olması ve inanç rehberleri olarak bilinen “dede”lerin hukuki açıdan kanunsuz sayılmaya devam etmesi Alevilerin kurumsal sorunlarını besleyen temel konular arasında yer almaktadır. Cem evlerinin mevcut yasalar içinde bir statüye kavuşturulması ve dedelerin itibarının iade edilmesi çalıştaylarda sık tartışılan konular arasındaydı. Bu konularda atılacak iyi niyetli adımlar, Aleviler nezdinde kamusal tanınırlık açısından güven verici birer işaret olarak görülecektir.

Modern bir yapılanma olarak cem evleri, Aleviliğin olmazsa olmaz sayılabilecek ritüelleri arasında yer alan “ayin-i cem”lere dayanmaktadır. Cemaat içi yapılanmada dede, talip, musahip ve dâr gibi bileşenlerle şekillenen Alevilik, ritüel sürekliliğini ayin-i cemlere borçludur. Nitekim Aleviler, geleneklerinin önemli bir bölümünü, manevi önderleri olarak gördükleri “dede”lerin refakatinde, ayin-i cemlerde gerçekleştirilmektedir. Topluluğun her alanda biricik rehberi olarak dede, ayin-i cemleri yönetmekte ve cemaat içindeki belli başlı sorunların çözüme kavuşturulmasında kilit rol üstlenmektedir. Cemler, dedeyle Alevi cemaati (talipler) bir araya getiren manevi bir iletişim ortamı olarak da değerlendirilebilir. Dede manevi otoritesiyle (himmet) taliplerini kontrol ederken, onlara öğretinin sınırları içinde kalacak bir şekilde ahlâk, hiyerarşi ve disiplin temelli manevi bir rehberlik sunmaktadır. Her şeyden önce bu çaba, belleğin korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından hayati bir değere sahiptir.

Alevilikte en önemli inançsal etkinlik, dede ya da pir olarak bilinen rehberlerin gözetiminde yapılan “ayin-i cem” toplantılarıdır. “Kırklar meydanı” ya da tek başına “ayin-i cem” olarak da bilinen ve Aleviler için yüksek düzeyde toplumsal değeri olan bu ritüeller, gördükleri fonksiyonlarına göre, “görgü cemi”, “sorgu cemi” ve “koldan kopan erkânı” gibi türlere ayrılmaktadır. Cemlerde dedeler taliplerine *“eline, beline, diline sahip olmak, gönül kırmamak, kin tutmamak, doğruluktan ayrılmamak, Hz. Ali’yi ve evladını sevene dost, sevmeyene düşman ol-*

mak (tevella ve teberra)” biçiminde özetlenebilecek tavsiyelerde bulunmaktadır. Ayrıca bu toplantılarda Hz. Hüseyin ve ailesinin (ehl-i beyt) şehid edildiği Kerbela olayı hatırlatılmakta, Hatayi (Şah İsmail), Virani, Nesimi, Pir Sultan ve Kul Himmet gibi Alevi ozanlarının değiş ve nefesleri saz eşliğinde okunmaktadır. Bu ritüelin tamamlayıcı bir parçası olarak da semaha yer verilmektedir.

Aslında ayin-i cem, merkezi bir ritüel olmakla beraber, gelenekte bunu gerçekleştirmek için illa da sabit bir mekânın varlığına ihtiyaç duyulmamıştır. Dede, takdir ettiği bir gün ve yerde talipleriyle bir araya gelmekte ve burada Alevi inancının temel ilkeleri etrafında, topluluğun manevi ihtiyaçları giderilmektedir.

Ayin-i cemlere katılmak özellikle Alevi olmayanlar için yakın zamanlara kadar yasak kapsamındaydı. Gelenekte gizli olarak gerçekleştirilen ayinlere, ancak dedenin onayıyla katılmak mümkündü. Ayrıca bu ayinlere katılabilmenin şartlarından biri de bizzat Alevi olmaktı. Hiyerarşi, disiplin ve mahremiyetin baskın olduğu bu ayinlerde gösterilen dikkat, Alevi olmayanlar arasında söz konusu ritüellerden hareketle, kanıtlanması hiçbir şekilde mümkün olmayan pek çok önyargının oluşmasında etkili olmuştur. Günümüzde gerçekleştirilen cem ayinlerine katılabilmek için ise ne Alevi olmak ne de ikrar almak gerekmektedir. Bu değişim, cemaate yöneltilen haksız iddiaların önemli ölçüde izale edilmesine vesile olmuştur. Günümüzde cemlerin genel topluma açılması dikkate değer bir reform özelliği taşısa da aynı zamanda bu değişim, ritüellerin çoklukla seyirlik-seremonik bir gösteriye dönüşme ihtimalini de kuvvetlendirmiştir. Pek çok Alevi arasında bu durum cemaatin geleceğine ilişkin kaygıları artıran yeni bir rahatsızlığa yol açmıştır. Sonuçta cemaat bir yandan ritüellerini kamuoyuyla paylaşırken bir yandan da hızlı sekülerleşme baskısı karşısında temel inanç ve değerlerinin nasıl korunacağı konusunda birbirinden kopuk ve bağımsız sayılabilecek pek çok stratejiyi test etmek zorunda kalmıştır.

Mekânsal sabitlik söz konusu edildiğinde günümüzde cem evleri, bütünüyle yeni bir inşa olarak dikkat çekmektedir. Aslında Osmanlı gündelik hayatında, tüm tarikatların kendi erkânlarını icra ettikleri tekke

ya da dergâhları mevcuttu. İslâm temelinde buluşan tarikatlar, bilinen formel ibadetlerin ötesindeki mistik-tasavvufi ritüellerini bu mekânlarda sürdürüyorlardı. Alevilerin ise örneğin Bektaşilerde olduğu gibi bu bağlamda değerlendirilebilecek sabit mekânlarından söz etmek mümkün değildir. Çünkü dedeler, ayinlerinin tamamını her zaman belli bir tarih ya da zamana kayıtlı olmaksızın değişik ortam ve mekânlarda gerçekleştirilmekteydiler. Bununla birlikte ayin-i cemlerin her halükârda icra edildiği de tarihen sabitti. Dede taliplerini ziyaret ettiğinde bulunduğu mahalde en uygun mekânı bu amaçla kullanıyordu.

Kentleşme, göç ve hızlı toplumsal değişme dinamikleri, Alevilerin modern yaşam kalıpları içinde kendilerini yeniden nasıl var edecekleri konusundaki kaygılarını çoğaltmıştır. Buna, Cumhuriyet kurulurken uygulamaya konulan ve doğrudan tüm tarikat ve mistik hareketleri hedef alan Tekke ve Zaviyeler Kanunu ve diğer Devrim Kanunları da eklendiğinde, sonuçta Alevilik, kendine özgü inanç ve geleneklerinin pek çoğuyla irtibatını kaybetmek zorunda kalmıştır.

Bu bağlamda Aleviliğin merkezî otoritesi olarak dede, Cumhuriyet döneminde gerek entelektüel gerekse meşruiyet düzeyinde ciddi bir sarsıntı yaşamış yanı sıra Alevilik de inanç ve ritüellerinin pek çoğunda hissedilir bir güç kaybıyla karşı karşıya gelmiştir. Modernleşmenin tüm gelenekleri olduğu gibi Aleviliği de içine çeken söylem ve uygulamaları, inanç, ritüel ve kurumsal yapıyı da köklü bir şekilde sarsmıştır. Bu bağlamda inancın rasyonalizasyonundan başlamak üzere geleneği modern söylemlerle buluşturma arzusunda içkin olan heves, giderek mevcut bakiyeyi de seremoni ağırlıklı bir kültüre dönüştürmeye başlamıştır. Uzunca bir süre cemaat söyleminin kaybolmasına bağlı olarak pek çok inanç gibi Alevilik de müntesipleri tarafından akıl dışı ilan edilebilmiş, kimi ritüel ve uygulamalar da fütursuz bir şekilde “arkaik bir gelenek” olarak küçümsenmiş ve reddedilmiştir. Bu bağlamdaki gelişmeler, “soydan gelme”, “cem”, “dar” (yargı), “musahiplik” (yol kardeşliği) ve “iç evlilik” gibi hususlarda kendini açıkça yansıtmaya başlamıştır. Örneğin, ayin-i cemler uzunca bir süre sadece kentsel yaşam içinde değil köylerde bile artık uygulanamaz olmuş, yine Alevi dünyasının en temel kurumları arasında yer alan dar da yaptırım özelliğini

pek çok noktada yitirmiştir. Öte yandan “geleneğe sıkı sıkıya bağlılık” ya da “ileri modernleşme” adına bu kurumları yeni bir değerlendirmeye tabi tutma ve canlandırma çabaları da yeni birtakım bölünmelere yol açmıştır. Devletin pozitivist eğitim konusundaki ısrarıyla, kimi Alevi kökenli aydınların kendi toplumsal/tarihsel bakiyelerini ciddiye alma konusundaki sınır tanımaz ihlalleri, bu ayrışmaları hızlandıran temel itkiler arasında yer almaktadır.

Aslında kurumsal yapılanmadan mahrum bir topluluğun, modern şartlarda geleneklerini nasıl koruyup geliştireceği konusu, çalıştaylar boyunca tartışılan konular arasında yer almıştır. Bu bağlamda ayin-i cemin bugün yeniden canlandırılması konusunda genel kabul gören eğilim, sabit cem evlerinin bir çekim merkezi haline geldiğinin vurgulanması olmuştur. 90’lı yıllardan itibaren artan bir hızla çoğalan cem evleri, içerik ve fonksiyonlarından daha çok, taşıdığı temsili ağırlıkla dikkat çekmiştir. Artık bir cem evi her şeyden önce tanınma, kabul görme ve Aleviliğin görünürlük kazanması demektir. Bugün modern kent ortamında, hazırlıksız, eğitimsiz ve donanımsız bir şekilde inançlarını hatırlamaya ve sürdürmeye çalışan Aleviler için cem evi, her şeyden önce bir varlık beyanı olarak dikkat çekmektedir. Çünkü burada bir araya gelen Aleviler, sadece inanç ve ritüellerini yerine getirmekle kalmamakta aynı zamanda kendi aralarındaki iletişim ve dayanışma ağlarını güçlendirme olanağı da bulmaktadırlar.

Halen ülke genelinde meşruluğu hiçbir yasal dayanağa dayanmıyor olsa da cem evleri fiili bir durum olarak (*de facto*) varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Aynı şekilde pek çok Sünni tarikatının da yaşadıkları hukuki meşruiyet engellerine rağmen, varlıklarını fiilen sürdürdüğü bilinmektedir. Bu bağlamda cem evlerini ve ilgili diğer kurumları, Tekke ve Zaviyeler Kanunu’nu görmezlikten gelerek ele almak yerine sorunu bütün evsafıyla birlikte tartışmak ve çözüm yolunda, sonuç alınabilir adımların takipçisi olmak gerekir. Çalıştaylarda özellikle Sünni katılımcılar, cem evlerinin statü kazanabilmesi için Tekke ve Zaviyeler Kanunu’nun gözden geçirilmesinin şart olduğunu vurgulamışlardır. Ancak Alevi katılımcılar sorunlarının çözümünde bu derecede derinlikli bir müdahaleye hiçbir şekilde ihtiyaçları olmadığını, ilgili kanun madde-

lerine fiili durumlarını açıklayıcı bir ibarenin konulmasının kendileri için yeterli olacağını ifade etmişlerdir.

Bununla birlikte katılımcılar devletin, kuruluş yıllarındaki hassasiyetlerini, korku ve tereddütlerini sürdürmesinin gereksizliğine vurgu yapmış ve artık söz konusu gerçekliğin hukuken tanınmasının rejimin güvenliği açısından hiçbir sakınca yaratmaması gerektiğini, aksine “Cumhuriyet’in ilelebet payidar olması”nın Alevisiyle, Sünnisiyle, Nusayrisiyle tüm toplumsal katmanların ortak katılım ve desteğiyle ancak sağlanabileceğini ifade etmişlerdir.

Alevilerin cem evleriyle ilgili olarak şimdiye kadar devletten beledikleri, genellikle maddi konularla sınırlı olmuştur. Nitekim arazi tahsisi, kurum giderlerinin (elektrik, su, yakıt, vs) karşılanması ya da başta dedeler olmak üzere cem evlerinin değişik birimlerinde hizmet verenlere maaş verilmesi gibi taleplerle sorunun hafifletilebileceği düşünülmüştür. Cem evlerinin hukuki statüye kavuşturulması isteği bir hayli yenidir ve bu çerçevede istenen, devletin her şeyden önce Aleviliği dikkate almasıdır.

Sorun çalıştaylarda değişik boyutlarıyla ele alınmış ve katılımcılar arasında cem evlerinin hukuki bir statüye kavuşturulmasının gerekliliği konusunda mutabakat sağlanmıştır. Bununla birlikte cem evleri söz konusu olduğunda esas tartışma bu mekânların bir ibadethane sayılıp sayılmayacağıyla ilgili hususlarda yoğunlaşmıştır. Cem evlerinin modern bir yapılanma olduğunun ifade edildiği bu tartışmalarda, Alevilerin gelenekteki ayin-i cemlerini günümüzde de yerine getirebilmeleri için bu tür “ibadethane”lere ihtiyaç duyulduğuna sıklıkla işaret edilmiştir. Geleneksel Alevilikte cemler, dedenin uygun gördüğü bir yerde yapılırken bugün artık bu mekânların sabitlenmesi zorunlu olmuştur. Bu bağlamda ayin-i cemler tarihsel bir gerçeklik olarak kabul edilecekse cem evleri de reel bir gerçeklik olarak kabul edilebilir. Bunda modern şartların dayatması kadar, grup kimliğini korumak ve geliştirmek için ayin-i cemin sıklıkla gerçekleştirilmesine duyulan manevi ihtiyaçlar da belirleyici olmuştur.

Şehre göçle birlikte, bir bakıma geleneksel özelliklerinin pek ço-

ğundan kopmak zorunda kalan Aleviler, kendilerini artık geleneksel bir süreklilik içinde var etmekten çok ya politik bir eğilime ya da etno-dini bir söyleme dayandırmışlardır. Öte yandan Cumhuriyet'le birlikte "dede"lerin verili otoritesini reddeden pek çok Alevi de bundan böyle kültürlerini onlarsız bir şekilde yaşatma ve geliştirmeye angaje olmuşlardır. Dedenin rollerini zayıflatan ve hatta onu devre dışı bırakan bir eğilim, Alevi toplumsal yapısının da sekülerleşmesine ve dindışı bir karakter kazanmasına yol açmıştır. Artık bir Alevi için hukuk temelli sorunların çözümünde herhangi bir "dede"ye başvurmak ya da cemaat içi bir yükümlülük olarak bilinen "hakkullah"ın rehberine ödenmesi söz konusu bile değildir. Bu süreçte dedenin kendi taliplerini dolaşmasının ve kutsal ağı sürekli canlı tutmasının da hiçbir anlam ve gerekçesi kalmamıştır.

Aslında değişim başlı başına dramatiktir ve Aleviliğin kendine özgü ruhaniliği de bu bağlamda sekteye uğramıştır. Dede eksenli olarak gerçekleştirilen ritüellerin bile, 1960'lı yıllardan itibaren görece olarak azalmaya başlaması, kamuoyu önünde kendini ifade etme arayışının sahipleri olmakla birlikte, Alevi yol ve erkânını tanımayan yeni bir kuşağın ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Ancak bu konularda kayda değer bir mesafe alabilmek için her şeyden önce dedelerin fiili durumlarını ve değişen statülerini analiz etmek gerekir. Dedeler, geleneksel kültürde, ezoterik/kutsal dinî bilgiyi kontrol eden kutsal şahsiyetler olduklarından, öteden beri tartışmasız bir şekilde dinsel otorite olarak kabul edilmekteydiler. Bu itibarlı konumlarına bağlı olarak kendilerine sadece önderlik statüsü verilmiş, aynı zamanda onlara Alevi topluluğu içindeki anlaşmazlıkları çözmeleri ve suç işleyenleri cezalandırmaları konusunda da hukuki yetki verilmiştir. Modern durumun ortaya çıkardığı epistemolojik parçalanmaların bir sonucu olarak dede, Alevi toplumu içindeki kendi itibarî otoritesini kaybetmiş, karizmasına duyulan ilgi bile çok kere nostalgik bir hatırlamanın ötesine geçememiştir. Aleviler, inanç ve düşünce hürriyetinin kullanımında ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak otantik gelenekle yeni irtibat noktaları bulmaya başlamış olsalar bile, bugün için dedelerin, topluluğun diğer "yeni aktör"leriyle temsiliyet sorunu

etrafında yaşadıkları derin huzursuzlukları aşmaları zor görünmektedir. Bu nedenle artık dedelerin geçmişte kullanabildikleri otoritelerini aynı form ve yetkiyle sürdürebileceklerinden söz etmek imkânsızdır. Rolü pek çok noktada parçalanmış ve süreç içinde sivil örgütler tarafından paylaşılmış bir “makam”ın başta meşruiyeti olmak üzere, itibar ve statülerindeki kayıplar da dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Bütün bunlara dede eksenli olarak varlığını sürdürebilen yekpare bir Alevi cemaatinin yokluğunu da eklemek gerekir. Gerçi geleneksel Aleviliği bütün boyutlarıyla diriltmek isteyenler mevcuttur ancak modern şartlarda bunun hangi ölçülerde gerçekleştirilebileceği konusunda herhangi bir netlikten söz edilemez.

Bütün bu gelişmelere rağmen dedenin cemaat içindeki rolü hala tartışılmazdır. Alevi sosyal hiyerarşisinin en üst noktasında bulunan dedenin sahip olduğu yetkiler ve yaptırım gücü, cemaatin sosyal düzenini sağlamada kendisine özel bir imtiyaz sağlamakta ve onu her zaman için güçlü kılmaktadır. Gerek soyu gerekçe taşıdığı bilginin kutsalılığı, cemaat içinde onu itibarlı kılmaya yetmektedir. Sünni ulemanın aksine dedelerin eğitimi kurumsallaşmadığından, cemaat içinde çok daha geniş bir karizmatik liderlik hizmetini de ifa etmektedirler. Bu konuları, gizli ve derin bilgilere vukûfiyetleri ve cemaatin birlik ve bütünlüğü konusundaki hassasiyetleri sonuçta kendilerini paylaşılmaz bir statüye taşımıştır. Cemaat içinde geçerli iç hukuk, Sünnilerle ve diğer Müslüman gruplarla olan ilişkilerin tanzimi, grup içi sırların korunması ve inançta devamlılığının gözetilmesi gibi konularda dedenin rolü her zaman biricik olmuştur.

Hız. Muhammed’in soyundan geldiği kabul edilen dedelerin, her birinin ayrı nüfuz bölgeleri ve bu bölgelerde de tartışılmaz manevi güç ve otoriteleri söz konusudur. Dedelik, soydan geçmez ve ocak olarak bilinen dede soyları da kendilerinin seyyid olduklarını iddia etmektedir. Daimi “merci”ler olarak kabul edilen ocakzade dedelere karşılık Hız. Ali soyundan gelmeyen Aleviler de talip olarak adlandırılmaktadırlar. Alevi toplumsal hiyerarşisinde ortaya çıkan ilişkiler gerçekte dedeyle talip arasında gerçekleşmektedir. Her biri bağımsız bir ocağın temsilcisi olan dedeler, talipleri olan köyleri yılda en az bir kere olmak üzere

ziyaret eder ve “hakkullah” diye anılan bir tür vergi toplarlar. Topluluğu anlamının kilit taşları arasında yer alan dedeler, Alevi cemaatinin odağı, öğretmeni ve hatta yargıçları olmanın ötesinde aynı zamanda da gelenekle bağlantıyı sağlayan koruyucu birer halka olarak görevlerini ifa etmektedirler. Böylece dede, Alevi toplumunu bütünleştirme ve dinsel/mitsel bilginin aktarımının bir sonucu olarak cemaatin harcının karılmasında önemli bir rol oynamıştır. Zaten bâtını eğitim de, dedeyle yakın ve sürekli bir ilişkisellik içinde, yıllarca sürebilecek bir iletişim ve aktarım sürecinin sonucu olarak kutsal mirasın kişisel düzeyde elde edilmesinden ibarettir.

Aleviliğin olmazsa olmazını oluşturan dedeliğin kurumsal yapı ve iletişim ağları, Türk modernleşmesinin taşraya kadar uzanan radikalizmiyle yoğun bir şekilde aşındırılmış ve Sünni-İslâmcı görünürlüklere karşı gösterilen laik tepki, giderek Alevi temsillerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Bu müdahalelerin kayda değer bir sonucu, orta yaşın altındaki Alevilerin çoğunlukla kendi öğretilerinden bile tamamen habersiz bir duruma gelmiş olmalarıdır. Bunda Sünnilerin devletle organik bütünlüğünü pekiştirme yönündeki yakınlıklarına karşılık Alevlerin her zaman devletle mesafeli olmasının yarattığı sonuçlar da etkili olmalıdır.

Dedelerin bugün korunması bir hayli güç ve bir o kadar da paradoksal sayılabilecek misyonları karşısında başta yasalardan kaynaklanmak üzere pek çok noktada derinleşen sorunları mevcuttur. Her şeyden önce yasalar, dedeliğin itibari değeri başta olmak üzere, bütün rol ve misyonlarını tartışmasız bir şekilde reddetmektedir. Bu nedenle tabiri caizse Cumhuriyet dönemi Aleviliği, kelimenin tam anlamıyla *“dedesiz ve ritüelsiz bir Alevilik”* olarak sürdürülmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucu olarak, Aleviliğin geleneksel dinsel ve toplumsal yapısı çözüldürken kimliğin otantik/manevi örgüsü de parçalanmıştır. Genç kuşağın, peşinden gitmeyi reddettiği manevi önderler, zaman içinde otoritelerini kaybetmeye başlamıştır. Dedeliğin en başta hakemlik ve yargı fonksiyonlarını yitirmesine paralel olarak bugün her bir Alevi, bir uzlaştırma kurumu olarak laik mahkemelere daha sık başvurmaya başlamıştır. Böylece Cumhuriyet’in modernleşme politikalarına şartsız

destek verdiklerini her fırsatta vurgulamakla iftihar eden Aleviler, süreç içinde devlet karşısında inanç ve cemaat yapılanmaları düzeyinde güçsüz ve zayıf bir konuma sürüklenmişlerdir. Bu çerçevede dedenin manevi misyonundan yeterli ölçüde faydalanamayan Alevilerin durumları ise daha da vahim olmuştur. Bu kargaşaya birbirinden farklılaşmış gelenekli Alevilerin yanı sıra artık dedenin otoritesinden bağımsız bir şekilde yapılanan ve onun yorum ve önderlik tekeline kırıarak kendi başına gelişmek isteyen pek çok sayıdaki yeni Alevilikler de eklenmiştir.

Aleviler arasındaki bilinen formasyonlarıyla dedelerin, bilumum rol ve statü kullanımları Kanun'la reddedilmiştir. Bugün dedenin bu rol ve statüleri yeniden canlandırmadan, Aleviliğin bütünlüklü bir şekilde varlığını sürdürmesini beklemek sadece hayal olacaktır. Aleviliğin yeniden hayatiyet kazanması, başta referans çözümlenmesi olmak üzere, geleneğin yeniden gözden geçirilmesini, dedelerin bilinen rollerinin teyit edilmesini ve ritüellerin ihmal edilmemesini gerektirmektedir. Bu gerekliliklerin pek çoğunun mevcut kanunlarda bir düzenleme gerektirdiğinde şüphe yoktur. Bu bağlamda devletle toplum arasında ortak bir kanaate, konsensüs, rıza ve kontrata ihtiyaç duyulmaktadır. Tekke ve Zaviyeler Kanunu gibi devletin tartışılmaz temel hassasiyetleri arasında yer alan kimi sınırların bugün yeniden ele alınması devletle toplum arasındaki bütünleşme arzusunun daha da artıracaktır. Ancak bu konuda kayda değer bir ilerleme sağlanamadığı takdirde bile, Aleviliğin öz çıkarlarını göz ardı eden yeni ihmallere fırsat verilmemesi ve topluluğun inançsal çıkarlarının gerçekleşmesi için uygun yeni yolların aranmasından vazgeçmemek gerekir. Bu da her şeyden önce devletle Alevi ve Sünni toplum arasındaki karşılıklı ilişki ve yakınlaşmalara daha çok ağırlık vermeyi gerektirmektedir.

Aleviler dini bilgi sahibi görevlilerinden yoksundur. Hz. Peygamber soyundan gelen dedeler, şecereleri, "Nakibu'l-Eşraf" onayı taşısalar bile bu onlara bugünün kamu hizmeti yapılanmalarında hiçbir şekilde söz alma hakkı vermemektedir. Öte yandan kamu hizmetlerinde mutlak eşitlik ilkesine değil liyakat ilkesine riayet edilmektedir. Dedeler de liyakat şartlarına bakılmaksızın her biri kendini bağımsız bir dini önder olarak görmektedir. Bu nedenle Tekke ve Zaviyeler Kanunu'nun orta-

ya koyduğu engeller bir yana, dedenin modern hukuk kuralları içinde geleneksel rol ve yetkilerini nasıl kullanacağı konusunda da derinlikli analizler yapmak gerekmektedir.

Alevilerin devletle nasıl bir irtibat içinde olması gerektiği konusundaki görüşler çalıştaylarda daha çok dedelere maaş konusuyla birlikte gündeme gelmiştir. Katılımcılar arasında maaş konusuna olumsuz bakanlar kadar bunu olumlayanlar da olmuştur. Kimi katılımcılar devletin dedelere maaş vermesini “Aleviliğin devletleştirilmesi” şeklinde yorumlarken, kimi katılımcılar da mevcut koşulların iyileştirilmesinin son derece olumlu bir adım olduğunu ifade etmişlerdir. Devlet eğer cem evlerini, merkezinde inanç rehberleri olacak bir şekilde teşekkül ettirecekse, bu durumda geleneksel dedelik yapılanmasının da gözden geçirilmesi ve dedeliğin modern demokratik devlet gereklilikleri içinde kabul edilebilecek yeni bir statüye taşınması gerekir. Bu ihtiyacın giderilebilmesi için de dedelerin birtakım eğitim programlarından yararlanmaları gerekir.

Dedeliğin misyonunu modern bilgi ve kültür kalıpları içinde karşılama konusunda da güçlükler vardır. İnanç önderi ya da rehberi olarak bilinen dedelerin, modern eğitimle hangi yollarla buluşturulacağı hala önemli bir sorundur. Aslında dedelerin eğitilmesi konusu Aleviler arasında çok sık tartışılan konular arasında yer almaktadır. Kimi örgütler bu hassasiyet doğrultusunda yeni düzenlemeler yapılması gerektiğini ısrarla savunurken, kimileri de bu tür bir yönelimi “nezaketten mahrum bir girişim” olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle iyi niyetli adımlar atarken bütün bu yaklaşımları dikkate almak gerekir. Modern bir yapılanma içinde dedelerin nasıl bir kurumsal rol üstleneceklerinin hala belirsiz olması çeldirici olmamalıdır. Bu bağlamda üzerinde durulması ve çözümlenmesi gereken asıl sorun liyakatin esas alındığı modern kurumsal yapılanmalarda karizmanın nasıl korunacağıdır. Bu sorunun cevabını her şeyden önce Alevi toplumunun vermesi gerekmektedir. Bunun bir sonucu olarak da dedeliği, mevcut koşulları da dikkate alan yeni bir düzenek içinde Aleviliğin merkezine taşıyacak bir düzenleme için gerekli alt yapı hazırlıklarının bir an önce başlatılması gerekir. Bu hazırlık, başta yasal zeminin oluşturulması olmak üzere pek çok nok-

tada Alevi toplumunun rızasına bağlı olarak, inanç ve kültürün yeniden yapılandırılmasını gerektirecektir. Bu çerçevede eğitim kurumları yeniden tasarlanmalı, ihtiyaç duyulan alanlarda yeni birtakım kurumlar ihdas edilmelidir. Nihayet dedeliğin ihyası çerçevesinde Alevi bilgi ve külliyyatının derlenip korunması amacıyla çok boyutlu bir araştırma merkezinin kurulması ve bu bağlamda Alevi-Sünni ortak tarih bilincine yönelik çalışmaların da ihmal edilmemesi gerekmektedir.

Çalıştaylarda cem evlerine bir statü verilmesinin gerekliliğinde hiçbir sorun yaşanmamıştır. Ancak bu statünün boyutları ve nasıl uygulanacağı konusunda ilgili birimlerin teknik çalışmalar yapmasına ihtiyaç duyulmuştur. Aleviler arasında cem evlerini devletin bir statüye kavuşturmasını sorunlu bulan ve olası bir müdahaleyi “inancın zapt ü rapt altına alınması” şeklinde algılayan yaklaşımlardan söz etmek mümkündür. Bu tür yaklaşımlar ne kadar çeşitlenirse çeşitlensin Alevi kamuoyu belli bir siyasi dille ifadelendirilen bu tür tepkilere ilgi duymamaktadır. İlgili kamuoyu, cem evinin varlığının rol ve misyonunun en başta devlet tarafından onaylanmasını beklemekte ve bu bağlamda gerçekleştirilecek hizmetler için de genel bütçeden pay istemektedir.

Aleviler Diyanet hizmetlerinde ödedikleri vergi paylarının göz ardı edilemeyeceğini ifade ederek, vatandaşlık yükümlülüklerini her durumda bihakkın yerine getirmelerine karşılık kendilerine yönelik özel bir düzenlemenin şimdiye kadar yapılmamış olmasına sitem etmekte ve devletin yeni bir yapılanmaya giderek Aleviliğe de adil ve hak bilir düzeyde alan açmasını istemektedirler. Sık sık yerel yönetimlerle yaşadıkları gerilimlerin demokratik bir devletin işleyişine gölge düşürdüğünü, özel iltimas ve ayrıcalıklarla değil hak ettikleri hukuka uygun bir şekilde yaşamak istediklerini vurgulamaktadırlar. Yanı sıra türlü belirsizliklerle, adeta hiçbir düzeneğe uymaksızın, çeşitli taktik ve stratejik yollarla elde etmeye çalıştıkları imkânların da son tahlilde birlik ve beraberliğe yeterli ölçüde katkı sağlamayacağını hatırlatmaktadırlar.

Öte yandan cem evlerinin birer ibadethane olarak tescil edilmesi de, Aleviler arasında heyecan verici bir talep olarak öne çıkmaktadır. Şurası bir gerçek ki, günümüzde Aleviler kendi ritüellerini genel Müs-

lman kamuoyu gibi camilerde gerçekleştirmemekte, ayin-i cemlerini cem evlerinde yapmaktadırlar. Cemlerini ibadet olarak takdim ederken cem evlerini de ibadethane olarak görmektedirler. Bugün Aleviler arasında genel kabul gören bu yaklaşım cem evlerinde gerçekleştirilen ritüellerin Alevi ibadetlerinin esaslı bir parçası olduğunda oldukça kararlıdır. Oysa bu oldukça yeni bir durumdur ve mevcut kabullerin her türlü duygusallığın ötesinde nesnel bir yaklaşımla ve soğukkanlılıkla incelenmesi gerekir. Bu amaçla da teologlara, tarafların saygı duydukları bilim adamlarının görüşlerine duyulan ihtiyaç izahtan varestedir. Bütün bu beklentiler bir tarafa, cem evlerinin gerçekte ibadethane olup olmadığı, teolojik-dinsel kriterler içinde ele alındığında, Aleviliğin bilinen tarihi içinde genellikle tasavvufi-mistik bir seyir izlediğinden hareketle, mevcut yapısının bir ibadethane olarak görülmesine de izin vermediğini göstermektedir. Ancak bu tartışma, yaklaşık olarak çeyrek yüzyıllık bir tarihe sahip olan yeni yapılanma içinde cem evlerinin ibadethane olarak sayılıp sayılmayacağını bir sonuca bağlamaya yetmemektedir.

Konu Sünni kamuoyunda İslâm'ın bölünme tehlikesi yaşaması olarak algılanmıştır. Bu mekânların birer ibadethane olarak kabul edilmesinin cem evi-cami/mescid ayrışmasıyla sınırlı kalmaksızın dinde ayrışma ve bölünmeye yol açacağı ve bunun da toplumsal birlik ve beraberliği sabote edeceği ileri sürülmüştür. Buna göre hiç kuşkusuz her dinin bazı "onsuz olmazsa olmaz" inanç ilkeleri, bir de yine ortak ibadet ilkeleri ve birlik simgeleri vardır. Bu bağlamda kilise Hıristiyanlar için, sinagog da Yahudiler için neyse cami ya da mescid de Müslümanlar için aynı simgesel anlamlara sahiptir. "Alisiz Alevilik" tartışmalarıyla birlikte ortaya çıkan ve Aleviliği İslâm'ın temel sembol ve değerlerinden ayıklama girişiminin belli başlı argümanlarından beslenen bu ve benzeri yaklaşımlar karşısında Alevilerin, bütün zamanlarda taşıyabilecekleri kalıcı ve korunaklı teolojik açılımlara ağırlık vermeleri gerekir. Sünni katılımcılara göre bu anlayış içinde cem evlerinin ibadethane olmasına destek olmak, ilerde Bahailik gibi yeni bir dinin doğmasına yardımcı olmak demektir. Nitekim bu yaklaşım çerçevesinde Avrupa'da yaşayan bazı Alevi grupları, kendilerini pragmatik nedenlerle de olsa İslâm dışı bir din şeklinde tanımlayarak, buldukları ülkelerle muhataplık

ilişkinde geçmektedir. Oysa bu bağlamda üretilen siyasetin, her şeyden önce Aleviliğin bilinen referans ve sınırlarını aşındırdığını hatta yok etme tehlikesi taşıdığını bilmek gerekir.

Ancak tüm çalıştaylarda da gözlemlendiği gibi Alevi olmayan katılımcılar bile bütün bu kaygılarına rağmen cem evlerinin belirsizlikten kurtarılması ve kalıcı bir statüye kavuşturulması konusunda kararlı davranmışlardır. Bu niyet içinde, toplumsal konsensüs ve karşılıklılık içinde, ilerde bu statünün pekâlâ geliştirilebileceğini de ifade etmişlerdir. Kendilerini öteden beri İslâm içinde özel bir yorum olarak tanımlayan Alevilerin, ortak şiarlar dışındaki tercihlerini yaşatmak üzere, bilinen cem uygulamalarını sürdürmelerini desteklediklerini belirten Sünni katılımcılar, böylece Alevilerin kendi tercihlerini kamuoyuna açabileceklerini ve bunun da sonuçta kamuoyu nezdinde İslâm'ın farklı tezahürlerine şahit olmak açısından oldukça zenginleştirici bir fırsat olacağını belirtmişlerdir. Sünni katılımcılar şimdiye kadar Alevilere kendi inanç ve ritüelleri konusunda kendilerinden beklenen desteği sunmakta geciktiklerini, şimdi ise ihmalen istîğnaya kadar çoğu geçmişteki siyasi gerilim ve gerginliklerden kaynaklanan oldukça kusurlu sayılabilecek bir gelenekle yüzleşerek İslâm'ın gerçek idealleri etrafında kardeşlik imkânlarını çoğaltmak gerektiğine inandıklarını beyan etmişlerdir.

Aslında bugün gelinen noktada Sünni katılımcıların kaygı ve tereddütlerini de dikkate almak yerinde olacaktır. Toplumun büyük bir bölümünü oluşturan Sünnilerin, çalıştaylar boyunca Alevi sorunlarının çözümü konusunda gösterdikleri performans, aslında toplumsal olgunluk düzeyinin geldiği noktayı göstermesi açısından oldukça manidardır ve sürecin başarıya ulaşması konusunda da bir hayli umut vericidir.

Buna karşılık Alevi katılımcılar cem evlerine statü kazandırılmasını oldukça olumlu bir gelişme olarak görmekte birlikte, bu mekânların birer ibadethane olarak tescil edilmesi konusundaki Sünni duyarlılığını anlamakta güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. Sünnilerin bu konudaki kaygılarının bütünüyle mesnetsiz, gereksiz ve geçersiz olduğuna işaret eden kimi Alevi katılımcılar, bir inanç topluluğu olarak üzerinde karar kıldıkları bir konuda bir başka topluluğun karar vermesinin asla kabul

edilemeyeceğini vurgulamışlardır. Çalıştaylarda bütün bu kritik noktalar değişik boyutlarıyla ele alınıp tartışılmış ve şimdilik kaydıyla sorunun çözümlenebilir evsafa ulaştırılabilmesi için de en azından belli konularda kimi ek düzenlemelere fırsat verilmesi istenmiştir. Bununla birlikte bazı Alevi katılımcılar bu mekânlarda icra edilen erkân ve uygulamaların ne olup olmadığına, ne sayılıp ne sayılmayacağına sadece kendilerinin karar verebileceğini söylemişlerdir. Bu bağlamda cem evi adlandırmasına “ehlibeyt evi”, “niyaz evi”, “inançevi”, “inanç ve kültür merkezi” gibi başka birtakım isimlendirme önerileri de eklenmiş ancak bunların hiçbiri yeterli düzeyde bir ilgi görmemiştir.

Sünni katılımcılar ise bu kaygılarının İslâm temelli bir uzlaşma arayışından kaynaklandığını belirtmişler, cem evlerinin birer ibadethane olarak tanımlanmasının Müslüman algı düzeneği içinde tamiri imkânsız bölünmelere yol açabileceğini ifade etmişlerdir. Zaten mevcut durumda da müesses nizam, kendi referans ve sabitelerini dikkate almayan bir düzenleme fikrine, Alevi olsun ya da olmasın hiçbir şekilde fırsat vermeyecektir. Sünni katılımcılara göre eğer, sonuç almaya yönelik iyi niyetli adımlar atılacaksa her şeyden önce bütün bu süreçte, afakî/hayalî beklentilerden uzak durulması ve gerçeklikle büyük ölçüde kesişen bir dil ve projeyi hayata geçirmek gerekir.

Sünni katılımcılara göre camiyi cem eviyle eşitleme, hatta birbirleriyle kıyas ya da takas etme çabası hem Alevilik için hem de İslâm için yıkıcı bir taleptir. İslâm'ın kuşatıcı varlığının parçalanmasına ne Sünniler ne de Aleviler tahammül edebilir. Alevilerin kültürel ve dinsel yorumlarını daha rahat ifade ettikleri bilinen cem evleri, bugün için tarihsel bir kurum olmaktan çok yeni birtakım işlevsellikleriyle bilinen mekânlardır. Bu bağlamda cem evlerini birer ibadethane olarak tanımlamak yerine işlevselliğinin sürdürülmesi için çaba sarf etmek gerekir. Böylece Aleviler kendi inançlarını her koşulda ve her yerde sürdürebilme hak ve olanağına sahip olacaklardır. Bu bağlamda Alevilerin de Mevlevi, Kadiri ya da Nakşibendîlerin de eşitliğe uygun bir şekilde bu imkânlardan yararlanabilme hak ve taleplerinin ortaya çıkacağı ihtimaline de açık olmaları gerekir. Ancak burada özellikle dikkat edilmesi gereken nokta, her şeyden önce Sünni tarikatların, tarikat adab ve erkânını icra

ettikleri dergâhlarla cami arasında her zaman bir geçişliliğin olduğu-
dur. Tipik bir Sünni, hem tarikat ehli olarak tekke veya dergâha hem
de bir Müslüman olarak Camiye gitmekte hiçbir çelişki görmemekte-
dir. Onun için bütün bunlar birbirini reddeden yapılar değildir. Ancak
istisnai örnekleri olmakla beraber yaygın Alevi temsilinde caminin yeri
her zaman tartışmalı olmuştur. Genel Sünni kamuoyu Alevileri cami-
de görmek, onları camiyle ilişki içinde görmek, hatta tanımlamalarında
“gerçek Aleviliği” cami eksenli bir şekilde yansıtmaktan hoşlansalar da
bugün hemen her Alevi örneğinde kolayca karşılaşılan gerçek, Alevileri
temsil eden mekânların camilerden çok cem evleri olduğudur. Camiye
karşıtlık hiçbir şekilde söz konusu olmamasına ve ibadetlerinde camiye
kullanan pek çok Alevinin varlığına rağmen sembolik temsil bütün ay-
rıcalıklığıyla cem evinde temerküz edilmiştir.

Kısaca çalıştaylarda cem evlerinin bir statüye kavuşturulması ko-
nusunda herhangi bir görüş ayrılığı olmamıştır. Ancak bu mekânların
bire ibadethane olarak tanımlanması konusunda Alevi olmayan katı-
lımcılar arasında birtakım kaygılar dile getirilmiştir. Bu nedenle cem ev-
lerine “ibadethane” demeksizin, dernek ve vakıflarına imkân tanımak
ve kamu düzenini bozmadıkları sürece de bu kurumlara, ilgili yöne-
timlerin yardımcı olması yönündeki öneriler desteklenmiş ve bütün bu
önerilerin sonuçta teknik bir çalışma gerektirdiği vurgulanmıştır.

Burada unutulmaması ve üzerinde durulması gereken husus, Ale-
viliğin de Bektaşiliğin de diğer Sünni tarikatlarının da gelenek içinde
kullandıkları unvan ve kurumlarıyla birlikte reddedildikleri gerçeğidir.
Bugün Alevilik ya da diğer tarikatlar söz konusu olduğunda devlet nez-
dinde ortaya çıkan refleksler asla göz ardı edilmemelidir. Her şeye rağ-
men Sünni tarikat mensupları gibi Aleviler de kendi inançlarını yeniden
canlandırma konusunda karmaşık yol ve stratejiler deneyerek, kamu-
sal alanda yer almaya çalışmaktadırlar. Hukuken gayri meşru sayılan
gruplar, ayin ve zikirlerini fiilen icra etmekte, kanunla yasaklanmış ol-
masına rağmen hem dergâhlar hem de cem evleri ülkenin her yanında
faaliyetlerini sürdürmektedirler. Öyle ki bu durum birçok yerde mevcut
yasaları zorlayıcı bir şekilde toplumsal baskı üretmeye bile başlamıştır.

Hâlbuki Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ihdas edilmesine bizzat önderlik etmesinin nedeni, toplumdaki olası hizipleşmeleri ve kargaşayı kalıcı bir şekilde önlemektir. Nihayet Tekke ve Zaviyeler Kanunu da, İslâm'ı mezhep, tarikat ya da her türlü siyasi ve indi görüşün üstünde tutmak gerektiği konusundaki bir tasavvurun ürünüdür.

Öte yandan devlet tarafından statüye kavuşturulması olumlanmakla birlikte bu yapının nasıl işleyeceği konusunda Alevi katılımcılar arasında yeni bir model önerisi sunulmamıştır. Farklı cem evi yapılanmalarından söz edilebilir ancak devlet nezdinde cem evlerinin hukuki bir statüye kavuşturulduktan sonra, yapılandırılması, denetlenmesi, bütçesinin tanzim ve tazmini ve bütün bunların hangi prosedürler içinde gerçekleştirileceği hiçbir şekilde açık değildir. Bu müphemliğin giderilmesi için hem Alevilerin hem de hükümetin ortaklaşa çalışmalar yapmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu nedenle kalıcı bir düzenleme gerçekleştirilinceye kadar, yasal mevzuatta doğabilecek tüm sıkıntı ve engelleri aşmak üzere ilgili kanunlara aşağıda belirtildiği şekliyle bir ibare eklenmesinin kayda değer bir rahatlama sağlayacağı konusunda çalıştay katılımcıları hemfikir olmuşlardır. Buna göre sorunla doğrudan ilgili kanun ya da tüzükler aşağıdaki madde dikkate alınarak yeniden düzenlenebilir:

“Birer inanç ve erkân merkezi olarak değerlendirilen cem evleri de kanunlarda ibadethanelere tanınan bütün imkânlardan yararlanır.”

Ya da

“Cemevlerine de aynı imkânlar sağlanır.”

Bütün bu düzenlemelerin yanı sıra Alevilere ve diğer inanç gruplarına yönelik hizmetlerin nasıl sağlanacağı konusunda hukuki bir zemine dayalı yeni birtakım çalışmalara ihtiyaç duyulduğu da açıktır. Bu amaçla kurulacak olan hukuk komisyonunun, mevcut sorunların başta Anayasa olmak üzere ilgili kanunları dikkate alarak nasıl çözümlenebileceği konusunda hükümete katkı sunması beklenir.

Öte yandan bütün bu çalışmaları tasarlarken, Diyanet İşleri

Başkanlığı'nın tüm Müslüman vatandaşlara hizmet vermek üzere belli bir yasal çerçeve içinde yapılandırıldığı gerçeğinin de göz ardı edilmemesi gerekecektir. Bu bağlamda isteyen her Alevi vatandaşı, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerinden yararlanabilmeli, özel inanç ve ritüel alanına ilişkin talepleriyle farklılıklarını vurgulayan diğer inanç grupları için de oluşturulacak bu komisyonun önerileri doğrultusunda, yeni birtakım düzenlemeler yapılmalıdır.

Aslında çalıştaylarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın diğer inanç gruplarını da dikkate alacak bir şekilde yeniden yapılandırılması konusundaki belli başlı yaklaşımlar da değişik boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda kimi Batılı ülkelerde yer alan “dini vergi” uygulaması Alevi ve Sünni katılımcılar arasında da müzakere edilmiştir. Alevilerin yaklaşımı, eğer devlet, Diyanet hizmetlerini sürdürmekte kararlıysa, bu durumda Alevi vatandaşlardan herhangi bir vergi almaması ya da aldığı bu vergilerle Alevilere de hizmet sunması yönündedir. Alevileri ve diğer inanç gruplarını da içine katacak bir yapılanma öngörüldüğünde Diyanet'in konumunun ilgili kanun ve mevzuat çerçevesinde nasıl şekilleneceği konusunda aşağıdaki projeksiyonlara yer verilmiştir:

- *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın “özerk kamu tüzel kişiliği”ne kavuşturulması yegâne amaç olmalıdır. Toplumsal birlik ve bütünlük ancak bu yolla sağlanabilir. Tarihsel tecrübe ve gelişmelerin uygun olduğu mevcut şartlarda, Avrupa Birliği içinde de buna uygun örnekler varken Diyanet'in ilga edilmesinden çok kurumun demokratik talepler etrafında yeniden düzenlenmesi gerekir.*
- *Diyanet İşleri Başkanlığı, içinde Şafilere de yer verilecek bir şekilde Sünniliğe hizmet vermek üzere, “özerk bir kamu tüzel kişiliği” haline getirilmelidir.*
- *Gayr-i Müslim cemaatler, Şiiler ve Aleviler için tarihi birikimlerin getirdiği zorlukların aşılmasının güçlüğü dolayısıyla, her bir grup için ayrı bir özel kanunla kamu yararına özel hukuk tüzel kişiliği tanınmalıdır.*

- *Nusayri ve Yezidiler gibi bazı inanç toplulukları, kamu düzenini bozmamak şartıyla kendi özel hukuk tüzel kişiliklerine bırakılmalıdır.*
- *On İki İmam Şiiliği (Caferi Mezhebi) mensupları için özel bir Diyanet kurulmasına veya Diyanet'te temsil edilmelerine sosyal şartlar müsait değildir. Bu mezhebe mensup olanlar da kamuya yararlı bir özel hukuk tüzel kişiliği çerçevesinde özel bir kanunla inançlarını sürdürebilmelidirler.*
- *Aleviler ise, aralarında dileyen serbest iradesiyle Hanefi veya Şii (On iki imam) din kuruluşları bünyesinde yer alarak onlarla aynı kurumsal imkânlardan yararlanmalı, dileyen de kamuya yararlı ve özel kanun ile düzenlenen bir örgüt etrafında kendi inançlarını sürdürebilmelidirler. Alevilerin, Sünniler ya da Şiiler gibi homojen bir topluluk olmadığı kabul ediliyorsa, bu takdirde, kendilerine “kamu yararına” çalışan özel hukuk tüzel kişiliği tanınmasına da imkân yoktur.*

Bu öneri ve tartışmalar, her şeyden önce hukuki bir yaklaşım içinde derinleşmeyi gerektirmektedir. Aslında çalıştaylarda sorunun sınırları bütün çeşitliliğiyle ortaya çıkmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı'yla Aleviler arasındaki kurumsal ilişkilerin boyutları kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

4.8. Madımak Olayı

2 Temmuz 1993'te Sivas'ta Pir Sultan Abdal Şenlikleri'ni müteakiben meydana gelen olaylarda Madımak Oteli, kimliği belirsiz kişi ya da kişilerce ateşe verilmiş, ortaya çıkan arbedede çoğu Alevi olmak üzere 37 kişi karbon monoksit gazından boğularak hayatını kaybetmiştir. Olay, Alevi kamuoyu tarafından tartışmasız bir şekilde katliam olarak görülmüştür. Bu yaklaşıma göre olay, "radikal dinci" unsurların Alevilere karşı taşıya geldikleri iflah olmaz kin ve nefretin, devletin kendi vatandaşını korumadaki acz ve ihmalkârlığını da arkasına alarak doruk noktasına ulaşmışlığını göstermektedir.

Olayın provokatif öğeler taşıdığı o dönemde (1993) hazırlan TBMM raporuna da net bir şekilde yansıtılmış olmakla beraber pek çok Alevi, Madımak olayının gerçekte kendilerine karşı sistematik olarak sürdürülen bir "dışlama ve asimilasyon stratejisi"nin önemli bir parçası olduğu kanaatini taşımaktadır. Buna karşılık olayın kriminal boyutları ise çok boyutlu ve çok katmanlıdır. Üzerinden 17 yıl geçmesine rağmen Madımak olayı hala yeterince aydınlatılabilmemiş değildir. Bu belirsizlikler, olayın karşılıklı önyargı, nefret ve düşmanlıklara zemin hazırlayıcı bir çerçevede değerlendirilmesine fırsat vermektedir. Nihayet olay başlı başına trajiktir ve hem Alevi hem de Sünni vatandaşların bu konudaki belli baslı ezberlerinden vazgeçmelerini zorunlu kılabilecek pek çok sırlı boyutuyla çözümlenmeyi beklemektedir.

Aslında olay her ne şekilde ve niyetle olursa olsun çok vahimdir ve kabbullenilmesi hiçbir şekilde mümkün değildir. Madımak olayının hemen arkasından bir misilleme havası yaratılarak gerçekleştirilen Başbağlar Olayının da (5 Temmuz 1993) ülke içindeki birlik, dirlik ve bütünlüğü doğrudan bozmaya yönelik bir planlamanın ürünü olduğu daha gerçekleştirildiği günden açıkça fark edilmiştir. Hiç kuşkusuz her iki olay da esef vericidir, vahşettir ve nefretle kınanması gerekir.

Madımak Oteli, acı hatırasıyla giderek sembolik bir değer kazanmış ve tabiri caizse Aleviler arasında sürekli güncellenen bir yas mer-

kezine dönüştürülmüştür. Aleviler artık tarihe mal olduğuna inandıkları acılarını bu otelin bıraktığı miras üzerinden güncellemekte ve burada yaşanan olayları her fırsatta lanetleyip kınayarak da kendilerini yeniden inşa etmektedirler.

Çalıştaylarda da vurgulandığı gibi Sivas'ta meydana gelen olayları herhangi bir gerekçe ya da mazerete tabi tutmaksızın, ortaya çıkardığı bütün sonuçlarıyla birlikte kınamak ve reddetmek gerekir. Bununla birlikte olay etrafında üretilen hikâyelerin, konunun gerçek boyutlarını örtecek bir şekilde derinleştirdiğini ve toplumsal birliği sabote edebilecek noktalara doğru ilerlediğini de unutmamak gerekir. Bu olay ve bu olayın sık sık tekrarlanmasıyla oluşturulan siyasal dil, yaşanan trajedinin acısını her geçen gün daha da derinleştirmektedir. Gerçekte Alevi-Sünni çelişkilerden beslenmeyen bir olayın, sonuçları itibariyle mevcut ihtilafları çoğaltan bir mecraya sürüklenmesi kaygı vericidir. Ortaya çıkan ve her vesileyle kanatılmaya çalışılan bu “yara”, sadece ilgili tarafların iyi niyetli ve incelikli adımlarıyla değil aynı zamanda da devletin hiçbir şekilde taviz vermeyeceği sağlam bir hukuk düzenine sahip çıkmasıyla ancak kurutulabilecektir.

Nitekim olayın gerçekleşme biçimi ve beklenen sonuçları her şeyden önce “insan yetiştirme düzeni”nin sorunlu yapısını açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda mevcut yapının nasıl olup da provokasyonlara açık bir özellik taşıdığı bilhassa üzerinde durulması gereken bir konudur. Eğitimden hukuka, siyasetten teolojiye kadar hemen her alanda kendini yansıtan bir ayrıştırma çabasına karşı kararlı bir şekilde mücadele etmek gerekir.

Olayın basitleştirilmiş haliyle bir Alevi-Sünni çatışması olmadığı açık olmakla birlikte, topluluğun öteden beri yaşadığı travmalar, konunun belli birtakım adreslerle ilişkilendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Her şeyden önce taraflar tehlikeli bir şekilde, mevcut pozisyonlarını haklılaştıracak açıklamalara bel bağlamaktadır. Hâlbuki olayın bir provokasyon olduğunda taraflar açıkça hemfikirdirler. Ancak burada hiçbir şekilde kabullenilemeyecek husus, Alevi ve Sünnilerin bu provokasyona alet olmalarını sağlayan potansiyellerinin varlığı ve kullanışlılığının

açığa çıkmasıdır. Hem Alevilerin hem de Sünnilerin onarılması oldukça zaman alacak bu kumpasın uygun birer parçası olma potansiyelleri kaygı vericidir ve bu durum hiçbir şekilde göz ardı edilmemelidir. Provokatörleri deşifre edip bunları açığa çıkarmak kadar, bu oyunlara alet olma potansiyelini de sorgulamak gerekir.

Birlikte yaşamanın uygun formüllerinin değişik mahfillerde tartışıldığı bir süreçte, gerek Madımak gerekse Başbağlar olayı, usta işi bir kışkırtma olarak toplumsal farklılıkların birbirine yakınlaşma enerjisini tüketmiş, karşılıklı konuşma ve dil bulma arayışlarını da imha etmiştir. Gerçekte ne Aleviler ne de Sünniler bu olayın aktif birer parçasıdır. Ancak şu ya da bu şekilde alet edildikleri kışkırtma, tek tek her birinin sahip olduğu roller dikkate alındığında eldeki resim bir hayli ürkütücü hale dönüşmüştür.

Son yıllarda Alevi kamuoyunda söz konusu otelin bir müze olarak yapılandırılıp düzenlenmesi konusunda oldukça kararlı sayılabilecek yeni birtakım girişimlerde bulunmaktadır. Alevi kamuoyu Madımak Oteli'ne önemli ölçüde sembolik bir değer atfetmekte ve kurulacak müzenin de gelecekteki kuşaklara güçlü bir hatırlama ve ibret fırsatı yaratması beklenmektedir. Değişik zamanlarda düzenledikleri gösteri ve toplantılarda da Aleviler, Madımak Oteli'ne ilişkin taleplerini kendi beklentilerinin en ön sırasına yerleştirmekte ve yayınladıkları bildirimlerinde de Madımak Otelinin "utanç müzesi" olması gerektiğine vurgu yapmaktadırlar.

Bu bağlamda Alevi kamuoyunda otele ilişkin olarak öne çıkan görüşler şunlardır:

- Otel Aleviler tarafından satın alınıp bir müze haline dönüştürülmelidir. Otel bir utanç müzesi olarak tasarlanırken öncelikle, "37 cana kıyan fanatiklerin ve onları besleyen zihniyet yapılarının deşifre edilmesine" özen gösterilmelidir.
- Otel, devlet tarafından kamulaştırılmalı ve orada Alevilerin hissiyatını ifade eden bir müze kurulmalıdır. Bu müze, Alevilerin yaşadığı zulümleri bir daha yaşanmamak üzere karakterize

eden yeni bir duyarlılıkla inşa edilmelidir. Böylece devlet, Alevilere karşı ihmalini bu jestle gidermiş olacaktır.

- Otel kamulaştırılmalı, Sünni ve Alevi kamuoyunun duyarlılıklarına saygı göstermek ön koşuluyla burada bir kültür merkezi inşa edilmelidir. Kültür merkezi, ölenlerin anısını hatırlatmakla birlikte tüm vatandaşlarımıza birlik ve beraberlik ruhu içinde hizmet vermelidir. Bu bağlamda merkez içinde kitabevi, kafeterya, sinema gibi seksiyonlardan oluşan fonksiyonel bir düzenleme gerçekleştirilmelidir.
- Otel kamulaştırılmalı ve bu mekân, Anadolu'nun barışçı ve birlikte yasama tecrübesini canlı kılan bir müze olmalıdır. Birlikte yaşam tecrübesini ve özlemine yansıtan bu müzenin acıları hafifletecek şekilde tasarlanması gerekir.
- Otel satın alınıp yıkılmalı, yerine kapsamlı bir çevre düzenlemesi eşliğinde nitelikli ve anlamlı bir anıt dikilmelidir. Böylece acıları sürekli tazeleyen bir mekânın yaratacağı kin ve nefret yerine daha derin ve duygusal anlamları olan yeni bir açılım gerçekleştirilmiş olacaktır.

Hükümet ise başından beri söz konusu otelin satın alınarak kamulaştırılmasını ve bu mekânda toplumsal barışı güçlendirecek bir şekilde acıları dindirecek, olası bir kan davasını durduracak bir düzenlemenin yapılması yönündeki niyetini ifade etmiştir. Süreç içinde öncelikli olarak otelin zemin katında yer alan lokanta tahliye edilmiştir. Esasen bu incitici ve yaralayıcı durum hiçbir şekilde kabul edilebilir değildi. Çalıştayların tamamlanmasını müteakiben otelin kamulaştırılmasına yönelik adımlar atılmaya başlanmış, hukuki prosedür başlatılmıştır. Bu çerçevede otelin kamulaştırılma işleminin kısa bir süre içinde tamamlanacağı tahmin edilmektedir.

Öte yandan Aleviler arasındaki kurumsal rekabet ağ ve alanlarının, ilgili düzenlemenin işleyişi konusunda ortak bir fikre destek verebileceğini düşünmek de güçtür. Bu bağlamda müzenin hangi grup ya da temsilcilerle, hangi prosedür ya da kontratlar esliğinde yönetileceği ko-

nusunda daha şimdiden açığa çıkan ciddi birtakım görüş ayrılıkları söz konusudur. Müzenin oluşturulmasında ısrarlı olan Aleviler kadar müze yerine binanın yıkılmasını isteyen Aleviler de mevcuttur. Hatta niteliği ne olursa olsun müze fikriyle asla tatmin olmayan ve bu yönde atılan adımları profesyonel bir uyanıklık ve işgüzarlık, hatta Alevileri pasifize etme çabası olarak gören eleştiriler de azımsanmayacak bir düzeydedir. Bütün bu yaklaşımların da sonuçta ilgili tarafların birbirlerine karşı kıskırtılmasına ve istismarına yol açacağını kestirmek zor değildir.

Kimi Alevi grupları ise Madımak olayının Alevilikle irtibatlandırılmasından duydukları rahatsızlığı sıklıkla ifade etmektedir. Madımak'ta gerçekleşen olayları, üzerinde kafa yorulmuş bir provokasyon olarak niteleyen kimi Alevi grupları, bu çerçevede ölenler arasında azımsanmayacak sayıda Sünnilerin de bulunduğu gerçeğine işaret etmektedirler. Madımak Olayını canlı tutmak üzere oluşturulacak bir müzenin sonuçta, Alevi-Sünni yakınlaşmasını ortadan kaldıracak tehlikeleri de içinde barındırdığını iddia eden bu yaklaşım, şimdiye kadar gerçekleştirilen anma programlarında, özellikle Sivas'ta ortaya çıkan havayı bunun kanıtı olarak sunmaktadırlar. Buna göre her anma gününde Sivas'ta olası bir gerilim kaygısıyla gündelik hayat felç olmakta, mevcut pozisyon pek çok kişinin o gün ya şehri terk etmesiyle ya da sokağa çıkmamasıyla sonuçlanmaktadır. Bu gerçekler ışığında devletten beklenen mevcut soğukluğu pekiştirecek adımlardan ısrarla sakınmak ve bunun yerine sonuçları uzun vadede gerçekleşse bile, başından beri sorunlu olduğu açıkça gözlenen "insan yetiştirme düzeni"ni sil baştan ele almak ve yeniden tanzim etmektir. Kaynağı ve niteliği ne olursa olsun, insan hakları ihlallerine karşı duyarlı olmak ve bu bağlamda ortaya çıkan her türden girişim karşısında gereken önlemleri almak gerekir.

Sivas'ta hayatını kaybeden Alevilerin hatırasını canlı tutmak adına bugün yaygın bir talepkârlıkla ülke gündeminde yer alan ve Madımak'ın müze yapılması arzusuyla somutlaşan girişimler giderek daha derin bir çözümlemeyi de gerekli kılmaktadır. Konu çalıştaylarda da bütün boyutlarıyla ele alınmış, katılımcılar olayın duygusal ya da kriminal boyutlarını aşarak sosyolojik, antropolojik ve hukuksal yanlarını da dikkate

alan yeni bir perspektife ihtiyaç duyulduğunu ifade etmişlerdir. Böylece ortaya çıkan fikriyat, Madımak'ta kaybedilen vatandaşların acı hatıralarını unutmak yerine onların derin bir saygıyla ve vakarla hatırlanmasına fırsat verecek şekilde gelişmiştir. Nitekim bir acıyı temsil eden Madımak Oteli'ndeki facia, katılımcıların tamamı tarafından lanetlenmiş, bu konuda yeni gerilim ve çatışmalara fırsat verecek adımlardan sakınılması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

Tüm katılımcılar olayın başlı başına bir Sünni-Alevi çatışması olarak değerlendirilemeyeceği konusunda hemfikirdirler. Bu durum geçmişte Sivas (Eylül 1978), Kahramanmaraş (Aralık 1978), Çorum (Temmuz 1979) ve Gazi Mahallesi (Mart 1995) olaylarında olduğu gibi çoğunlukla sağ-sol ayrımı temelinde başlayan ve giderek mezhep çatışması görünümü kazanan bir dizi provokasyondan beslenmektedir. Nitekim Madımak Oteli'nde hayatını kaybedenler arasında yer alan 17 kişinin Alevi olmaması da bu gerçeği kanıtlamaya yetecek özellikler taşımaktadır. Tekrarlamak gerekirse burada asıl sorun, Alevi ve Sünnilerin birbirlerine karşı kışkırtılabilmesinin nasıl bu kadar "kolay olabildiği"nde düğümlenmektedir. Bu tür gerilimlere uygun sayılabilecek bir vasatın bizatihi varlığı başta devlet olmak üzere her düzeydeki ilgiliyi sorumlu kılmaktadır. Farklı inanç gruplarının nasıl olup da çatışmaya sürüklenbildikleri hususu aslında her düzeydeki sorumlu tarafından dikkatle değerlendirilmeli ve gerekli önlemler alınmalıdır. Burada olaylarda fiilen yer alan kişilere olduğu kadar belki bunlardan daha da çok olayın arkaplanında yer alan derin kurgulayıcılara odaklanmak gerekmektedir.

Özellikle Alevi katılımcılar, kendi aralarında yüksek bir sembolik değer olarak gördükleri Madımak Oteli'nin, bütün bu duyarlılığa rağmen ülkenin birlik ve düzeninin esastan korunmasını dikkate alan bir düzenlemeyle yeniden düşünülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Katılımcılar burada gerçekleştirilecek düzenlemenin kısa ve uzun vadede yeni husumet alanlarına dönüşmemesi için başta Sivas olmak üzere ülkenin her bölgesinde mevcut tansiyonu düşürecek girişimlerde bulunulmasına gerek duyulduğunu ifade etmişlerdir. Sivas'ta sivil toplum örgütleri, kanaat önderleri ve resmi katılımcıların da ortak olabileceği değişik platformlarda bu süreci rehabilite ederek dönüştürecek giri-

şimlere başlanması gerektiği üzerinde ısrarla durulmuştur.

Bu amaç doğrultusunda Sivas'ta tüm tarafların katılımıyla bir toplantı gerçekleştirilmiş (24 Şubat 2010) ve sorun bütün boyutlarıyla birlikte ele alınmıştır. Sivas toplantısında otelin kamulaştırılması yönündeki ortak kanaat teyid edilmiş ancak çalıştay sürecinde de ifade edildiği gibi binanın yıkılması fikri katılımcıların pek çoğunca kabul görmemiştir. Sivaslı katılımcılar, bu mekânın satın alınarak Sivas halkına hizmet verecek şekilde yeniden düzenlenmesi (örneğin kütüphane gibi) konusunda ısrarlı olmuşlardır. Kentte huzur ve asayişin ancak bu yolla korunacağını vurgulandığı toplantıda, otelin giriş katında bir bölümün de yaşanan trajediyi hatırlatacak bir şekilde düzenlenmesini ve girişine de Alevi ve Sünnilerin ortak acılarını yansıtan bir panonun konması yönünde görüş beyan edilmiştir.

Bu bağlamda Madımak Oteli'nin bundan böyle nasıl düzenleneceği konusunda ne yönde karar alınıralsa alınsın her halükârda binanın ilgili platformuna menfur olayın bıraktığı acıları, bir daha yaşamamak üzere anmak için, içinde kurbanların isimlerinin de sıralandığı aşağıdaki metnin asılması uygun olacaktır:

“Ortak Acı Hatırası

Sağduyu ve sevgi yoksunluğunun çok acı verici olaylarından birisi 2 Temmuz 1993'de burada yer alan Madımak Oteli'nde yaşanmıştır.

Bu acı olayın kurbanlarının adlarını diğer bütün sevgisizlik kurbanlarıyla birlikte, ortak ve derin bir acıyla ve rahmetle anıyoruz.”

Sonuç

Alevi sorunlarının kalıcı bir çözüme kavuşturulması amacıyla gerçekleştirilen çalıştaylarda konu bütün boyutlarıyla ele alınmış; Anayasal düzenin gereklilikleri ve sosyo kültürel temeller dikkate alınmak şartıyla atılması gereken adımlar belirlenmiştir. Tartışılan ve müzakere edilen tüm konularda ülkenin birlik ve beraberliğine yapılan ortak atıflar tüm katılımcılar için memnuniyet verici olmuştur. İlkesel düzeyde barışın ve bir arada yaşamının her türlü pazarlığın üstünde tutulması, sorunun çözümüyle ilgili olarak tüm katılımcılarda yüksek bir heyecan yaratmıştır.

Bu duyarlılık içinde aşağıda sıralanan hususların Hükümet tarafından değerlendirilmeye alınması, toplumsal barış ve esenlik arayışında ki her bir vatandaş için kayda değer bir gelişme sağlayacaktır:

- I. Aleviliğin çerçeveselendirilmesi ve tanımlanması bütünüyle Alevilerin uhdesinde olmalıdır. Devletin kendinden beklenen sorumluluğu yerine getirebilmesi için, Alevilerin kendi aralarında en başta tanımlama ve çerçeveselendirme olmak üzere inançlarına yönelik konulara açıklık kazandırmaları ve bunu kamuoyuyla paylaşmaları gerekir. Devlet herhangi bir inanç alanının içeriğine müdahale edemez ve onu düzenleyemez. Ancak bu alanın güvence altına alınabilmesi için gerekli adımların atılmasında koruyucu roller üstlenebilir. Bu bağlamda Alevilerin de kendi yükümlülüklerini yerine getirmeleri gerekir. Bu yükümlülükler hiçbir şekilde muğlâklığa izin vermeyen bir netlikle ve tam bir yetkinlik içinde inanç alanının açıklıkla ortaya konulmasını gerektirmektedir.
- II. Aleviler devlet ve toplum nezdinde ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmektedirler. Devletin, şeffaflık içinde bu algının ortadan kaldırılması için acilen rahatlatıcı adımlar atması gerekir. Sorunun karşılıklı hoşgörü, diyalog ve empati eksikliğini girişimlerle aşılması pekâlâ mümkündür. Ancak bütün bunlarla birlikte her şeyden önce ayrımcılığa yol açan uygulamalara son verilmesi ve özellikle de hukuki mev-

zuatin ayrımcılığı besleyen ve kurumsallaştıran öğelerden bir an önce arındırılması gerekmektedir.

- III. Tarihsel gelenekteki yapılanmalardan bağımsız, toplumumuzun sosyo-politik gerçekliğine uymayan, ikili ilişkileri zorlayan ucube adımlar atmak yerine, toplumsal birlik, beraberlik ve kardeşliğin her şeyden önce tüm inanç gruplarının eşitlikçi bir şekilde yaşadığı ve kendine yer bulabildiği bir hukuk devletinde ancak sağlanabileceğinin bilinmesi gerekir.
- IV. Alevi sorunu hukuk devleti normlarıyla hiçbir şekilde çelişmeyen bir laiklik anlayışı içinde ele alınmalı ve çözümlenmelidir.
- V. Aleviliğin bir kimlik farklılaşması içinde ortaya çıkmasının sakıncalarına dikkat etmek gerekir.
- VI. Alevi sorunu İnkılâp Kanunları ve ulus devlet yaklaşımının üzerine oturduğu siyasal ve kültürel zemin dikkate alınmadan çözümlenemez. Problemin giderilmesi için başta devletin homojenleştirici kimlik politikaları olmak üzere anayasal düzeyde teminat altına alınmış hususların gerçeklikle buluşturulması gerekir.
- VII. Yasalarda gerçekleştirilecek düzenlemelerin devlet gerekliliklerine olduğu kadar toplumsal birlik ve beraberlik özlemine de destek sunması gerekir. Yeni ayrımcılık alanlarına yol açacak düzenlemeler toplumsal uyum ve birlik arayışlarını uzun vadede sekteye uğratacaktır.
- VIII. Yasal düzenlemelerin Alevi sorunlarının aşılmasındaki rolünü teyit edilmekle birlikte gündelik hayatta var olan ilişki bozukluklarını da ortadan kaldırmak gerekir. Bu nedenle Alevilik bağlamındaki tüm sorunların her şeyden önce “tarafklar”ın birbirlerine karşı yakınlaşmasını ve empatiyi artırıcı süreçlere tabi olması gerekmektedir. Bunun için de Sünni ve Alevi vatandaşların birbirlerine karşı daha özenli

davranmalarının önemi hiçbir şekilde göz ardı edilmemelidir.

- IX. Konunun belli başlı boyutları anayasal düzeyde ele alınıp tartışılırken, “Din ve Vicdan Hürriyeti”nin garanti altına alındığı 24. Maddenin de, “Tekke ve Zaviyeler Kanunu” ve “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” bağlamında değerlendirilmesi gerekir. Esasen sorunların kilitlendiği-kilitlenebileceği alan bu ilişkide açığa çıkmaktadır. Nihayet bu tartışmalar, Aleviliğin referans ve aidiyet sorunlarının giderilmesinde de oldukça etkili olacaktır.
- X. Aleviler İslâm dairesi ve Müslümanlık ortak paydası içinde Diyanet’in sunduğu hizmetlerden yararlanma hakkına her Sünni vatandaş kadar sahip olmalıdır. Bu konuda bir kısıtlama olmamalıdır. Ne var ki konunun siyasallaşmış olması, soğukkanlı bir şekilde ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı’nın da üst İslâm söylemi konusundaki bilinen hassasiyetlerinin takipçisi olmaktan yılmaması gerekir. Bu duyarlılık ülke güvenliğinin de olmazsa olmaz şartları arasında yer almalıdır.
- XI. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın mevcut statüsüyle, Sünnilik dışındaki diğer İslâm temelli inanç gruplarına nasıl hizmet götüreceği, bu konuda ciddi çekinceleri olan gruplar karşısında devletin nasıl bir yapılanmaya gideceği konusunda hukuki çerçevede birtakım çalışmalar yapılması gerekir.
- XII. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hizmetlerinden genel topluma hoşnut olduğu, bu nedenle de ortaya konacak önerilerin vatandaşlar arasında herhangi bir ayrımcılığa fırsat vermeden anayasal çerçeve içinde gerçekleştirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.
- XIII. Sorunun Diyanet’ten çok devletin bir sorunu olduğu unutulmamalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı ne Mevlevi ve Nak-

şibendiler gibi tarikatlar ne de Alevilik ve Nusayrilik gibi farklı inanç grupları için tasarlanmıştır. Bugün pek çoğu ilgili yasa ve mevzuatlar gereği yasal bir statüye sahip olmayan bu yapılanmaların önündeki engellerin anayasal sistemin gereklilikleri içinde kaldırılması toplumda bir rahatlama sağlayacaktır.

- XIV. İnanç hizmetleri konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı'yla hiçbir bağ kurmak istemeyen Alevilerin talepleri de göz ardı edilmemeli, durumlarına uygun bir yapılanmaya devlet ve toplum gereklilikleri içinde, laiklik ilkesini koruyarak, fırsat verilmelidir. Bu bağlamda laik devlet de kısıtlayıcı, engelleyici ve daraltıcı yorumları değil, genişletici, gerçekçi ve özgürlükçü yorumları temel almalıdır.
- XV. Zorunlu din derslerinin uygulamada ortaya çıkan sorunlarının ortadan kaldırılması için Anayasa'da yeni bir düzenleme yapılması şarttır. Bu çerçevede söz konusu derslerin, diğer olağan derslerle aynı statüde tanımlanmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.
- XVI. Anayasa'nın 24. maddesinde yer alan ve tüm vatandaşların isteğe bağlı bir şekilde yararlanmalarına fırsat tanıyan eğitim ve öğretim programının işlerlik kazanması için, başta Aleviler olmak üzere tüm inanç gruplarının bu derslerden yararlanabilmeleri doğrultusunda gerekli düzenlenmeleri yapmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili birimlerince gerekli teknik çalışmalar başlatılmalıdır.
- XVII. İsteğe bağlı dersler, vatandaşların kendi rıza ve isteklerine bağlı olarak verilmekle birlikte hiçbir şekilde kendi kimliklerini beyan etmek zorunda kalmayacakları bir şekilde tasarlanmalıdır.
- XVIII. Mevcut haliyle din dersleri revize edilmeli, müfredat tüm inanç alanlarına aynı mesafe bilinciyle hazırlanmalıdır.
- XIX. Hükümet, derslerde yaptığı düzenlemeler hakkında ulus-

lararası sözleşme ve yükümlülöklere uygun hareket ettiğini ilgili taraflara izah etmelidir.

- XX. Din eğitim ve öğretimi, devletin denetleme hakkına zarar vermemek kaydıyla inanç gruplarının temel ilkeleriyle uygunluk içinde verilmelidir. Bu bağlamda gerek zorunlu DKAB dersinde gerekse isteğe bağlı eğitim ve öğretim programlarında Aleviliğin gerçekte neleri kapsadığı, belli bağlı inanç ve ritüellerinin neler olduğu vs. gibi konularda belirleyicilik hakkı toplulukta olmalıdır. Bununla birlikte Alevilerin de mevcut toplumsal düzen içinde kendi temsillerini nasıl sağlayacakları konusunda topluluk içi kanallar arasında gerekli uzlaşmayı sağlayarak belli bir söylemde uzlaşmaları gerekir.
- XXI. İsteğe bağlı din derslerinin içeriğini ilgili grupların belirleme hakkına saygı gösterilmelidir. Ancak bu durum da Türkiye'nin farklı inanç gruplarının yapılanmasına başından beri izin vermeyen vatandaşlık düzenini dikkate almayı gerektirir.
- XXII. Cemevlerine hukuki bir statü kazandırılmalı, bu çerçevede gerekli ihtiyaçlar eşitlik ilkesine uygun bir şekilde devletçe karşılanmalıdır.
- XXIII. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetlerini kendileri için yeterli görmeyen ya da bu hizmetlerden hiçbir şekilde yararlanamayan, yararlanmak istemeyen inanç gruplarının talep ve isteklerini incelemek, değerlendirmek ve Anayasa'ya uygun bir şekilde sonuçlandırmak üzere bir hukuk komisyonu kurulmalıdır. Bu kurum laik demokratik sosyal hukuk devletin gereklilikleri içinde gerçekteşireceği çalışmalarıyla hükümetin bu alandaki adımlarına katkı sunacaktır.
- XXIV. İnanç vergisi önerisi, toplumsal, dinsel ve kültürel maliyetleri bütün boyutlarıyla birlikte ele alınarak değerlendirilmelidir.

- XXV. Tüm düzenlemelerde aslolan, toplumsal birlik ve kardeşlik düşüncesini pekiştirmek olmalı, ayrılığı ve karşıtlığı besleyici her adımdan özellikle imtina edilmelidir.
- XXVI. 1993'de Sivas'ta gerçekleşen Madımak Olayı, bütün boyutlarıyla aydınlatılmalı, vatandaşlar arasında kin, nefret ve düşmanlığı körükleyen unsurlar tasfiye edilmelidir.
- XXVII. Madımak Oteli kamulaştırılmalı; bina, birlik ve beraberliğin nişanesi olarak Sivas halkının taleplerini de dikkate alacak bir şekilde yeniden değerlendirilmelidir.
- XXVIII. Otelin bir bölümü Madımak olayında hayatını kaybedenlerin anısını hatırlatacak şekilde düzenlenmeli ve girişine bu olayı tel'in eden bir pano asılmalıdır.
- XXIX. Düzenleme, her halükârda unutma yerine hatırlamayı, kargaşa ve kaosu değil barış ve huzuru, geçiştirmeyi değil yüzleşmeyi öncelemelidir.
- XXX. Çözüm için atılan adımların toplumun ortak referanslarına, değer ve inançlarına uygun olmasına özen gösterilmelidir.

Katılımcılar

1. ABDULBAKİ ERDOĞMUŞ (XXI. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
2. ABDURRAHMAN DİLİPAK (VAKİT GAZETESİ-İSTANBUL)
3. ABDÜLKADİR HASTAOĞLU (TİCARET BORSASI YÖNETİM KURULU BAŞKANI-SİVAS)
4. ABİDİN EROL (ESKİŞEHİR)
5. ABİDİN HARMAN (İSTANBUL)
6. AGÂH KAFKAS (AK PARTİ ÇORUM MİLLETVEKİLİ)
7. AHMET ASLAN (PİR SULTAN ABDAL KÜLTÜR DERNEĞİ ŞUBE BAŞKANI-SİVAS)
8. AHMET BAŞLAN (BASK İL TEMSİLCİSİ-SİVAS)
9. AHMET DİNÇ (AKSİYON DERGİSİ-ANKARA)
10. AHMET GÖKBEL (PROF. DR. CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DEKANI-SİVAS)
11. AHMET GÜNDOĞDU (MEMURSEN GENEL BAŞKANI-ANKARA)
12. AHMET KUZU (TP İL BAŞKANI-SİVAS)
13. AHMET ŞAHBAZ (AFYONKARAHİSAR)
14. AHMET ŞIŞMAN (ENSAR VAKFI BAŞKANI-İSTANBUL)
15. AHMET TAŞGIN (DOÇ. DR. DICLE ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ-DİYARBAKIR)
16. AHMET UĞURLU (CEM VAKFI-ERZİNCAN)
17. AHMET YURT (TUNCELİ)
18. ALİ BALKIZ (ALEVİ BEKTAŞI FEDERASYONU BAŞKANI-ANKARA)
19. ALİ BAYRAMOĞLU (YENİ ŞAFAK GAZETESİ-İSTANBUL)
20. ALİ BULAÇ (ZAMAN GAZETESİ-İSTANBUL)
21. ALİ ÇOLAK (MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ GENEL BAŞKANI-ANKARA)
22. ALİ EKBER YURT (TUNCELİ)
23. ALİ KENANOĞLU (HUBYAR SULTAN ALEVİ KÜLTÜR DERNEĞİ-İSTANBUL)
24. ALİ KIRCA (SHOW TV-İSTANBUL)
25. ALİ KOLAT (SİVAS VALİSİ-SİVAS)
26. ALİ METİN (ANKARA)
27. ALİ RIZA KAÇAN (CEM VAKFI ŞUBE BAŞKANI-SİVAS)
28. ALİ SAKA (İZMİR)
29. ALİ TOPACIK (ASDA VAKFI BAŞKANI-ADANA)
30. ALİ YAMAN (YRD. DOÇ. DR. ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ-BOLU)
31. ALİ YERAL (EHDAV-HATAY)
32. ALİ YOLERİ (İSTANBUL)
33. ALİ YÜCE (CEM VAKFI İSLÂM DİN HİZMETLERİ BAŞKANI-İSTANBUL)
34. ALİ YÜCEL (DR. CEM VAKFI-ANKARA)
35. ALİYE ÇINAR (DOÇ. DR. KARAMANOĞLU MEHMET BEY ÜNİVERSİTESİ-KARAMAN)
36. ALPER TAN (KANAL A GENEL YAYIN YÖNETMENİ-ANKARA)
37. ARİF DEMİRAL (ÇORUM)
38. ARİF ERSOY (PROF. DR. ESAM GENEL SEKRETERİ-ANKARA)
39. ARİF SAĞ (XVIII. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
40. ARSLAN TÜRK (TUNCELİ MÜFTÜSÜ- TUNCELİ)
41. ASIM YAPICI (DOÇ. DR. ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ-ADANA)
42. ATILLA ERDEN (YRD. DOÇ. DR. EMEKLİ ÖĞRETİM ÜYESİ-ANKARA)
43. AYKAN ERDEMİR (YRD. DOÇ. DR. ODTÜ-ANKARA)
44. AYŞE GÜROCAK (XXI. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
45. B. BERAT ÖZİPEK (DOÇ. DR. İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ- İSTANBUL)

46. BAKİ AYDIN (KOCAELİ)
47. BAKİ GERÇEK (İSTANBUL)
48. BAKİ GÜNGÖR (BAĞCILAR CEM EVİ-İSTANBUL)
49. BAYRAM MERAL (CHP ANKARA MİLLETVEKİLİ)
50. BEJAN MATUR (DİYARBAKIR KÜLTÜR SANAT VAKFI BAŞKANI, ZAMAN GAZETESİ-İSTANBUL)
51. BEKİR GÜNAY (BİLGESAM-ANKARA)
52. BİNALİ DOĞAN (ERİKLİ BABA KÜLTÜR DERNEĞİ-İSTANBUL)
53. BİNNAZ TOPRAK (PROF. DR. BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ-İSTANBUL)
54. BİRCAN AKYILDIZ (KAMU (SEN GENEL BAŞKANI-ANKARA)
55. BURHANETTİN KURU (AK PARTİ İL BAŞKANI-SİVAS)
56. BÜLENT RENDA DENİZ (CHP İL BAŞKANI-SİVAS)
57. BÜLENT YILDIRIM (İHH İNSANİ YARDIM VAKFI BAŞKANI-İSTANBUL)
58. CAFER SOLGUN (YÜZLEŞME DERNEĞİ BAŞKANI- İSTANBUL)
59. CAHİT ALBAYRAK (HACI BEKTAŞ VELİ ANADOLU KÜLTÜR VAKFI ŞUBE BAŞKANI- SİVAS)
60. CELAL ABBAS BEKTAŞOĞLU (ANKARA)
61. CELAL ARSLAN (İSTANBUL)
62. CELAL ÇELİK (KARACA AHMET DERNEĞİ-İSTANBUL)
63. CEM SOMEL (PROF. DR. İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ, DOĞU KONFERANSI ÜYESİ-BOLU)
64. CEMAL ŞENER (ARAŞTIRMACI YAZAR-İSTANBUL)
65. CEMAL UŞŞAK (KÜLTÜRLER ARASI DİYALOG PLATFORMU-İSTANBUL)
66. CENGİZ GÜLEÇ (PROF. DR. ALEVİLİK ENSTİTÜSÜ BAŞKANI XXI. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
67. CENKSU ÜÇER (DR. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI-ANKARA)
68. DİLEK KURBAN (TESEV-İSTANBUL)
69. DOĞAN BERMEK (ALEVİ VAKIFLARI FEDERASYONU BAŞKANI-İSTANBUL)
70. DOĞAN KAPLAN (YRD. DOÇ. DR. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ-KONYA)
71. DOĞAN ÜRGÜP (BELEDİYE BAŞKANI-SİVAS)
72. DURAN KOÇ (MUHTARLAR DERNEĞİ BAŞKANI-SİVAS)
73. DURMUŞ ŞEKER (ZİRAAT ODASI BAŞKANI-SİVAS)
74. DURSUN GÜMÜŞOĞLU (ARAŞTIRMACI YAZAR-İSTANBUL)
75. DÜZGÜN COŞKUN (İSTANBUL)
76. EJDER OKUMUŞ (PROF. DR. OSMAN GAZİ ÜNİVERSİTESİ-ESKİŞEHİR)
77. EKREM KIZILTAŞ (MİLLİ GAZETE-İSTANBUL)
78. ELVAN CANTEMUR (4 EYLÜL KÜLTÜR DERNEĞİ BAŞKANI-SİVAS)
79. EMİNE İMREN (ALEVİ KÜLTÜR DERNEKLERİ ŞUBE BAŞKANI-SİVAS)
80. EMRE KOCAOĞLU (XXI. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
81. ERCAN GEÇMEZ (HACI BEKTAŞ VELİ ANADOLU KÜLTÜR VAKFI GENEL BAŞKANI-ANKARA)
82. ERCAN KARAKAŞ (XIX. VE XX. DÖNEM MİLLETVEKİLİ, ESKİ KÜLTÜR BAKANI, SODEV ONURSAL BAŞKANI-İSTANBUL)
83. ERDAL BAYKAN (YRD. DOÇ. DR. YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ-VAN)
84. ERDOĞAN ÜNVERDİ (BATTAL GAZİ İMAM ZEYNEL ABİDİN VAKFI-MALATYA)
85. EROL GÖKA (DOÇ. DR. NUMUNE HASTANESİ-ANKARA)
86. ERTUĞRUL ASLAN (ABDAL MUSA VAKFI-SİVAS)
87. ERTUĞRUL KUŞDERCİ (TÜRK OCAKLARI ŞUBE BAŞKANI-SİVAS)
88. EŞREF DOĞAN (CEM VAKFI-MALATYA)
89. ETHEM CANKURTARAN (XVIII. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)

90. ETYEN MAHCUPYAN (TARAF GAZETESİ-İSTANBUL)
91. FARUK ÜNSAL (MAZLUM-DER GENEL BAŞKANI-ANKARA)
92. FEHMİ KORU (YENİ ŞAFAK GAZETESİ-İSTANBUL)
93. FERHAT KENTEL (BİLGİ ÜNİVERSİTESİ-İSTANBUL)
94. FERMANİ ALTUN (EHL-İ BEYT VAKFI BAŞKANI-İSTANBUL)
95. FEVZİ GÜMÜŞ (PİR SULTAN ABDAL KÜLTÜR DERNEĞİ BAŞKANI-ANKARA)
96. FİKRET ÜNSAL (GAZETECİLER CEMİYETİ İL BAŞKANI-SİVAS)
97. FİKRİ SAĞLAR (XVII. XVIII. XIX. VE XX. DÖNEM İÇEL MİLLETVEKİLİ, KÜLTÜR ESKİ BAKANI-ANKARA)
98. FUAD BOZKURT (PROF. DR. AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ-ANTALYA)
99. GARİP BOZKURT (ADIYAMAN)
100. H. İBRAHİM KARADEMİR (SP İL BAŞKANI-SİVAS)
101. H.OSMAN YILDIRIM (TSO YÖNETİM KURULU BAŞKANI-SİVAS)
102. HAKKI SAYGI (İSTANBUL)
103. HALİS ÖZDEMİR (ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE DERNEĞİ ŞUBE BAŞKAN VEKİLİ-SİVAS)
104. HAMDİ MERT (EMEKLİ DIYANET İŞLERİ BAŞKAN YARDIMCISI-ANKARA)
105. HAMZA AKTAN (PROF. DR. DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU BAŞKANI-ANKARA)
106. HASAN ATICI (AKAD-ADANA)
107. HASAN EKŞİ (TÜRKİYE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI PLATFORMU GENEL BAŞKANI-İSTANBUL)
108. HASAN ERÇELEBİ (DSP MİLLETVEKİLİ-DENİZLİ)
109. HASAN MACİT (DSP MİLLETVEKİLİ- İSTANBUL)
110. HASAN MEŞELİ (MALATYA HACI BEKTAŞ VELİ KÜLTÜR MERKEZİ VAKFI GENEL BAŞKANI-MALATYA)
111. HASAN ONAT (PROF. DR. ANKARA ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
112. HAŞİM DEMİRHAN (KIRIKKALE)
113. HAŞİM HAŞİMİ (XXI. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
114. HAYDAR KAYA (CEM VAKFI-AYDIN)
115. HAYRİ İNCE (GENÇ SİVİLLER ÜYESİ-İSTANBUL)
116. HAYRİ KIRBAŞOĞLU (PROF. DR. ANKARA ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
117. HİDİR BULUT (İSTANBUL)
118. HİDİR TEMEL (ARAŞTIRMACI YAZAR-İSTANBUL)
119. HÜSAMETTİN AYDIN (ARAŞTIRMACI YAZAR-İSTANBUL)
120. HÜSEYİN ALGÜL (PROF. DR. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ-BURSA)
121. HÜSEYİN BAL (PROF. DR. SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ-İSPARTA)
122. HÜSEYİN BAŞAR BABA (İSTANBUL)
123. HÜSEYİN DOĞAN (GARİP DEDE DERNEĞİ-İSTANBUL)
124. HÜSEYİN DOĞAN (XIII.-XVI. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
125. HÜSEYİN HATEMİ (PROF. DR. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EMEKLİ ÖĞRETİM ÜYESİ-İSTANBUL)
126. HÜSEYİN ÖZCAN (DOÇ. DR. FATİH ÜNİVERSİTESİ-İSTANBUL)
127. HÜSEYİN TUĞCU (AK PARTİ KÜTAHYA MİLLETVEKİLİ)
128. HÜSEYİN YILMAZ (DOÇ. DR. YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ-VAN)
129. HÜSNİYE TAKMAZ (ALEVİ BEKTAŞI EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFI BAŞKANI-İSTANBUL)
130. İBRAHİM ARSLANOĞLU (PROF. DR. GAZİ ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
131. İBRAHİM ÇELİK (HECE DERGİSİ-ANKARA)
132. İBRAHİM KALIN (DR. BAŞBAKANLIK BAŞMÜŞAVİRİ-ANKARA)
133. İBRAHİM YİĞİT (AK PARTİ İSTANBUL MİLLETVEKİLİ)
134. İLHAMİ BİNİCİ (XVIII. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)

135. İLHAMİ GÜLER (PROF. DR. ANKARA ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
136. İLYAS DÖKMETaş (PROF. DR. CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ-SİVAS)
137. İLYAS ÜZÜM (DOÇ. DR. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DİN İŞLERİ YÜKSEK KURUL ÜYESİ-ANKARA)
138. İRFAN AYCAN (PROF. DR. DİN ÖĞRETİMİ GENEL MÜDÜRÜ-ANKARA)
139. İRFAN BOZAN (NTV-İSTANBUL)
140. İRFAN ÇETİNKAYA (HACI BEKTAŞ-I VELİ VAKFI BAŞKANI-ESKİŞEHİR)
141. İSMAİL EKER (ANKARA)
142. İSMAİL KARA (PROF. DR. MARMARA ÜNİVERSİTESİ-İSTANBUL)
143. İŞTAR GÖZAYDIN (PROF. DR. İTÜ-İSTANBUL)
144. İZZET ER (PROF. DR. DİYANET İŞLERİ BAŞKAN YARDIMCISI-ANKARA)
145. İZZETTİN DOĞAN (PROF. DR. ALEVİ VAKIFLARI FEDERASYONU GENEL BAŞKANI-CEM VAKFI GENEL BAŞKANI-İSTANBUL)
146. KADİR BULUT (ELAZIĞ)
147. KADİR CANATAN (DOÇ. DR. BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ-BALIKESİR)
148. KADİR PÜRLÜ (İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRÜ-SİVAS)
149. KÂZİM ASMA (BURSA)
150. KAZIM YAMAN (İSTANBUL)
151. KELİME ATA (PİR SULTAN ABDAL DERNEĞİ-ANKARA)
152. KEMAL ÇAĞLAYAN (ANADOLU BASIN BİRLİĞİ DERNEĞİ ŞUBE BAŞKANI- SİVAS)
153. KEMAL ŞAHİN (VALİ YARDIMCISI-SİVAS)
154. KURTCEBE NOYAN (İZMİR)
155. KUTLUAY ERDOĞAN (İSTANBUL)
156. KÜRŞAD ERGÜN (MHP İL BAŞKANI-SİVAS)
157. LALE ŞİVGİN (TERCÜMAN GAZETESİ-ANKARA)
158. LEVENT KÖKER (PROF. DR. GAZİ ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
159. M. AKİF AYDIN (PROF. DR. YÖK ÜYESİ-İSAM BAŞKANI-İSTANBUL)
160. M. ALİ BÜYÜKKARA (PROF. DR. ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ-ÇANAKKALE)
161. M. HÜSEYİN KAPLAN (İSTANBUL)
162. M. SAİM YEPREM (PROF. DR. TDV İLK SAY BAŞKANI-ANKARA)
163. M.ALİ BİRAND (KANAL D-İSTANBUL)
164. MAHMUT AYDIN (ERZİNCAN)
165. MAHMUT AYDIN (PROF. DR. ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ-SAMSUN)
166. MAHMUT KOÇAK (XXII. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
167. MANSUR YALÇIN (İSTANBUL)
168. MEHMET AÇIK (MERDER DERNEĞİ BAŞKANI-SİVAS)
169. MEHMET ALACACI (BİRLİK VAKFI BAŞKANI-İSTANBUL)
170. MEHMET BEKAROĞLU (XXI. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
171. MEHMET ÇAMUR (ŞAHKULU DERGÂHI-İSTANBUL)
172. MEHMET ÇELENK (DR. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ-BURSA)
173. MEHMET DOĞAN (YAZARLAR BİRLİĞİ ONURSAL BAŞKANI-ANKARA)
174. MEHMET EMİN ÇAĞIRAN (PROF. DR. GAZİ ÜNİVERSİTESİ- ANKARA)
175. MEHMET ERDOĞAN (PROF. DR. MARMARA ÜNİVERSİTESİ-İSTANBUL)
176. MEHMET METİNER (STAR GAZETESİ-İSTANBUL)
177. MEHMET MOĞULTAY (XVIII-XIX-XX. DÖNEM MİLLETVEKİLİ, ESKİ ADALET BAKANİ-ANKARA)
178. MEHMET ŞİLİ (TEKİRDAĞ)

179. MEHMET YAMAN (ARAŞTIRMACI YAZAR-İSTANBUL)
180. METİN TARHAN (ALEVİ DERNEKLER FEDERASYONU GENEL BAŞKANI-İSTANBUL)
181. METİNER ORHAN (İSTANBUL)
182. MİYASE İLKNUR (CUMHURİYET GAZETESİ-İSTANBUL)
183. MUHARREM ERCAN (KARACA AHMET SULTAN DERNEĞİ-İSTANBUL)
184. MUHARREM TEZOL (TEKİRDAĞ)
185. MUKADDER BAŞEĞMEZ (XXI. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
186. MURAT AKSOY (YENİ ŞAFAK GAZETESİ-İSTANBUL)
187. MURAT IRAT (DR. ANKARA ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
188. MURTAZA DEMİR (PİR SULTAN ABDAL 2 TEMMUZ KÜLTÜR VE EĞİTİM VAKFI-ANKARA)
189. MUSA ATEŞ (XVII. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
190. MUSA ÖZUĞURLU (CEM TV-İSTANBUL)
191. MUSTAFA AYDIN (DOÇ. DR. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ-KONYA)
192. MUSTAFA DEMİR (ESKİŞEHİR)
193. MUSTAFA DÜZGÜN (İSTANBUL)
194. MUSTAFA ERDOĞAN (PROF. DR. HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
195. MUSTAFA GÜVENÇ (ANKARA)
196. MUSTAFA GÜVENÇ (ANKARA)
197. MUSTAFA HIZAL (ŞEHİT AİLELERİ VE GAZİLER DERNEĞİ BAŞKANI-SİVAS)
198. MUSTAFA ÖZCİVAN (HACİBEKTAŞ ESKİ BELEDİYE BAŞKANI-NEVŞEHİR)
199. MUSTAFA ÖZTÜRK (DOÇ. DR. ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ-ADANA)
200. MUSTAFA SARILAR (TSO MECLİS BAŞKANI-SİVAS)
201. MUSTAFA ŞEN (DOÇ. DR. ODTÜ-ANKARA)
202. MUSTAFA ŞENTOP (PROF. DR. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-İSTANBUL)
203. MUSTAFA TEMEL (TOKAT)
204. MUSTAFA TİMİSİ (XIV-XV. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
205. MUSTAFA YILDIZ (XX. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
206. MUZAFFER KARADAĞ (TÜRKİYE KAMU-SEN İL TEMSİLCİSİ-SİVAS)
207. MÜFİD YÜKSEL (ARAŞTIRMACI YAZAR-İSTANBUL)
208. MÜMTAZ'ER TÜRKÖNE (PROF. DR. EMEKLİ ÖĞRETİM ÜYESİ-İSTANBUL)
209. N. KEMAL ZEYBEK (XVIII. XIX. VE XX. DÖNEM MİLLETVEKİLİ VE KÜLTÜR ESKİ BAKANI-ANKARA)
210. NAFİZ ÜNLÜYURT (HACİ BEKTAŞ DERNEĞİ BAŞKANI-NEVŞEHİR)
211. NAKİ SELMAN PAKOĞLU (PROF. DR. HACİ BEKTAŞ KÜLTÜR VE EĞİTİM DERNEĞİ BAŞKANI-ANKARA)
212. NAZİF OKUMUŞ (XXI. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
213. NECATİ CEYLAN (TÜRKİYE GÖNÜLLÜ TEŞEKKÜLLER VAKFI GENEL BAŞKANI-İSTANBUL)
214. NECDET SARAÇ (YOL TV-İSTANBUL)
215. NEVZAT TARHAN (PROF. DR. MEMORY CENTER-İSTANBUL)
216. NEVZAT YANMAZ (XX. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
217. NURETTİN KARSU (XV. XVI. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
218. NURİ GÜRGÜR (TÜRK OCAKLARI GENEL BAŞKANI-ANKARA)
219. NÜKHET SİRMAN (PROF. DR. BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ-İSTANBUL)
220. ORAL ÇALIŞLAR (RADİKAL GAZETESİ-İSTANBUL)
221. OSMAN EĞRİ (DOÇ. DR. HİTİT ÜNİVERSİTESİ-ÇORUM)
222. OSMAN KILIÇ (AK PARTİ SİVAS MİLLETVEKİLİ)
223. OSMAN SEÇİLMİŞ (ESKİ BELEDİYE BAŞKANI-SİVAS)

224. ÖMER ANLI (MEMUR-SEN İL TEMSİLCİSİ-SİVAS)
225. ÖMER CİHAD VARDAN (MÜSİAD BAŞKANI-İSTANBUL)
226. ÖMER LAÇİNER (BİRİKİM DERGİSİ-İSTANBUL)
227. ÖMER ÖZSOY (PROF. DR. GOETHE ÜNİVERSİTESİ-FRANKURT)
228. ÖNDER DOĞAN (KESK İL TEMSİLCİLİĞİ DÖNEM SÖZCÜSÜ-SİVAS)
229. ÖZKAN TACER (TUNCELİ DERNEKLERİ FEDERASYONU BAŞKANI-İSTANBUL)
230. ÖZTÜRK TÜRKDOĞAN (İNSAN HAKLARI DERNEĞİ BAŞKANI-ANKARA)
231. RASİM OZAN KÜTAHYALI (TARAF GAZETESİ-İSTANBUL)
232. RASİM ÖZDENÖREN (YENİ ŞAFAK GAZETESİ-ANKARA)
233. RECEP KAYMAKÇAN (PROF. DR. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ-SAKARYA)
234. REMZİ ÖZBALI (ATAYOLU DERNEĞİ BAŞKANI-ANKARA)
235. RIDVAN KAYA (HAK SÖZ DERGİSİ-İSTANBUL)
236. RIZA AKBAŞ (CEM VAKFI-ANKARA)
237. RIZA AYDIN (ERZİNCAN)
238. RIZA GÜLÇİÇEK (XXII. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
239. RIZA SELMANPAKOĞLU (HACİBEKTAŞ BELEDİYE BAŞKANI-NEVŞEHİR)
240. RIZA UĞURLU (CEM VAKFI -İSTANBUL)
241. RUHİ FİĞLALİ (PROF. DR. MUĞLA ÜNİVERSİTESİ ESKİ REKTÖRÜ-MUĞLA)
242. S. SÜREYYA ÖNDER (TÜRKİYE SINEMA EMEKÇİLERİ SENDİKASI SİNESEN-İSTANBUL)
243. SABAHAT AKKİRAZ (SANATÇI-İSTANBUL)
244. SADIK DÜZGÜN (HACI BEKTAŞ VELİ ANADOLU KÜLTÜR VAKFI-ERZİNCAN)
245. SADIK YILMAZ (ARAŞTIRMACI YAZAR-ANKARA)
246. SAFFET SARIKAYA (PROF. DR. SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ-İSPARTA)
247. SALİH YAYLACI (GAZETECİLER VE YAZARLAR VAKFI-İSTANBUL)
248. SALİM ÖĞÜT (PROF. DR. HİTİT ÜNİVERSİTESİ-ÇORUM)
249. SALİM USLU (HAK-İŞ GENEL BAŞKANI-ANKARA)
250. SAMİ AYDIN (ESKİ BELEDİYE BAŞKANI-SİVAS)
251. SAMİ EVREN (KESK GENEL BAŞKANI-ANKARA)
252. SEDAT LAÇİNER (DOÇ. DR. USAK BAŞKANI-ANKARA)
253. SELAHADDİN ÖZGÜNDÜZ (İSTANBUL)
254. SELAHATTİN AYDOĞAN (AFYON)
255. SELAMİ UZUN (AK PARTİ SİVAS MİLLETVEKİLİ)
256. SELİM EREN (DOÇ. DR. CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ-SİVAS)
257. SEVİLAY YÜKSELİR (SABAH GAZETESİ-İSTANBUL)
258. SEYFİ OKTAY (XVII-XIX-XX. DÖNEM ANKARA MİLLETVEKİLİ VE ADALET ESKİ BAKAN-ANKARA)
259. SİNAN BOZTEPE (CEM VAKFI-TEKİRDAĞ)
260. SÖNMEZ KUTLU (PROF. DR. ANKARA ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
261. SÜLEYMAN BİNGÖL (İSTANBUL)
262. SÜLEYMAN CEM (İSTANBUL)
263. SÜLEYMAN ÇELEBİ (DİSK GENEL BAŞKANI-İSTANBUL)
264. SÜLEYMAN METİN (İSTANBUL)
265. SÜLEYMAN ULUDAĞ (PROF. DR. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ-BURSA)
266. ŞAKİR KEÇELİ (AVUKAT, BALIM SULTAN ERKÂNI- ANKARA)
267. ŞEFİK SÜMBÜLOĞLU (EŞRAF-SİVAS)
268. ŞENOL KALUÇ (LDT ALEVİ ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DİREKTÖRÜ-ANKARA)

269. ŞİNASİ GÜNDÜZ (PROF. DR. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-İSTANBUL)
270. TAHA AKYOL (MİLLİYET GAZETESİ-İSTANBUL)
271. TAHİR KAVDIR (MÜSİAD BAŞKANI-SİVAS)
272. TAHİRE ERMAN (DOÇ. DR. BİLKENT ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
273. TALİP KÜÇÜKCAN (PROF. DR. MARMARA ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
274. TARHAN ERDEM (PROF. DR. KONDA-İSTANBUL)
275. TAYYAR ALTIKULAÇ (DR. TÜRKİYE DİYANET VAKFI MÜTEVELLİ HEYET ÜYESİ, ESKİ DİYANET İŞLERİ BAŞKANI-ANKARA)
276. TEKİN ÖZDİL (HACI BEKTAŞ VELİ KÜLTÜR VE TANITMA DERNEĞİ GENEL BAŞKANI-ANKARA)
277. TURAN YILMAZ (İLBEYLİLER DERNEĞİ BAŞKANI-SİVAS)
278. ÜMİT ÇUBUKLU (DSP İL BAŞKANI-SİVAS)
279. ÜMİT FIRAT (İNSAN HAKLARI ORTAK PLATFORMU DÖNEM BAŞKANI-ANKARA)
280. ÜNAL YILMAZ (BARO BAŞKANI -SİVAS)
281. VECDİ AKYÜZ (PROF. DR. MARMARA ÜNİVERSİTESİ-İSTANBUL)
282. VELİ AKKOL (İSTANBUL ŞAHKULU DERNEĞİ-İSTANBUL)
283. VELİ GÜLER (SAMED DEDE KÜLLİYESİ YAPTIRMA YAŞATMA VE CEM EVİ DERNEĞİ BAŞKANI- İZMİR)
284. VELİ GÜLSOY ((GAZİ MAHALLESİ CEM EVİ-İSTANBUL)
285. VELİYETTİN ULUSOY (ÇELEBİLER KOLU-NEVŞEHİR)
286. Y. MUSTAFA KESKİN (DOÇ. DR. FIRAT ÜNİVERSİTESİ-ELAZIĞ)
287. Y. NURİ ÖZTÜRK (PROF. DR. EMEKLİ ÖĞRETİM ÜYESİ, XXII. DÖNEM MİLLETVEKİLİ, HABERTÜRK GAZETESİ-İSTANBUL)
288. YALÇIN ÖZDEMİR (SU TV-İSTANBUL)
289. YASİN AKTAY (PROF. DR. SDE BAŞKANI, SELÇUK ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
290. YAŞAR OCAK (PROF. DR. HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ-ANKARA)
291. YILMAZ ENSAROĞLU (SETAV-ANKARA)
292. YILMAZ SOYER (YRD. DOÇ. SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ-İSPARTA)
293. YİĞİT BULUT (HABER TÜRK GAZETESİ-İSTANBUL)
294. YUSUF ŞAHİN (SİVAS MÜFTÜSÜ-SİVAS)
295. ZAFER ÜSKÜL (AK PARTİ MERSİN MİLLETVEKİLİ)
296. ZEKİ ASLANTÜRK (PROF. DR. MARMARA ÜNİVERSİTESİ-İSTANBUL)
297. ZEKİ EKİCİ (TÜRK-İŞ İL TEMSİLCİSİ-SİVAS)
298. ZEKİ HARAL (BBP İL BAŞKANI-SİVAS)
299. ZEYNEL DEMİR (İSTANBUL)
300. ZEYNEP DAĞI (AK PARTİ ANKARA MİLLETVEKİLİ)
301. ZİHNİ TAŞTAN (EŞRAF-SİVAS)
302. ZİYA HALİS (XIX. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)
303. ZİHNİ TAŞTAN (EŞRAF-SİVAS)
304. ZİYA HALİS (XIX. DÖNEM MİLLETVEKİLİ)